

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΑΘΗΝΑΙ

ΜΑΡΤΙΟΣ 1943

ΑΡΙΘ. 35.

ΜΕ ΡΕΑΛΙΣΜΟΝ

Περίεργον πάθημα ἔχει πάθει ἡ στήλη αὐτή. Ὄταν τὸ πρῶτον ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν της εἰς τὴν δημοσιότητα—εἶναι, τώρα, τὸ ἕκτον ἔτος—καὶ ἐζήτηε νὰ συμβάλῃ ὁσον ἠμποροῦσε καὶ αὐτὴ εἰς τὴν πνευματικὴν μας ἀποτοξίνωσιν ἀπὸ τὸ ὑλιστικὸν δηλητήριον, τότε ἐφαίνετο σὰν νὰ παραδοξολογῇ. Πολλοὶ καὶ διάφοροι διεμαρτύροντο, διότι μὲ αὐτὰ πού ἐγράφαμεν παρεγνωρίζετο ἡ ἐπιστήμη· καὶ ἐπιστήμην ἀνομαζον, μὲ παράδοξον μετονομασίαν τῆς ἀντιθέσεως εἰς συνωνυμίαν, τὸν ὑλισμὸν. Καὶ ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἄχαρι τὸ ἔργον τῆς στήλης αὐτῆς. Νὰ ἀγωνίζεσθαι νὰ πείσῃ—πῶς νὰ πείσῃ;—τὰ δῆθεν συγχρονισμένα μυαλά, ὅτι ἡ ὑλιστικὴ ἀρνησις εἶναι τρομερὰ ἀπρηχαιωμένη· καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην μεριὰν νὰ ἀκούῃ τὴν ὄχι καὶ τόσον ἀβάσιμον μομφὴν ἄλλων, ὅτι ἀσχολούμεθα μὲ τὸν ὑλισμὸν ὁ ὁποῖος ἔχει πλέον ἀποθάνει, ὅτι, δηλαδή, πυροβολοῦμεν ἐναντίον πτώματος.

Αὐτά, λοιπὸν, εἰς τὴν ἀρχὴν. Τώρα φαίνονται τὰ πράγματα ριζικῶς ἀλλαγμένα. Ἀποδιοπομπαίος τράγος ὁ ὑλισμὸς, ἀγνοεῖται ἀπὸ τοὺς θερμοστάτους ἄλλοτε ὑποστηρικτὰς του.—Ὑλισμὸς, εἶπατε; Δὲν ἐννοοῦμεν! Τί πρᾶγμα εἶναι αὐτό; Ἄ θὰ ἐννοεῖτε, ἴσως κάποιαν θεωρίαν, ἢ ὅποια τὸν περασμένον αἰῶνα... Τί θέλετε, τώρα, νὰ μᾶς φέρετε στὴν μέση τέτοιες ἀρχαιολογίες!

*

Τέλος πάντων, καλὸν εἶναι κάπου κάπου καὶ ἡ ἀμνησία Ἄς μὴ ἐνθιμηθῶμεν

λοιπὸν τί ἐλέγετο—εἰς τὴν διαπασῶν—ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀποκηρύττοντας καὶ διαμαρτυρομένους. Ἄς λησιμονήσωμεν πῶς ὁ ὑλισμὸς ἐκηρύττετο συνεχῶς, ὡς ἀκλόνητος ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, πῶς καὶ εἰς τὰς τροφερὰς παιδικὰς ψυχὰς, εἰς τὰ σχολεῖα μας, ἐζητοῦσαν νὰ τὸν ἐπιβάλουν, διὰ νὰ μαρᾶνουν τὴν παιδικὴν ψυχὴν, ὅπως μαρᾶνεται τὸ λουλοῦδι, πού τὸ ποτίζεις μὲ ζεστό, κεντὸ νερό. Πᾶει καλά, τὰ ἐλησιμονήσωμεν ὅλα αὐτά. Λοιπὸν;

—Τί λοιπὸν; Μὰ πού ζῆτε; Δὲν βλέπετε τοὺς διανοοιμένους μας εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς διανοήσεώς μας; Βιβλίον, ἐφημερίδα, περιοδικόν, θέατρον; Δὲν βλέπετε ἀκόμα καὶ τὸ Πανεπιστήμιόν μας, πού ἐζητοῦσεν ἄλλοτε νὰ γίνῃ τὸ ἐργαστήριον τῆς ὑλιστικῆς σοφίας τοῦ Χαίκελ καὶ τῶν τόσων ἄλλων λησιμονημένων σήμερον ὀνομάτων; Δὲν βλέπετε, δὲν ἀκοῦτε, δὲν αἰσθάνεσθε τὴν πνευματικὴν κίνησιν; Ἡ λέξις «ἄλλη» κινδυνεύει νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ λεξικόν μας. Μόνον πνεῦμα ὑπάρχει πλέον. Πνευματικοὶ ἄνθρωποι, πνευματικὴ ζωὴ, πνευματικὴ κίνησις... πληθωρισμὸς πνευματικότητος, τέλος πάντων, καὶ δὲν σὰς συγκινεῖ αὐτό;

Ἄν μᾶς συγκινῇ... ἀλλὰ βεβαίως μᾶς συγκινεῖ. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν εἶναι αὐτό. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι περὶ συγκινήσεων καὶ ἐνθουσιασμῶν. Τὸ ζήτημα εἶναι ρεαλιστικὸν εἰς τὴν πνευματικότητά του. Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ζωὴ, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ κίνησις, αὐτοὶ οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, εἶναι πραγματικότης ἢ εἶναι λόγια; Εἶναι στρο-

φή ἢ εἶναι καμουφλάρισμα τῆς παλαιᾶς ὑλιστικῆς—δηλαδή ἀγόνου καὶ χαώδους, καὶ ἀποκτηνωτικῆς—κατευθύνσεως; Εἶναι μετάνοια, ἢ εἶναι ἡ παλαιὰ ἄρνησις μετ' ὀλιγοτέραν τώρα εἰλικρινείαν;

Διότι, ἂν πρόκειται περὶ ἐπιφάσεων μόνον... περὶ φύλων μόνον, μετὰ τὰ ὅποια θέλομεν νὰ κρῦψομεν τὴν πνευματικὴν γυμνότητα, τότε δὲν ἦτο, τάχα, καλύτερος ὁ ἀποκαλύπτως ὕλισμός; "Ἄν πρόκειται νὰ ἀλλάξομεν τὸ ὄνομα τῆς κοσμοθεωριακῆς μας κατευθύνσεως, νὰ τὴν ὀνομάσωμεν πνευματικὴν ἐκεῖ ὅπου ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματος λείπει, ἢ μᾶλλον εἶναι ἀγνωστος, ἂν «πνευματικῆ» εἶναι ἡ πέννα, ἢ τὰ χεῖλη, ἢ δὲ ζωὴ εἶναι πάλιν δοῦλη τοῦ ἀπληρωμένου ὕλισμοῦ, τότε... τότε, τί νὰ σᾶς ποῦμε, θὰ ἠρχίζαμεν νὰ νοσταλγοῦμεν τὸν ὕλισμόν εἰς τὴν ἀποκαλύπτου ἐμφάνισίν του. Ἦτο, τοῦλάχιστον, ἐκεῖνος εἰλικρινής. Καὶ εἶχε καὶ τὸ ἐλαφρυντικόν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι τότε ἔδιδαν κάποιαν λαθὴν εἰς τὸν ὕλισμόν αὐτόν, δὲν εἶχαν ἀκόμη ξεκαθαρίσει τὰ πράγματα ὅπως τώρα. Ἐνῶ σήμερον, ἕνας ὕλισμὸς μετὰ πνευματικὸν περιβάλημα, θὰ εἶναι τὸ χειρότερον πού θὰ ἠμποροῦσε νὰ φαντασθῆ κανεὶς.

*

"Ὅσοι θέλουν νὰ ἐμφανίζονται ὡς πνευματικοὶ ἄνθρωποι, πρέπει μετὰ πνευματικὸν ρεαλισμόν νὰ πάρουν εἰς τὰ σοβαρὰ τὴν πνευματικὴν των κατεύθυνσιν. Νὰ τὴν θεμελιώσουν στερεὰ καὶ ἀποφασιστικὰ εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ πνεύματος. Μετὰ κενὰ λόγια, μετὰ μασημένα καὶ ἀντιφατικὰ καὶ διαφορούμενα κενολογήματα δὲν γίνεται

πνευματικὴ ζωὴ. "Ὅποιος θὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, θὰ ζῆ κατὰ τὸ πνεῦμα, «στοιχῶν τῷ πνεύματι». Διαφορετικὰ θὰ εἶναι κάτι τὸ ἐκτρομακτικόν. Διότι ἐκτρομακτικόν εἶναι ἡ ἀσυνέπεια.

Καὶ ἔτσι ἐμπρὸς εἰς τὸν σημερινόν ἄνθρωπον, ἐκεῖνον μάλιστα πού διεκδικεῖ τὸν τίτλον τοῦ διανοουμένου, ἐμφανίζεται ἕνα σταυροδρόμι. Ὁφείλει νὰ ἐκλέξῃ:

"Ἡ θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, μετὰ κάθε σοβαρότητα, μετὰ κάθε συνέπεια, φιλοτιμούμενος νὰ εἶναι εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τὸν πνευματικὸς ἄνθρωπος.

"Ἢ θὰ ἐξακολουθῆ νὰ ὑποστηρίξῃ—ἐμφανῶς καὶ εἰλικρινῶς ὁμως—τὸν ὕλισμόν, ἐμμένων ἀποκαλύπτως εἰς τὰ γνωστὰ ὑλιστικὰ συνθήματα.

Μερικοὶ ἔδω εἰς τὸν τόπον μας, ἐνόμισαν ὅτι ὑπάρχει καὶ τρίτη λύσις: Νὰ κάμουν ὕλισμόν μετὰ πνευματικὸν ἔνδυμα.

"Ἄλλὰ αὕτη ἡ τρίτη λύσις δὲν ὑπάρχει. Μάταιος κόπος καὶ ματαία ἡ ἐξυπνάδα πού ἐξοδεύεται δι' αὐτήν. Τέτοια προσπάθεια δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ. Εἰς τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν χωροῦν μαυραγορίτικοι συνδυασμοί. Χωρεῖ μόνον πλήρες, τίμιον, συνεπὲς ξεκαθάρισμα. Ξεκαθάρισμα μέσα εἰς τὴν συνειδησίμ μας πρῶτα, εἰς τὴν ἐν γένει ζωὴν μας κατόπιν!

Καὶ τὸ πνευματικὸν ξεκαθάρισμα γίνεται εἰς τὴν κοινωνίαν μας. Σιγὰ-σιγὰ, ἀλλὰ γίνεται.

"Ἄν μερικοὶ «πνευματικοὶ καθοδηγηταὶ» δὲν τὸ ἐννοοῦν, τόσον τὸ χειρότερον δι' αὐτούς.

Ἐκτός, φυσικά, ἂν καὶ αὐτοὶ θελήσουν νὰ τὸ ἐννοήσουν!

ΠΕΝΤΑΣΤΙΧΟ

Τὶς πέντε πού μοῦ χάριτες αἰσθήσεις, ἀγιασέ μου,
νὰ βλέπω τ' ἄχραντό Σου φῶς μετὰ μάτι ἀγνὸ καὶ καθαρὸ,
τὸν ἀγγελολογαυδοῦστο τρισάγιον ὕμνον νὰ χαρῶ,
κι' ὅμοια μετὰ τὸν προφήτη Σου, στὰ χεῖλη μου, ὦ Χριστέ μου,
νὰ παίρνω τοῦ φριχτοῦ Βοημοῦ τὸν ἀνθρακα τὸν ἱερό.

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Η ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΝΑΓΚΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ

ΜΙΑ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΗ ΜΗΧΑΝΗ

Στὴ σημερινὴ μελέτῃ θὰ πρέπει νὰ ξαναθυμηθῶμε τὴν ἀνάπτυξιν ποῦ ἔγινε ἐπὶ προηγουμένου τεύχος τῶν «Αἰκίνας» σχετικὰ μὲ τὸν ξεχωριστὸ ρόλο ποῦ ἔχει στὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμό ἓνα ἰδιαίτερον στοιχεῖο, τὸ ψυχικὸ στοιχεῖο. Ἐκεῖ εἶδαμε τὴν «ἀτομικότητα» καὶ τὴν ξεχωριστὴ ὑπόστασιν τοῦ στοιχείου αὐτοῦ ποῦ ἔχει δικό του περιεχόμενον καὶ δὲν ἀντιγράφει τοὺς νόμους τῆς ὕλης. Πρέπει ὁμῶς νὰ προχωρήσωμε καὶ πρὸς περὰ, ἐκεῖ ποῦ ὁ ψυχικὸς ὀργανισμὸς γίνεται συνθετώτερος, γιὰ νὰ νοιώσωμε βαθύτερα τί θὰ πῇ ψυχικὴ ἰδιότης τοῦ ὀργανισμοῦ μας. Ἄς συνεχίσωμε λοιπὸν τὴ μελέτῃ μας, ἀπλῆ καὶ στοιχειώδη, ἐπάνω σ' ἓνα πολύπλοκον φαινόμενον, τὸ φαινόμενον τῆς διανοίας. Ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου, θὰ σὰς εἰποῦν οἱ ὕλιτοι ψυχολόγοι, εἶναι μίαν μηχανή. Ἐρεθισμὸς ἐξωτερικὸς καὶ ἐσωτερικὸς, ἀρσιμένα δεδομένα ἐκ τῶν προτέρων, συμπλέγματα κατόπιν ἐξ αἰτίας τῶν συνδέσεων τῶν παραστάσεων καὶ ἰδίου τέλους ἢ διανοητικῆ παραγωγῆς. Τὰ περισσώτερα, λένε οἱ ὀπαδοὶ τῆς μηχανοκρατίας, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι ἐφευρέσεις τῶν ἰδεαλιστῶν ποὺ τοὺς ἀρέσει πάντα νὰ ὑπερδεύονται μὲ πνευματικὸς καὶ αὐλοὺς κόσμους. Τὸ πᾶν εἶναι νὰ ἐξηγήσωμε ὅλα τὰ φαινόμενα μὲ τὴν ὀλιστικὴ ἀντίληψιν, ἔστω κι' ἂν ἀναγκασθῶμε νὰ σκοπιάσωμε σὲ ὄρους ποῦ ὁ κοινὸς νοῦς πιά τοὺς θεωρεῖ ὡς ἄν κάτι φυσικὸ, ὅπως π. χ. πνευματικὴ ἔργασία, ψυχικὴ κατὰστασις κλπ. Καὶ τὸ νόστιμον εἶναι ποῦ, ἐνῶ ὅλοι μας θὰ ἠθέλωμε νὰ γίνωμε ἐλευθέρων πνεύματα, πάλιν θὰ ἐμέναμε πνεύματα.

Ἡ διάνοιά μου λοιπὸν εἶναι τὸ ὕλικόν ποῦ μαζέψανε οἱ αἰσθήσεις μου ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον, οἱ συνδέσεις ποῦ γίνονται ἀνάμεσα στὸ ὕλικόν αὐτὸ ἀπὸ κάποια ἐξωτερικὴ ἀνάγκη καὶ ἢ ὀργανώσις τους γιὰ νὰ παρουσιασθῇ κάτι πρὸς σύνθετον. Τώρα ποῖός κάνει αὐτὴ τὴν ὀργάνωσιν, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ πολυρωτᾶτε, γιὰτί θὰ ἀκούσατε ἀνανακλαστικὰ, ὑποβολὰς ἐξωτερικῆς, συνήθειας κλπ. ποῦ θὰ σὰς διδάξουν, ὅτι ἡ περιέργεια δὲν εἶναι καλὸ πρᾶγμα. Ὁ Guillaume, σύγχρονος Γάλλος ψυχολόγος, κάνει μίαν κριτικὴν αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιλήψεως τῆς διανοίας ἐκινῶντας ἀπὸ ἀντιλήψεις καθαρὰ ἐμπειρικοκρατικῆς. Ἄς πάρωμε τὸ παράδειγμα τῆς λύσεως ἐνός

προβλήματος. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ἀφοῦ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ὅλα καθωρισμένα—ἔδω ὡς θυμηθῶμε τὴ συνειρμικὴ ψυχολογία ποῦ θέλει τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐνός φαινομένου ἀπὸ τὸ ἄλλο χωρὶς καμμιά μεσολάθησιν—ὡς ὁ ἐργαζόμενος στὸ πρόβλημα ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ διαλέξῃ ἐκεῖνον ποῦ θέλει ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποῦ ἔχει μπροστὰ του; Ἐχει κάποιον σκοπὸν, γιὰτί θέλει νὰ φθάσῃ εἰς τὴ λύσιν τοῦ προβλήματος. Σύμφωνα, αὐτὸ λέμε κι' ἐμεῖς. Γιὰ νὰ ὑπάρξῃ σὲ μίαν διάνοια ἢ ἔννοια τοῦ σκοποῦ καὶ νὰ χωρέσῃ μέσα σ' αὐτὴν σὰ μίαν δημιουργὸς αἰτία δὲν φθάνει ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς καὶ ὁ ἐγκέφαλος-μηχανή. Χρειαζέται κάτι ἄλλο. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἄλλο κουραζόμεσθε καὶ πασχίζωμε νὰ τὸ συλλάθωμε τὴν ὥραν. Ἄλλ' ὡς ἀκολούθησωμε τὸν Guillaume ποῦ περιγράφει τὴ μελέτη ἐνός ψυχολόγου, τοῦ Selz, πάνω στὸ θέμα αὐτό. Κάθε φάσις τοῦ προβλήματος εἶναι λύσις ἐν σχέσει μὲ τὴν προηγουμένη καὶ πρόβλημα ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀκόλουθον. Αὐτὸν τὸν παράγοντα δὲν μᾶς τὸν ἐξηγεῖ ὁ μηχανισμὸς τῆς ὕλης. Οἱ πλάνες καὶ τὰ λάθη εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος εἶναι μερικῆς λύσεως. Ἡ πρόοδος βαδίζει ἀπὸ τὸ γενικὸ εἰς τὸ ἐιδικόν. Ἡ ἀποτυχία πρὸς μίαν κατεύθυνσιν μᾶς κάνει νὰ ξαναγυρίζωμε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ προβλήματος καὶ νὰ πέρνωμε ἄλλες κατευθύνσεις. Ἔστε μίαν κατεύθυνσιν τῆς σκέψεως ὀδηγεῖ εἰς τὸ σκοπὸν εἴτε πολλὰς, ἢ πρόοδος τῆς σκέψεως ἀκολουθεῖ πάντα τὰ ἴδια στάδια. Συνεῖδησις καὶ περιορισμὸς τῆς ἐσωτερικῆς συγκρούσεως καὶ τῆς αἰτίας τῆς, καθορισμὸς τῆς λύσεως καὶ πρακτικὴ ἐφαρμογή. Ὁ Selz δὲν εἶναι ἰδεαλιστής, δὲν ἔχει κανένα λόγον νὰ θέλῃ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ εἶναι ἓνας ἐμπειρικοκράτης κι' ὁμῶς μᾶς μιλάει γιὰ σκοπὸν μέσα εἰς τὴν διάνοια, γιὰ ἐσωτερικὴ σύγκρουσιν, γιὰ ἀπελευθέρωσιν, πράγματα δηλαδὴ ποῦ δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν κοντὰ εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν ἐφαρμογὴν τῆς συνειρμικῆς ψυχολογίας. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ψυχολογία ποῦ κληρονομεῖ τὴν ἰδέαν τῆς ψυχῆς, ἔτσι ὅπως τὴν νοιώθει ὁ ἀμυχολόγητος ὄρθριν ἀνθρώπος, ὅπου τὴν βρῆ.

Καὶ συνεχίζει ὁ Selz. Ὅλη ἡ λειτουργία τῆς διανοίας τίθεται σὲ κίνησιν γιὰ νὰ βρῆ τὴν λύσιν ἐνός προβλήματος. Καὶ πάλιν ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν λύσιν ἢ διάνοια θὰ δείξῃ στὸν ἀνθρώπον ὅτι ἔφθασε σὲ κάποιον τέρμα ἀπὸ τὴν ἐπαλήθευσιν ποῦ θὰ κινήσῃ εὐθὺς ἀμέσως ἢ ἴδια ἢ διάνοια. Φαντασθῆκατε πο-

τέ μηχανή πού ἡ ἴδια διορθώνει τὸν ἑαυτὸν της; Καὶ προσθέτει κατὰ καταπληκτικὸ ὁ Seiz: ὅτι γιὰ νὰ φθάσῃ ὁ ἐργαζόμενος σὸ πρόβλημα σὲ κάποια λύσι ἔχει ἀνάγκη τῆς διαίσθησως. Αὐτὴ ἡ διαίσθησις εἶναι φυσικὰ ἀκατανόητο πρᾶγμα γιὰ τὴν ὕλιστικὴ ψυχολογία. Προκαλεῖ κατάπληξι, λέγει ὁ περίφημος μαθηματικὸς Henri Poincaré, νὰ θέλουν νὰ ὑποστηρίξουν, ὅτι μόνο οἱ αἰσθήσεις κατευθύνουν τίς μαθηματικὲς ἐνδείξεις. Αὐτὸ δείχνει πὼς ξεχνάμε τὸ αἶσθημα τοῦ μαθηματικῶς ὥραιου, τῆς ἀρμονίας τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχημάτων, τῆς λεπτότητος τῆς γεωμετρίας. Εἶναι ἕνα ἀληθινὸ αἶσθημα τέχνης πού τὸ γνωρίζουν ὅλοι οἱ μεγάλοι μαθηματικοί.

Ἀναφέρουν τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτο ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ Gauss. Ἦτο στὰ πρῶτα μαθητικὰ χρόνια. Ὁ δάσκαλος γιὰ νὰ τοὺς κἀνῃ νὰ ἐξασκηθοῦν στὸν ὑπολογισμὸ μὲ τὸ μωαλό ζῆτει τὸ ἄθροισμα τοῦ $1+2+3+4+5+6+7+8$. Ὁ μικρὸς Gauss λέγει τὸ ἀποτέλεσμα τόσο γρήγορα πού ὁ δάσκαλος ἐκπληκτος τὸν ἐρωτᾷ πὼς τὸ βρῆκε. Τὸ παιδί ἀπαντᾷ ὅτι βρῆκε πρὸ εὐκόλου τὸ ἄθροισμα τοῦ ἀριθμοῦ ὡς ἐξῆς: $1+8=9$, $2+7=9$, $3+6=9$ κλπ. Τὸ ἄθροισμα κάνει 4 ζεύγη ἴσα μὲ τὸ 9. Ἔτσι ὁ μικρὸς αὐτὸς μαθητὴς εἶχε ἀνακαλύψῃ τὸν κανόνα τοῦ ἄθροισματος τῶν ἀκρῶν μιᾶς ἀριθμητικῆς προόδου. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ἐδῶ ἔγινε μιὰ καινούργια ψυχολογικὴ ὀργάνωσις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμενικοῦ συμπλέγματος. Ἀλλὰ τὸ οὐσιῶδες εἶναι καὶ κατὰ ἄλλο: ὅτι ὁ Gauss κατὰθωσε νὰ ἀνακαλύψῃ ἕνα τόσο σημαντικὸ κανόνα, γιὰτὶ δὲν ἤξερε συνειρμικὴ ψυχολογία!

Γιὰ νὰ μελετήσῃ τὴ διάνοια ἡ ὕλιστικὴ ψυχολογία τῆς ἐπιβάλλει τοὺς κανόνας πού θέλει ἡ ἴδια. Μὲ τέτοιες συνθήκες ὅμως δὲν μελετοῦμε πιά τὴ διάνοια, δὲν μελετοῦμε ἕνα γεγονός τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀλλὰ ἕνα πλάσμα, κατὰ τὸ ἰδεατό. Καὶ δὲν εἶναι ἀντιφατικὸ νὰ ξεπέφτῃ στὸν ἰδεαλισμὸ, πού τὸν ἐχθρεύεται θανάσιμα, ἡ ὕλιστικὴ ψυχολογία; Δὲν θέλω νὰ κουράσω περισσότερον τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν ἐπέκτασι τῆς ἐξετάσεως ἐνὸς δύσκολου καθ' ἑαυτὸ φαινομένου, ὅπως εἶναι ἡ διάνοια. Τὸ ἔδαφος ὅμως εἶναι σπαρμένον μὲ τόσα ἀγκάθια ἐπὶ χρόνια τώρα ἀπὸ ἐκείνους πού ἤθελαν νὰ ἀρνηθοῦν τὰ πολυτιμότερα πρᾶγματα πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος στὴ διάθεσί του, ὥστε νὰ χρειάζεται κῆπος γιὰ νὰ ξεκαθαρισθῇ. Μόνο κατὰ ἀκόμη πρέπει νὰ προστεθῇ γιὰ τὴ διάνοια γιὰ νὰ κλιεθῇ τὸ κεφάλαιον αὐτό. Πὼς εἶναι δυνατόν ἀπὸ φαινόμενα πού εἶναι κατώτερα, μηχανικοὶ ἐρεθισμοὶ κλπ. νὰ παραγῶνται φαινόμενα, πού τὴν ἀνωτερότητά τους κανεὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀμφισβητήσῃ; Πὼς μπορεῖ ἀπὸ μερικοὺς ἀ-

ριθμούς καὶ σχήματα νὰ βγάζωμε νόμους καὶ κανόνες πού τὰ ὑποτάσσουν; Πὼς μπορεῖ τέλος πάντων κι' ὁ ὕλιστις, πού δὲν δέχεται καμμιά πνευματικὴ ἀξία νὰ κἀνῃ τὴ θεωρία τοῦ βγαίνοντος ἔξω ἀπὸ τὴν ὕλη γιὰ νὰ βασανίζομαστε κάμποση ὥρα τώρα μὲ τὸ σύστημά του, πού ἂν τὸ κάνωμε, εἶναι, γιὰτὶ εἶχε τεράστιες συνέπειες στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, πού τίς βλέπομε καὶ στὴν ἐποχὴ μας;

ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΤΙΚΗ ΠΛΑΝΗ

Ὅταν ὁ μεγάλος φυσιολόγος Παῦλωφ ἱδρυσε τὴν περίφημὴν θεωρία του, τῶν ἀντανεκλαστικῶν, οὔτε ὁ ἴδιος δὲν ἐφαντάσθηκε ποτὲ πὼς θὰ ἦταν δυνατόν νὰ τὴν πάρουν ὁ ὕλισται ψυχολογοὶ γιὰ νὰ στηρίξουν σ' αὐτὴ τὴν ἀρνησι τῆς ἰδέας τῆς ψυχῆς. Ὁ Παῦλωφ εἶπε πὼς ὀρισμένες λειτουργίες καὶ στὰ ζῶα καὶ στὸν ἄνθρωπον, ὅπως π. χ. τὸ βᾶδισμα, ὁ ὕπνος, πολλές συγκινήσεις κλπ. γίνονται ἀντανεκλαστικῶς. Ἐνας ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς, π. χ., ἡ θέα τοῦ φαγητοῦ, προκαλεῖ τὴν ἐκκρισι σιέλου ἀντανεκλαστικῶς. Ἐάν τώρα τὴν ὥρα τῆς ἀρχῆς τοῦ φαγητοῦ χτυπᾷ ἕνα κουδουνάκι, πάντα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, σὲ λίγο θὰ ἰδοῦμε πὼς ἀρκεῖ ὁ ἦχος αὐτὸς γιὰ νὰ προκαλῆ στὸ σκόλο π. χ. τὴν ἐκκρισι τοῦ σιέλου, ἔστω κι' ἂν δὲν τοῦ προσκομίζεται φαγητό. Αὐτὸς ὁ ἦχος λέγεται ὀποθετικὸ ἀντανεκλαστικὸ (Reflexe Conditionnel). Τέτοια ἀντανεκλαστικά μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν καὶ στὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ ἐπηρεάζουν τίς ψυχικὲς τὸν λειτουργίες, λέγει ὁ Παῦλωφ. Ἀπ' αὐτὰ τὰ πειράματα, πού ὁ ἴδιος ὁ Παῦλωφ δυσκολεύεται πολὺ γιὰ νὰ βγάλῃ συμπεράσματα, εὐρίσκων τὴν ἀπόδειξι οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρνήσεως, ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ οἱ ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τέτοια ἀντανεκλαστικά ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ἐπομένως, εἰ τί ἄλλο, εἶναι μάταιον νὰ μιλάμε γιὰ ψυχικὸν κόσμον ἀνώτερον κ.τ.τ.

Κι' ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Παῦλωφ, πού ἦτο πραγματικὰ μεγάλος φυσιολόγος σ' ἕνα ἀρθρον του πού ἐδημοσίευσε λίγο πρὸ τοῦ θανάτου του στὸ γαλλικὸν περιοδικὸν «*Εὐκέφαλος*» ἔγραφε πὼς μὲ τὴν θεωρίαν του δὲν μποροῦν νὰ ἐρνηθοῦν οἱ ἀνώτερες ψυχικὲς σφαῖρες καὶ εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ θέλῃ νὰ βγάλῃ κανεὶς συμπέρασματα τραθηγιμένα ἔξω ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα. Οἱ κατώτερες βέβαια λειτουργίες ἔχουν τὰ ἀντανεκλαστικά τους καὶ στὰ ζῶα τὸ μεγαλύτερον μέρος, ἂν μὴ καὶ ὀλόκληρη ἡ ζωὴ τους, διεξάγεται ἀντανεκλαστικῶς. Ἀλλοίμονον ἂν θὰ ἠθέλαμε νὰ καταβάλλωμε κάθε τόσο διανοητικὴν προσπάθειαν γιὰ νὰ βαδίσωμε, ν' ἀνεθοῦμε μιὰ σκάλα ἢ νὰ τρέξωμε. Αὐτὲς καὶ ἄλλες πολλὲς λειτουργ-

γίες είναι ὀργανωμένες ἀντανεκλαστικῶς, ἔτσι πού ἄμα ἀρχίσωμε νὰ τίς προσέχωμε χάνουμε τὰ βήματά μας καί πέφτουμε σέ ἀταξία. Ἐπ’ αὐτό ὅμως μέχρι τοῦ σημείου νὰ ποῦμε ὅτι καί ἡ σκέψις μας καί τὸ συναίσθημά μας καί ἡ προσωπικότης μας ὀλόκληρη ὑποτάσσονται στὸν ἀμείλικτο νόμο τῆς ἀντανεκλαστικῆς ἀνάγκης, ὑπάρχει κολοσσιαία διαφορά, πού τὴν ἔβρισε ὁ ἴδιος ὁ Παύλωφ. Ὁ Παύλωφ δὲν μελετᾷ ψυχικὰ φαινόμενα μὲ τὴν ἔννοια πού τὰ ἐξετάσαμε πρὸ πάνω, ἀλλὰ κινήσεις τοῦ ὀργανισμού, κινήσεις ἀμόνης ἢ ἀντιδράσεως πού ὅσο προχωροῦν πρὸς τὰ ἄνω φορτίζονται, ἄς ποῦμε ἔτσι, μὲ τὴν γνῶσι καί τὸ συναίσθημα. Δὲν εἶναι οἱ κινήσεις αὐτὲς τὸ ψυχικὸ φαινόμενο, γιατί αὐτὸ εἶναι ἔτοιμο νὰ φανῆ σὲ κάθε στιγμή καί νὰ τίς καθυποτάξῃ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ μιά ἰδέα θυσιάζῃ θεληματικὰ τὴ ζωὴ του ἀντίθετα στὸ νόμο τῆς αὐτοσυντηρήσεως, πού ἔχει ἕνα σωρὸ ἀντανεκλαστικά μέσα του, τότε τί γίνεται τὸ οἰκδομημα τῆς ἀντανεκλαστικῆς ἀνάγκης;

Ἄλλὰ εἴπαμε πὼς ἡ ἄνευ ψυχῆς ψυχολογία λίγο ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ ζωὴ καί φτιάχνει δικὰ τῆς ἄμυχα σχήματα. Ἐκεῖ ὅμως πού τὸ πράγμα ξέφθασε τὰ ὄρια τοῦ ἀστείου εἶναι ὅταν ἠθέλησαν νὰ παραλληλίσουν τὰ ψυχικὰ θῆθεν νοσήματα τοῦ ζώου μὲ τὰ νοσήματα τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτα-πρῶτα σὲ κανένα ζῶο δὲν κατωρθώθη νὰ παρατηρηθῇ ψυχικὸ νόσημα. Ἐπειτα ὁ παραλληλισμὸς τοῦ διανοητικοῦ κόσμου τοῦ ζώου μὲ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται σχεδὸν κωμικὸς. Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἔχη καί ἀντανεκλαστικά, τὸ ζῶο ἔχει μόνον ἀντανεκλαστικά ὡς μοναδικὴ βᾶσι τῆς ζωῆς του βασισιμένα στὸ ἐνατικτο. Τὸ ζῶο δὲν ἔχει ξεχωριστὴ ψυχικὴ ἱστορία, δὲν κάνει τὴν ἀφαίρεσι γιατί δὲν ἔχει μνήμη, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ψυχικῆς λειτουργίας, ὅπως τὴν εἶδαμε στὸ προηγούμενο ἄρθρο. Γιὰ τὸ ζῶο δὲν ὑπάρχει πρόβλημα πρὸς λύσιν, γιατί δὲν ὑπάρχουν ἐκ τῶν προτέρων τὰ δεδομένα ἐνὸς προβλήματος. Ἡ ἐσωτερικὴ του ζωὴ εἶναι περιωρισμένη στὴν κινητικότητα. Κι’ αὐτὴ ἡ παραβολὴ τοῦ μυαλοῦ τῶν μικρονοικίων ἀνθρώπων καί τῶν ἡλιθίων μὲ τὰ ἀνώτερα ζῶα εἶναι χρεωκοπημένη. Οὐμᾶμα ἕνα πού ἔπασχε ἰδιωτεία καί ἐνοσηλεύετο στὸ ψυχιατεῖο καί πού ὡς κυρία τοῦ ἀπασχόλησι εἶχε νὰ προσπαθῇ νὰ συλλάβῃ τὴ σκία του. Κι’ ὅμως ὅταν ἦσαν οἱ νοσοκόμοι μπροστὰ του δὲν τὸ ἔκαμε κι’ ὅταν τὸν ἐπείραζαν γι’ αὐτό, γινότανε αὐτὸς ὁ ἡλίθιος κατακόκκινος ἀπὸ τὸ θυμὸ του ἴσως νοιώθοντας κάποιον κατάντημα. Τὸ μόνον ἀξιοσημειώτο γεγονός στὸν ψυχικὸν κόσμο τῶν ζῶων εἶναι ὅτι κάποιος πθήκος κάπατε κατῶρθωσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴ φωτογραφία τοῦ κυρίου του. Δὲν ξέρομε μόνον σὲ

τί μεγέθυνσι προτιμοῦσε νὰ τὴν βλέπῃ!

Ο ΜΟΙΡΑΙΟΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ

Ἐνα σπουδαῖο ἐπιχείρημα θεωρεῖ ἡ ψυχολογία τῆς ἀνήσεως ἐναντίον τῆς ἰδέας τοῦ ψυχικοῦ περιχομένου τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο ὅτι, ὅταν πάθῃ βλάβη ὁ ἐγκέφαλος, τότε ἐκδηλώνονται καί ψυχικὲς καί νευρικὲς ἀνωμαλίες. Ὅτι ἐπίσης ἀρρώστειες παθολογικὲς, ὁ ἀλκοολισμὸς κλπ. ἐπηρεάζουν ἀμέσως τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κι’ ὁ ἄνθρωπος χάνει τὴν ἰσορροπία του. Ἀκόμη καί ἕνας πονοκέφαλος μπορεῖ νὰ σὲ κάμῃ ἀνάπηρο πνευματικῶς γιὰ κάμποσο καιρὸ. Νὰ λοιπόν, σοῦ λένε, πού ἀφοῦ ὁ ἐγκέφαλος κάνει ὅλες αὐτὲς τίς δουλιές κι’ ἄμα αὐτὸς πάθῃ βλάβη, κοντὰ στὰ ἄλλα, δὲν ἀκούμε, δὲν βλέπομε, δὲν καταλαβαίνουμε, πού εἶναι ὁ ξεχωριστὸς δικὸς σου κόσμος, ἡ ψυχὴ τέλος πάντων; Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὸ θεωροῦν καί σήμερα ἀκόμη ἀτράνταχτο οἱ ψυχολόγοι τῆς ἀνήσεως κι’ ἄμα μιλήσῃ γιὰ ψυχικὸν κόσμο καί ψυχὴ θὰ ἀρχίσουν νὰ μειδιοῦν καί νὰ σὲ συμβουλεύουν, χαϊδεύοντάς σε προστατευτικά στὸν ὦμο, νὰ πᾶς νὰ διαβάσῃ τὴ φυσιολογία καί τὴν παθολογία—λέει—τοῦ ἐγκεφάλου.

Τὸ πράγμα θυμίζει τὴν εἰκόνα τῆς ὑποδοχῆς πού ἔτυχε τὸ πρῶτο ραδιόφωνο σὲ κάποιον χωριό. Μαζεύτηκαν οἱ χωρικοὶ στὸ καφενεῖο γιὰ νὰ ἰδοῦν τὸ μηχανήμα κι’ ὅταν τὸ ἄκουσαν νὰ βγάλλῃ ἦχους καί νὰ μιλάῃ μ’ ἐκεῖνα τὰ κουμπία ἀρχισαν νὰ γελοῦν γιὰ τὸ φιάσκο πού τοὺς σκάρωσε ὁ καφετζῆς, νὰ τὸν ρωτοῦν σὲ πῶ ἀπὸ κρυφομέρος τοῦ καφενεῖου ἔχει τὸν καραγκιοζοπαίκτη πού τὰ καταφέρνει τόσο καλά. Κι’ ἄμα βεβαιώθηκαν πὼς δὲν ὑπάρχει κανένας μέσα στὸ καφενεῖο πού νὰ μιλάῃ καί νὰ τραγουδᾷ, τότε ἀρχισαν νὰ μακραίνουν οἱ χωριάτες ἀπὸ τὸ μαγικὸ ἐκεῖνο κουτί, πού ἔκανε τέτοιες δουλιές, καί νὰ τὸ βλέπουν μὲ φόβο καί θαυμασμό. Ὑστερα πῆραν θάρρος κι’ ἀρχισαν νὰ τὸ ἐπεξεραζῶνται, μέχρις ὅτου κάποιος χάλασε τίς λάμπες καί τὸ κουτί ἔπαψε νὰ μιλάῃ.

Ἀπὸ τότε οἱ χωριάτες δὲν ἤθελαν νὰ ἀκούσουν πῶς κάποιος ὑπάρχει πάλι μακριὰ πού μιλάει καί τὴ φωνὴ του τὴν πέρνουν τὰ κύματα τοῦ ηλεκτρισμοῦ γιὰ νὰ τὴν φέρουν στὸ χωριὸ τους καί νὰ τὴν κἀνουν νὰ ἀκουσθῇ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ κουτί. Τὸ μυαλὸ τοῦ χωριάτη δὲν μποροῦσε νὰ χωρῆσῃ ἕνα τέτοιον πράγμα, ἀφοῦ αὐτὸς ἄμα σκαλίξῃ λιγάκι τὸ κουτί δὲν ἀκούει τίποτε. Τὸ κουτί τὰ κάνει ὅλα. Αὐτὸ βγάξει τὴ φωνή, τὴ μουσική, τίς εἰδήσεις.

Δὲν εἶναι λιγώτερο ἀφέληθς ἡ στάσις ἐκεῖνων πού νομίζουν πὼς δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο, ἀφοῦ ὁ ἐγκέφαλος τὰ κάνει

ὄλα. Ἐρχονται στιγμὲς λέγει ὁ Ἐλισαῖος Γιαννίδης στὸ «Μεγάλο Πρόβλημα» πού ἀναρωτιέται κανεὶς, πὼς θὰ ἤθελε ὁ ὕλιστὴς νὰ εἶναι ὁ κόσμος γιὰ νὰ μὴ εἶναι σωστὴ ἡ θεωρία του, πὼς δηλαδὴ θὰ τὸν ἤθελε γιὰ νὰ πεισθῆ πὼς ἐκτός ἀπ' αὐτὰ πού βλέπομε καὶ πιάνομε ὑπάρχουν κι' ἄλλα πού δὲν τὰ βλέπομε καὶ δὲν τὰ πιάνομε. Κι' ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ἐρώτημα ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν κόσμο τῆς ψυχῆς. Πὼς θὰ ἤθελε ὁ ὕλιστὴς ψυχολόγος νὰ εἶναι ὁ κόσμος τῆς ψυχῆς γιὰ νὰ τὸν δεχθῆ ὡς πραγματικὸ; Πού ἄλλο τέλος πάντων θὰ ἐκδηλωθῆ ὁ κόσμος αὐτός, παρά στὸ σῶμά μας, στὸν ὄργανισμό μας. Κανεὶς δὲν εἶπε πὼς τὸ ψυχικὸ φαινόμενο πάει στὰ ἄστρα. Κι' ὁ πῶς φανατικὸς ἰδεαλιστὴς ἀκόμη δέχεται πὼς βλάβες τοῦ ἐγκεφάλου ἐπηρεάζουν τὴν ψυχικὴ σφαῖρα.

Ἄλλα ἔμελλε θὰ ποῦμε καὶ κάτὶ παραπάνω. Δὲν εἶναι μόνο ὁ ἐγκέφαλος, πού ὅταν πάθῃ βλάβη, ἔχουν ἀντίκτυπο καὶ οἱ ψυχικὲς λειτουργίες. Καὶ ἄλλα ὄργανα ὅπως ὁ θυροειδῆς ἀδὴν, οἱ γεννητικοὶ ἀδένες, τὸ ἦπαρ κλπ. ἢμποροῦν κάλλιστα νὰ μᾶς γενήσουν ψυχικὲς ἀνωμαλίες. Καὶ γιὰ νὰ μεταχειρισθῶμε μιὰ ἔκφρασι τοῦ μεγάλου βιολόγου Carrel δὲν σκεπτόμεθα μόνο μὲ τὸν ἐγκέφαλο, ἀλλὰ μὲ ὄλα τὰ κύτταρα τοῦ ὄργανισμοῦ, γιατί εἶναι ἀπαραίτητὴ ἡ συνεργασία τους γιὰ νὰ ἐκδηλωθῆ ἡ σκέψις. Ἄς πάρωμε τὸ παράδειγμα ἑνὸς ἀνθρώπου πού παθαίνει σύγχυσι διανοητικὴ, ἔνεκα ὄγκου τοῦ ἐγκεφάλου. Καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν περιπτώσι διακρίνομε πὼς ἄλλες εἶναι οἱ ἀνωμαλίες οἱ ὕλικές καὶ ἄλλες οἱ ψυχικές. Πρέπει νὰ ξεκαθαρίσωμε τὰ πράγματα. Μελετῶ τίς ὕλικές βλάβες πού φέρνει ὁ ὄγκος στὸν ἐγκέφαλο, ἀλλὰ παράλληλα καὶ τίς ψυχικές ὅπως εἶναι ἡ ἄσυναρτησία, ἡ ἔλλειψις ἐπιγνώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὸ παραλήρημα, οἱ ψευδαισθήσεις κ. ἄ. Ἄλλῃ ὑπόστασι ἔχει ἡ μιὰ τάξι τῶν φαινομένων καὶ ἄλλῃ ὑπόστασι ἡ ἄλλη.

Ἄς πάρωμε κι' ἕνα ἄλλο παράδειγμα. Ἄς ὑποθέσωμε πὼς ἔχομε μπροστά μας ἕνα ἀνθρώπο πού δὲν ἀκούει καὶ δὲν καταλαβαίνει τοὺς ἤχους συνεπεία τραυματισμοῦ στὸ κρανίον καὶ βλάβης τοῦ ἐγκεφάλου ἀπὸ ἕνα βλήμα. Ἡ βλάβη αὐτὴ σὲ ὄρισμένη χώρα τοῦ ἐγκεφάλου ἔγινε ἀφορμὴ τῆς ἀκουστικῆς διαταραχῆς. Ἄλλ' αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ὄρισμένο ἐκείνο κομμάτι τῆς ἐγκεφαλικῆς οὐσίας παράγει μιὰ τόσο σπουδαία λειτουργία, ὅπως εἶναι ἡ

ἀκοή; Δὲν σᾶς θυμίζει τὸ πρᾶγμα τὸ κοῦτι τοῦ ραδιοφώνου; Ἄς προσέξωμε. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι: καταλαβαίνω τὸν τρόπο τῆς λειτουργίας ἑνὸς ψυχικοῦ φαινομένου καὶ ἄλλο νοιώθω τὴ σημασία του, τὴν αἰτιολογία του, τὴν βαθύτερη ἔννοιά του. Αὐτὴ τὴ διάκρισι πού εἶναι στοιχειώδης λογικῶς δὲν ἴμποροῦν νὰ τὴν κάνουν οἱ ὕλισται ψυχολόγοι.

Ὅλα αὐτὰ ἐννοεῖται χωρὶς νὰ λογαριάσωμε πὼς ὑπάρχουν πλεῖστα ψυχικὰ νοσήματα πού δὲν φανερώνουν καμμιά ὀλικὴ βλάβη στὸν ἐγκέφαλο κι' ὅμως δείχνουν βαθεῖα ψυχικὴ ἀνωμαλία. Ἡ ἄλλοτε πάλι ἐκτεταμένες βλάβες στὸν ἐγκέφαλο δὲν προκαλοῦν ψυχικὲς ἀνωμαλίες. Κανεὶς δὲν ἴμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ τὴν σημασία τῆς ἀκεραιότητος τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ γιὰ τὸν ψυχικὸ, ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς τὸ ψυχικὸ μέρος δὲν ὑπάρχει. Κι' αὐτὴ ἡ κατάχρησι τοῦ λόγου τοῦ Ἰουβενάλῃ «νοῦς ὕγιης ἐν σώματι ὕγιει» πρέπει νὰ σταματήσῃ. Πρῶτον εἶναι μιὰ παρεξήγησι τῶν λόγων τοῦ Ἰουβενάλῃ, ὁ ὅποιος ἔλεγε ὅτι, ἂν εἰς τὸ ὕγιες σῶμα ὑπάρχει καὶ ὕγιης ψυχὴ, τότε ἀξίζει τὸ σῶμα ὡς ὄργανον. Ἐπειτα κάθε γερὸ σῶμα δὲν ἔχει καὶ γερὸ πνεῦμα. Ὑπάρχουν σώματα θαυμασία, λέγει ὁ Carrel, στὰ ὁποῖα κατοικοῦν ἡλίθιοι, καὶ ἀντιθέτως ἐξαισία πνεύματα κατοικοῦν σὲ ἄθλια σώματα. Πρέπει ὅμως νὰ δώσωμε ἀκόμη τὸ λόγο στὸ μεγάλο σύγχρονο βιολόγο Carrel ἐπάνω στὸ κεφάλαιο αὐτό: «Στὴν ἐξέτασι τοῦ ὄργανισμοῦ οἱ φυσικοχημικὲς καὶ οἱ φυσιολογικὲς ἀντιλήψεις εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Πρέπει νὰ προσθέσωμε τίς ψυχολογικὲς ἀντιλήψεις, πού εἶναι εἰδικές γιὰ τὸ ἀνθρώπινο ὄν. Ἡ τριχοειδῆς πίεσις καὶ ἡ ὁσμωτικὴ τάσις δὲν ἴμποροῦν νὰ φωτίσουν τὸ πρόβλημα τῆς συνειδήσεως. Ἡ ἐξήγησις ἑνὸς φαινομένου ψυχολογικοῦ μὲ ὄρους τῆς φυσιολογίας τοῦ κυττάρου ἢ τῆς ἠλεκτρονικῆς μηχανικῆς εἶναι παιχνιδὶ τοῦ λόγου» (jeu verbal).

Μὲ τέτοια παιχνίδια τοῦ λόγου ἠθέλησαν οἱ ψυχολόγοι τῆς ὀλιστικῆς σχολῆς νὰ κλύψουν τὰ κενὰ τῆς χρεωκοπημένης ἐπιστήμης των. Τῆς συμβατικῆς δηλαδὴ ἐπιστήμης, γιατί ἡ πραγματικὴ ἐπιστῆμη τῆς ψυχολογίας, πού θέλει σήμερὰ νὰ φανῆ χρησιμὴ στὸν ἀνθρώπο προσπαθεῖ νὰ μελετήσῃ τὸ ἔσωτερικὸ ψυχικὸ περιεχόμενο τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀληθινή του ὑπόστασι: τὴν πνευματικὴ. Εἶναι μιὰ ὑπόστασι πού δὲν ἴμπορεῖ νὰ τὴν καταπῆ ἡ μηχανικὴ ἀνάγκη.

ΨΥΧΙΑΤΡΟΣ

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

Δέν υπάρχει αμφιβολία πώς η Τέχνη καί η Ζωή συνδέονται στενά μεταξύ τους. Καί η Τέχνη χρειάζεται τή Ζωή—ή ζωντάνεια είναι απαραίτητη προϋπόθεσι για όλα της τά δημιουργήματα, τὸ καλλιτέχνημα, πρὶν ἀκόμα ὑπάρξει, πρέπει νὰ ζήσῃ μέσα στὸν καλλιτέχνη—ἀλλὰ καί ἡ Ζωή χρειάζεται τὴν Τέχνη καί ὠφελεῖται ἀπ' αὐτή: Ζωή προσφέρει καί τὸ καλλιτέχνημα. Πρῶτα—πρῶτα στὸν καλλιτέχνη, μέσα στὴ μοναξιά τοῦ γραφείου ἢ τοῦ ἀτελιέ του, ὅταν ἀκόμα δημιουργῆται, ἀνθίστα ζωῆς πού ξεπερνάει καί πνύει ἀκόμα καί τὴν ἀσφυξία πού νοιώθει ὁ τεχνίτης, μὴ μπορῶντας νὰ πιάσῃ τὴν ἀσύλληπτη εἰκόνα πού γοητεύει μυστικά τὸ εἶναι του. "Υστερα καί στὸν πολὺ κόσμο πού δέχεται τὸν παλμὸ τῆς ψυχῆς τοῦ δημιουργοῦ.

Καί ὁμως αὐτὴ ἡ σχέση τῆς Τέχνης πρὸς τὴ Ζωή, δέν ἔχει μελετηθῆ ἀρκετά. "Ενῶ δηλαδὴ πλεονάζουν οἱ ἐργασίες πού μελετᾶνε τὴν Τέχνη σὰν παράγοντα πολιτισμοῦ, σπανίζουν παρόμοιες πού νὰ ἐξετάζουν τὴ σημασία τῆς Τέχνης γιὰ τὴ Ζωή. Καί οἱ λίγες πού ὑπάρχουν δέν ἀσχολοῦνται παρὰ—τὸ πολὺ—μὲ τὴν ἐπίδρασι τῆς Τέχνης στὴ ζωὴ τῶν λίγων φιλοτέχνων, ὄχι τῆς μεγάλης μάζας τοῦ λαοῦ. "Ακόμα καί οἱ ἐργασίες οἱ σχετικές μὲ τὴ λαϊκὴ τέχνη, (πού κυρίως μ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἔπρεπε ν' ἀσχολοῦνται) καί αὐτές ἀκόμα εἶναι περισσότερο ἐπιστημονικὲς πραγματείες παρὰ μελέτες τῆς ἐπιρροῆς τῆς λαϊκῆς τέχνης στὴ ζωὴ τοῦ πληθυσμοῦ. "Ἐτσι τὸ θέμα—ἓνα θέμα τόσο σπουδαῖο καί πού θὰ ξεκαθάριζε τόσα ζητήματα ἀπὸ κείνα πού συζητοῦνται χωρὶς ἐλπίδα νὰ λυθοῦν ποτέ—μένει σκοτεινὸ.

*

Μὲ τίς παραπάνω σκέψεις ἀρχίζει ἓνα ἄρθρο τοῦ Josef Kreitmaier, δημοσιευμένο σ' ἓναν ἀπ' τοὺς τελευταίους τόμους τοῦ περιοδικοῦ Stimmen der Zeit. Τὸ ἄρθρο δέν ἐξάντλη, βέβαια, τὸ ζήτημα, καταποτίζει ὁμως πᾶνω στὸ βασικὸ θέμα τί εἶναι τέχνη, θέμα πού τὸ φωτίζει μ' ἓνα ξεχωριστὸ φῶς, ἔτσι καθὼς τὸ κυττάζει ἀπὸ τὴν ἀποψὶ τῆς Ζωῆς:

Μὲ τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Τέχνη, ἀσχολεῖται σήμερα ἡ «αἰσθητικὴ». "Ἡ αἰσθητικὴ ἔχει γίνεи στὸν καιρὸ μας μιὰ ἐπιστῆμη μὲ κανόνες, πού διατυπώνει τοὺς νόμους τῆς ἔχοντας γιὰ βᾶσι τῆς τὰ ἀρι-

στοιυρήματα τῆς Τέχνης. Συμφωνᾶ μὲ τίς ἀπαιτήσεις της, ἔχουμε συνειθισεὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο «καλλιτέχνης» μόνο ὅταν πρόκειται γιὰ φυσιογνωμίες πού, ξεπερνώντας τὸ ἀπλὸ χειροτέχνημα, κατὰ-φεραν νὰ φτάσουν τὴν ἀριστοτεχνιατικὴ μορφή. Τὸ ὠραῖο εἶναι πού τὸ ξεχώρισμα αὐτὸ μεταξύ καλλιτεχνιμάτων καί... «κακουρημάτων» δέν τὸ κάνουν τόσο εὐκολα οἱ σοβαροὶ καλλιτέχνες, πού ξέρουν πόσο δύσκολη εἶναι, τίς περισσότερες φορές, παρόμοια κρίσι, ἀλλὰ κυρίως οἱ μισομορφωμένοι, πού δέν καταλαβαίνουν καν ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πόσες φορές ἔχουν χειροκροτήσει τὸ «κακοῦρημα», κάθε φορὰ πού τὸ «κακοῦρημα» αὐτὸ... ἤξερε νὰ φορῆσῃ τὸ ντύμα τῆς μοντέρνας τεχνοτροπίας! "Ἀλλὰ ἄς εἶναι. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ χρειάσθηκε, βέβαια, νὰ πλατύνῃ πολὺ τοὺς κανόνες της, ἢ αἰσθητικῆ. "Ἀρκεὶ νὰ θυμηθοῦμε τὴν «κλασσικὴ» αἰσθητικὴ, πού οἱ στενοὶ νόμοι της ἀφῆναν ἀπ' ἔξω ἓνα πλῆθος ἀπὸ ἔργα τέχνης τῆς παλιᾶς καί τῆς νεώτερης ἐποχῆς. "Ὅσο ὁμως καί ἂν ὑποχώρησαν καί ἐπλάτυναν οἱ κανόνες, ἔμειναν πάντα κανόνες, νόμοι, πού προϋποθέτουν κάτι τὸ ὀλότελα ἀντικειμενικὸ. Τέτοιοι, ἐντελῶς ἀντικειμενικὸ, ἐπιστημονικὸ, χαρακτηῖρα θέλησε νὰ δώσῃ στὴν ἐξέτασι τῆς Τέχνης ἢ αἰσθητικῆ.

"Ἄς δοῦμε λοιπὸν τί ἔδωσε αὐτὴ ζωὴ αὐτῇ ἢ Τέχνῃ, ἢ Τέχνῃ ὅπως τὴν κατάλαβε ἢ αἰσθητικὴ «ἐπιστῆμη». Δέν θὰ χρειαστῆ νὰ καταπιαστοῦμε μὲ μεγάλες ἔρευνες. "Ἄς ἰδοῦμε μόνο—ἀλλὰ μὲ εἰλικρίνεια καί χωρὶς θεωρητικὰ θαλώματα τῶν νερῶν—πόσο τὴν κατάλαβαν βαθειὰ αὐτὴ τὴν Τέχνη τῶν ἀριστοτεχνιμάτων. Βέβαια δέν εἶναι λίγοι αὐτοί, οὔτε μικρὸ τὸ δῶρημα πού ἤρθε νὰ πλουτίσῃ τὴ ζωὴ τους. "Ἀλλὰ μπροστὰ στις μεγάλες μάζες τῶν λαῶν εἶναι μιὰ ἐλάχιστη μειονότητα. Βέβαια ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πού πῆγαν κάμποσα χρόνια στὸ σχολεῖο ἔχουν ἀκούσει γιὰ τὸν "Ὀμηρο, τὸν Πραξιτέλη, τὸν Μιχαῖλ "Ἄγγελο, τὸν Ραφαῆλ, τὸν Μπετόνε, πόσοι ὁμως ἀπ' αὐτοὺς μποροῦν νὰ ποῦν πὼς τὰ ἔργα τους εἶχαν κάποια—ἔστω καί ἐλάχιστη—ἐπίδρασι στὴ ζωὴ τους; Δίχως ἄλλο εἶναι πολὺ λίγοι.

Χρειάζεται ὁμως μιὰ διευκρίνισι: "Ἐξετάζοντας ἐδῶ τὴν ἐπίδρασι τῆς Τέχνης στὴ Ζωή, δέν πέρνουμε τὴν Τέχνη στὸ σύνολό της, ἀλλὰ στὴ στενώτερη ἔννοιά της, σὰν

μορφή. Γιατί φυσικά μπορεί και μεγάλα έργα να διοχετεύουν ζωή και στο μεγάλο πλήθος των απλών ανθρώπων του λαού, όταν η ουσία τους, το περιεχόμενό τους έχει αυτή τη δύναμη, ιδίως όταν έχουνε θρησκευτικό ή έθνικό χαρακτήρα—φτάνει να μην έμποδίζει την επίδραση αυτή ή άκατανόητη για τον πολύ λαό μορφή τους. Όταν μάλιστα προγραμματοποιηθεί κάποια έσωτερική συμμετοχή στο καλλιτέχνημα, τότε ο απλός άνθρωπος χαίρεται σαν πηγή ζωής την Τέχνη στο σύνολό της, την ουσία όπως είναι δοσμένη σε καλλιτεχνική μορφή, κι' όχι καθώς οί έστέτ, μονάχα τη μορφή. "Αλλά ως είναι, στις περιπτώσεις αυτές ο απλός άνθρωπος καταλαβαίνει την ουσία του έργου, (έθνική ή θρησκευτική, όπως είπαμε) κι' αυτή είναι που τον άγγιζει ψυχικά. Το αποτέλεσμα τότε δεν έχει αίτια του την καλλιτεχνική μορφή και δεν μπορεί να πη κάνει πώς ή Τέχνη έδωσε τη δική της συγκίνηση στα πλήθη. "Αν εξαίρεσουμε όμως τις περιπτώσεις αυτές, πολύ λίγοι—σχετικά πάντα με τα λαϊκά σύνολα—είν' εκείνοι που καταλαβαίνουν και χαίρονται τα άριστουργήματα της Τέχνης. Και το πράγμα δεν είναι καθόλου περίεργο: Για να φτάση κανείς ναιώθη την καλής ποιότητας τέχνη, χρειάζεται προσπάθεια πολλών χρόνων. Πολύ λίγοι όμως άνθρωποι έχουν καιρό και κλίση για μια τέτοια δουλειά. Πού να τη βρη άλλωστε ακόμα και την άπλη δυνατότητα να έξευγενίσθ το καλλιτεχνικό του αίσθητήριο ο άγροτικός πληθυσμός—μαζί κι' ο αστικός πληθυσμός που κατοικεί στις μικρότερες πόλεις; "Αλλά και στις περισσότερες ακόμα μεγαλοπόλεις δεν είναι αλήθεια πώς το έμπόριο κι' ή βιομηχανία τραβάει όλο τους το μόχθο; Δεν μένουν λοιπόν παρά έλάχιστα καλλιτεχνικά κέντρα, όπου μπορεί να πάρη κανείς πραγματική αισθητική μόρφωση, εκείνα όπου δεν παρουσιάζεται μόνον ή Ιστορία της τέχνης, στις δημόσιες συλλογές τους, αλλά και ζή κάποιος κόσμος καλλιτεχνών. Και ακόμη παραπέρα, το να μπορη κανείς ν' αποκτήση κάτι, δεν σημαίνει πώς το πέρνει κύλας. Γιατί το να ιδής, όταν σου τύχη εύκαιρία, δες δήποτε καλλιτεχνικές συλλογές, δεν φτάνει, βέβαια, για να μορφώσης ένα ανώτερο αίσθητήριο. Πώς όμως ο πολυάσχολος γιατρός, ο δικηγόρος, ο θεολόγος, ο φυσικός, θά μπορούσε να έξοικονομήση τον καιρό που χρειάζεται για να σπουδάση Ιστορία της τέχνης, να κάμη τις χίλιων λογίων απαραίτητες συγκρίσεις προς τα έργα της ζωντανής τέχνης, να έμβαθύνη στα μυστικά της τεχνικής και του προσωπικού ύψους στον καθένα καλλιτέχνη, που χωρίς αυτά όλα τ' άλλα δεν άποτελούν παρά έπιφανειακή μόνο γνώση;

"Υπάρχει άλλωστε κι' άλλη αίτια που τα άριστουργήματα δεν μιλάνε στον πολύ κόσμο. Είναι μέσα στη φύση των πραγμάτων, στην περιορισμένη Ικονότητα αντιλήψεως του ανθρώπου, το να περιορίζεται τις περισσότερες φορές μια πραγματική, άπ' όλες τις πλευρές φωτισμένη, κατανόηση της Τέχνης, μόνο σε μια Τέχνη. Αυτό έχει παρατηρηθ ή ακόμα και στους μεγάλους δημιουργούς: "Ο Βάγνερ άναγνωρίζει πως του ήταν άγνωστες σχεδόν όλες οι άλλες τέχνες έκτός άπ' τη Μουσική. "Ο Γκαίτε δεν καταλάβαινε τίποτα από Μουσική κι' ακόμα όμοιολογεί κάπου ο ίδιος: «Λέω λοιπόν με όλη την ελκρινεία πως πολύ λίγο καταλαβαίνω την Τέχνη του ζωγράφου. "Η προσοχή μου μπορεί να στραφη μόνο στο πρακτικό μέρος, στο υλικό και στον τρόπο που το μεταχειρίζεται ο ζωγράφος». "Αλλά τότε δεν είναι ν' άπορη κανείς που το πολύ πλήθος δεν καταλαβαίνει, συχνά, καμιά τέχνη.

"Αλλά μήπως και στις λεγόμενες ανώτερες τάξεις δεν συμβαίνει το ίδιο; Σε ανθρώπους που κατέχουν ανώτερες θέσεις βρίσκει κανείς αρκετά συχνά κάτι σαν άνοια στα ζητήματα αυτά. Στον κύκλο τους όμως ή συζήτηση για την τέχνη είναι κοινωνική υποχρέωση. "Ετσι άκούμε κι' αυτοί λογής-λογής γνώμες, όλα αυτά όμως μένουν έπλη γνώση, χωρίς να μπορούν να ριζώσουν βαθύτερα στην ψυχή τους. "Η άγάπη τους για την τέχνη δεν είναι αληθινός πολιτισμός, αφού δεν έβλάστησε από το έσωτερικό του ανθρώπου, αλλά την έκόλλησαν άπ' έξω με το ζόρι. "Ετσι έχει δικιο ο Adolf Spamer να λέη πώς «άπό καιρό τώρα ή Τέχνη έχει πάψει νάναι παράγων ζωής και φυτοζωεί μέσα στον κύκλο των μορφωμένων σαν ένα νεκρό υλικό για κοινωνικές συζητήσεις».

*

Σ' αυτό όμως το συμπέρασμα μάς έφερε το ότι την Τέχνη την έπήραμε όπως την βλέπει με το έπιστημονικό της μάτι ή αισθητική. Και όμως, ή έλληνική λέξη «αίσθητική» δεν σημαίνει κάτι το έννοιοκρατικό, αλλά στρέφεται προς το υποκειμένο, προς τον άνθρωπο γενικά, χωρίς να ξεχωρίζει εκείνον που έχει το καλλιτεχνικό χάρισμα, από κείνον που δεν τόχει. Το φιλοσοφικό δόγμα «quidquid recipitur, per modum recipientis recipitur» (έτι προσλαμβάνεται, προσλαμβάνεται με τον τρόπο εκείνου που το προσλαμβάνει) θέλει να πη πώς ή στάσις που υποκειμένω παίξει άποφασιστικό ρόλο σ' όλες τις έξωτερικές έντυπώσεις. Κι' όταν λέει ο Θωμάς ο Άκινάτος πώς «*rulehra sunt quae visa placent*» (ώρα είναι όσα άρέσουν όταν τα βλέπομε) δεν κάνει άλλο παρά να τονίζει το ύ-

ποκειμενικό-ψυχολογικό στοιχείο. "Ας ξεκινήσουμε λοιπόν κι' εμείς όχι απ' τούς αφηρημένους κανόνες της αισθητικής, αλλά από τὰ συγκεκριμένα περιστατικά τῆς ζωῆς. "Ας ἴδουμε ἀπροκατάληπτα πῶς φανερώνεται μέσα στὴ ζωὴ ἡ χαρὰ τῆς Τέχνης—χωρὶς νὰ ἐννοοῦμε Τέχνη μόνον τὰ μεγάλα ἔργα.

Λοιπόν, ὅσοι ἔχουν παρακολουθήσει κάμποσα χρόνια, σὲ διάφορες ἐκθέσεις, τὶς ἀγορὲς ποὺ γίνονται, ξέρουν ποιά ἔργα προτιμοῦν οἱ ἰδιῶτες ἀγοραστὲς. Συνήθως ἀγοράζουν ἔργα ἀνεκδοτικῆς ζωγραφικῆς, πολλοῦ ἀστικού γούστου. "Ενας πῖνακας ποὺ τὸ περιεχόμενό του δὲν αἰχμαλωτίζει, δουλεμένος μὲ τεχνικὴ προσωπικὴ, ἔστω κι' ἂν ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἀποψη ἔχη μεγάλη σημασία, δὲν ἀξίζει τίποτε γιὰ τὸν πολὺ κόσμο, ἢ, τὸ πολὺ, θ' ἀγοραστῆ ἀπὸ κάποιον παραλῆ, μόνον καὶ μόνον γιὰ τὴν ὑπογραφή ποὺ ἔχει—ἂν εἶναι διάσημο ὄνομα—σάν τοποθέτησι κεφαλαίου. Κι' ἂν πᾶμε παραπέρα καὶ παρακολουθήσουμε τὶς ἀναριθμητὲς πράξεις παρόμοιους μικρο-συναλλαγῆς, ποὺ δὲν τούς ἀποδίδεται σημασία καὶ γι' αὐτὸ χάνονται μέσα στὴν καθημερινὴ ζωὴ, τὶς διαφημίσεις, τὰ προγράμματα, τὰ εἰκονογραφημένα φύλλα μὲ τὶς χιλιάδες τ' ἀντίτυπα, τὴ διακόσμει τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν μορφωμένων ἀκόμα ἀνθρώπων, τότε δὲν θὰ μᾶς μείνῃ καμμιά ἀμφιβολία γιὰ τὸ τί ζητάει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαοῦ—ἄς μὴ διατάσουμε νὰ ποῦμε τὰ ἐνεήνητα τοῖς ἑκατό: Φωτογραφίες ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας ἐνδιαφέρουν τὸ περισσότερο. Γιὰ ἀνώτερα ἔργα λείπει ἢ ὄρεξι.

Τὸ νὰ βάλουμε πὶς κλάμες γιὰ τὴν κατὰστασι αὐτῆ, εἶναι βέβαια εὐκόλο, ἀλλὰ δὲν ὠφελεῖ σὲ τίποτα. "Ας προχωρήσουμε. Κανένας δὲν παραγνωρίζει σήμερα τὴ σημασία τῆς μουσικῆς τοῦ σπιτιοῦ, ἔστω κι' ἂν ἐκτελήται μὲ τὰ ἀπλοῦστερα μουσικὰ ὄργανα, ἀκόμα καὶ τῆ φυσαρμόνικα. "Απ' τὰ ὄργανα αὐτά, τὰ ἐλάχιστα ἐκφραστικά, εἶναι φυσικὸ (ἀφοῦ μάλιστα κι' οἱ ἐκτελεστὲς δὲν ἔχουν σπουδαῖες ἱκανότητες) πολὺ σπάνια νὰ βγαίνῃ κάτι τὸ ἀληθινὰ καλλιτεχνικό. Πρέπει λοιπόν γι' αὐτὸ νὰ πάρουμε μιὰ σκούπα καὶ νὰ τὰ σαρώσουμε ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα; "Οποῖος ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ, θάπρεπε νὰ καταλήξῃ σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα. "Οποῖος ὅμως ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀποψὶ τῆς ζωῆς, αὐτὸς πρέπει νὰ τὰ δεχθῆ, γιατί ἔχει πῶς ἀθῶα χαρὰ κάνουν νὰ κυλᾷ μέσα στὶς ἀνθρώπινες ψυχὲς καὶ τί θεραπευτικὴ ἀπομάκρυνσι ἀπὸ τῆ σκληρὰ τῆς καθημερινῆς ζωῆς σημαίνουν. "Εδῶ, κι' ὄχι στὴ σημασία τους γιὰ τὸν πολιτισμὸ, βρίσκεται ἡ δικαίωσι τους.

Γιὰ τὸν πολὺ κόσμον ἢ σχέσι μὲ τὴν Τέ-

χνη εἶναι πάντα κάτι ὑποκειμενικό, διαλέγουν δηλαδὴ, ἀπ' ὅσα τοὺς φαίνονται σάν Τέχνη, ὅ,τι τοὺς προσφέρει κάτι, ὅ,τι τοὺς δίνει χαρὰ κι' εὐχαρίστησι. Μόνον ἡ ἐπίδρασι στὴν ψυχὴ τοὺς ἔχει γι' αὐτοὺς σημασία. "Εἶσι ἕνα ἔργο τέλοσ ἀπὸ τὴν ἀποψὶ τῆς μορφῆς μπορεῖ νὰ μὴν ἀσκήσῃ παρὰ ἐλάχιστῃ ἐπίδρασι, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μικρῆς ἀξίας μπορεῖ νάχη τεράστια ἐπίρροη. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα μπορεῖ νάβῃ πολλὸ ἀπογοητευτικὸ γιὰ μερικοὺς ἰδεολόγους τῆς Τέχνης, πρέπει ὅμως μολοντοῦτο τὰ προβλήματα νὰ τὰ ἐξετάσῃ κανεὶς ὄχι ἀκαδημαϊκὰ ἀλλὰ ὅπως φανερώνονται μέσα στὴ ζωὴ. Τοὺς ἀνθρώπους πρέπει νὰ τοὺς πέρνομε ὅπως εἶναι.

Τὸ κύτταγμα λοιπὸν τῆς Τέχνης στὴ σχέσι τῆς μὲ τὴ ζωὴ, θὰ μᾶς κάμῃ νὰ πάρουμε τὸν ὄρο «Τέχνη» στὴν πιὸ πλατειά, τὴ στοιχειώδη, ἔννοια του: Κάθε ἔργο ἀνθρώπινων χειρῶν καὶ ἀνθρώπινου πνεύματος—ἄς εἶναι τὰ χέρια ἀδέξια κι' ἀδύνατα τὸ πνεῦμα—ὅταν δὲν ἐξυπηρετεῖ ἀποκλειστικὰ πρακτικοὺς σκοποὺς ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ κάποια διάθεσι παιγνιδιοῦ, ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' ἀνυψώσῃ κάπως τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς, ἔστω καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ποὺ τὸ φτιάνει μόναχα, εἶναι ἔργο Τέχνης μ' αὐτὴ τὴν πλατυτέρῃ ἔννοια. Κι' ἔχει πέρα γιὰ πέρα δίκιο ὁ P. Lippert ποὺ λέει πῶς ὁ ἀνθρώπος ὅταν ἐφτιαξὲ τὸ πρῶτο του καλλιτεχνίωμα ὅταν ἀρχίσῃ νὰ κἀνῃ δικὸ του δημιουργίωμα τὸ ραβδί του, δίνοντάς του κάποιον σχῆμα ἢ χρῶμα κατὰ τὴν παρόρμησι τῆς ψυχῆς του. Σὺμφωνά μ' αὐτὰ, καὶ τὸ παιδί ποὺ φτιάνει ἀπὸ πηλὸ ἕνα σπιτάκι, κι' ὁ μικρὸς ποὺ σφυρίζει στὸ δρόμο ἕνα γνωστὸ τραγοῦδι ἢ ἕνα δικὸ του σκοπὸ, κι' ὁ ἐρασιτέχνης τῆς μουσικῆς ποὺ χωρὶς μάθησι ἀλλὰ γυμνάσι θερμὸ ζῆλο γρατζουνάει πάνω στὸ βιολί του, εἶναι καλλιτέχνες καὶ τὰ «δημιουργήματά» τους εἶναι ἔργα Τέχνης. Μ' αὐτὴ τὴ στοιχειώδη ἔννοια καὶ τὸ «κακούργημα» εἶναι τέχνη, ὅσο κι' ἂν αὐτὸ χτυπάει ἀσχημα σ' αὐτὴ. Κακούργημα πραγματικὸ θὰ εἶναι μόνον κάτι ποὺ δὲν θὰ σημαίνῃ ἀνεβάσασμα τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς, ἀκόμα καὶ γιὰ κείνον ποὺ τὸ φτιάνει, κάτι ποὺ δὲν θάβῃ οὔτε ἀξία πολιτισμοῦ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀξία ζωῆς.

"Ἡ ἔννοια λοιπὸν «ἔργο τέχνης», ἂν τὴν κυττάξῃ κανεὶς ψυχολογικά, ἀπὸ τὴν ἀποψὶ τῆς ζωῆς, εἶναι κάτι σχετικὸ. Τὸ ἴδιο πρᾶγμα ποὺ γιὰ τὸν ἕνα σημαίνει πλουτισμὸ τῆς ζωῆς, προκαλεῖ στὸν ἄλλο δυσφορία. Κάτι ποὺ ὁ ἕνας τὸ βρίσκει ψεύτικο, γιατί δὲν ταιριάζει στὴν κατάστασι τῆς δικῆς του ψυχῆς, ὁ ἄλλος τὸ κρίνει ἀληθινὸ, γιατί κατὰ κάποιον τρόπο τὸν πλουτίζει ἐσωτερικά. Ὁ Peter Raabe γράφει κάπου, σχετικὰ μὲ τὴ μουσικὴ, κάτι ποὺ ἰσχύει ἐξ ἴσου καὶ γιὰ τὶς ἄλλες τέχνες: «Ἡ φυ-

σαρμόνικα μπορεί να βοηθήσει τους ανθρώπους να γίνουν πιο καλοί και πιο χαρούμενοι. Και η missa solemnis το ίδιο. 'Αλλά όχι και τα δυο τους ίδιους ανθρώπους». Πράγματα που τα περιφρονεί ο καλλιτεχνικά καλλιεργημένος άνθρωπος, όπως ο παραγκιόζης και ο φασουλής, ιστορίες και μυθιστορήματα με περιπέτειες, είναι σπουδαία χαρά γι' άλλους ανθρώπους, που τους προκαλούν πληξει τα μεγάλα αριστουργήματα. Με τα γνωστά μέτρα της αισθητικής, που όπως είπαμε είναι λογική άφαιρση από τα μεγάλα έργα, δεν μπορεί κανείς να πλησιάσει αυτές τις ζωτικές πηγές του λαού.

Η Τέχνη που αγαπά ο άπλος άνθρωπος, κι' όταν ακόμη είναι άμφισθητήσιμη, είναι όμως πάντα κάτι οργανικό, που μεταδίδει ζωή. Γι' αυτό κι' οι άπλοι άνθρωποι την αγαπούν διαρκέστερα, όχι όπως στις ανώτερες τάξεις, όπου οι μεταβολές είναι τόσο συχνές, αφού την Τέχνη τη συνδέει με τη ζωή τους μόνο ένας χαλαρός σύνδεσμος, που εύκολα υποχωρεί μπροστά στις όποιεσδήποτε καινούργιες «τάσεις». Τέχνη είναι να τη κανείς ήσυχα πώς αυτό ή εκείνο δεν του άρέσει, ή πώς δεν καταλαβαίνει απ' αυτό τίποτε. Αυτό είναι τίμιο και παστρικό. 'Ενώ ο δήθεν μορφωμένος, συχνά ελάχιστη σχέση έχει με τη μορφωσι-

Η ψυχική του εικόνα δεν είναι εικόνα, παρά ανάκαταμα. 'Ακόμη και για καλλιτέχνες που όλο αλλάζουν τρόπους έκφρασεως και ξέρουν πάντα να προσαρμόζονται με κάθε τι το καινούργιο, είναι να υποψιάζεται κανείς πώς η δημιουργική τους ικανότητα δεν βγαίνει από το βάθος της προσωπικότητας, αλλά διευθύνεται απ' έξω. Στους αληθινά μεγάλους καλλιτέχνες δεν βρίσκει κανείς ποτέ γκρεμίσματα, αλλά μόνο εξελικτικά σκαλοπάτια.

Μας παρουσιάζει λοιπόν την Τέχνη σαν μια καθολική πραγματικότητα ο J. Kreitmaier, πραγματικότητα άπλωμένη σ' όλη τη ζωή και σ' όλες τις εποχές—όχι σε μερικά «καλλιεργημένα» πνεύματα μονάχα—και φτάνει στην αντίληψη αυτή επειδή το καλλιτεχνικό φαινόμενο το βλέπει σε άμεση συνάρτηση με τη ζωή. Είναι κι' αυτό ένα κέρδος, μια σωστή, χρήσιμη, άποψη, που έρχεται και έπικαιρα, αφού αυτά τα ζητήματα τόσο πολύ συζητούνται τώρα τελευταία. 'Αλλά ένα τέτοιο κύτταγμα της Τέχνης, από την άποψη της προσφοράς που κάνει στη ζωή, θα είναι πολύ χρήσιμο παραπέρα, για τη διερεύνηση της ουσίας της Τέχνης, πρόβλημα που πρέπει ν' απασχολήσει άλλη φορά τις σελίδες αυτές.

N. ΒΑΛΣΑΜΗΣ

Ο ΚΑΠΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΛΥΒΙΟΥ

Κύριε ως γίνει πάλι νάνασθρσει
του καλυβιού ο καπνός στήλη γλαυκή
θυμίαμα ταστροπέλαδ σου να ζώσει
κι' απέ ως νεφέλη ολούθε ν' άπλωθει,
γαλάζι' άχλύ τη δέησή της να λιώσει!

Να τρίξει ως σουρουπιάζει το πηγάδι
κ' ή Σαμαρετίτις πλάϊ νάντλει νερό,
να μουγγανά ή γελάδα μες το βράδυ
κι' ο αλλός να μελωδεί μες το δρυμό
και νάχ' ή άπλη χαρά μες το σκοτάδι
τόν πρώτο λύχνο του χωριού οδηγό!

Και νάνε τασπρο τζάκι σαν θυμέλη
κι' όλο να τρίξει ή φλόγα του χρυσή
και γύρω να ζεσταίνουν οι άρχαγγέλοι
τα όγρα φτερά, που έμούσκεψε ή βροχή!
Στο τζάκι γύρω άόρατοι άρχαγγέλοι
κ' ή νύχτα νάνε νύχτα Βιβλική!

ΠΙΘΑΝΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ἡ παρούσα μελέτη ἴσως φαῖνῃ, ἐκ πρώτης ὄψεως πολὺ εἰδική, ἐνδιαφέρουσα μόνον ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ Μαθηματικά. Ὁρισμένοι μαθηματικά παραστάσεις ἴσως τρομάξουν κάπως ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠθέλαν νὰ ἔχουν ἀποχαιρετισθῆ δια παντός τὰ μαθηματικά τοῦ Γυμνασίου των. Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν ἔχει πολὺ γενικωτέραν σπουδαιότητα, ἀπασχολεῖ, χωρὶς τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, τὸν νοῦν κάθε ἀναγνώστου τῶν «Ἀκτιῶν» καὶ δι' αὐτὸ θὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν προσοχὴν του, ἔστω καὶ ἂν θὰ χρειασθῆ νὰ κουρασθῆ κάπως μὲ μερικὰς προσπάσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν ἀρχὴν θὰ φαίνονται στερούμεναι γενικωτέρας σπουδαιότητος.

Τὰ μαθηματικά θεωροῦνται—καὶ εἶναι πράγματι—ἡ ἀκριβεστέρα τῶν ἐπιστημῶν, μὲ τὸ σύστημα τῶν κανόνων καὶ τῶν νόμων, τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῶν αἰτημάτων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζει ἡ αὐστηρὰ τήρησις τῶν ἀρχῶν τῆς Λογικῆς. Ὁ Λογισμὸς τῶν Πιθανοτήτων, ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους κλάδους τῶν Μαθηματικῶν, παρουσιάζεται σήμερον ὡς ἡ μέθοδος ἐκείνη ἢ ὁποῖα ζητεῖ νὰ κατακτήσῃ ὅλα τὰ πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ.

Παράδοξον κάπως τὸ ὄνομα τοῦ λογισμοῦ τῶν Πιθανοτήτων. Σχημα ὀξύμωρον. Διότι, ἂν πιθανότης εἶναι κάτι ποῦ ἀγνοοῦμεν, πῶς τολμῶμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν λογισμὸν ἐπὶ τοῦ ἀδεσβαίου τούτου καὶ ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς; Παράδοξοτερον ἀκόμη τὸ ἀκουσμά ὅτι ὁ λογισμὸς οὗτος εὐρίσκει κάποιαν θέσιν ἐν τῇ ἐπιστῇ, ἢ ὁποῖα μέχρι πρό ὀλίγου ἔθεωρεῖτο ὡς ἀπόλυτος, ὡς στηριζομένη ἐπὶ βεβαίω μόνον καὶ ἀσφαλῶν βάσεων. Καὶ ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ λογισμοῦ τῶν Πιθανοτήτων ἀπεδείχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, τόσο καρποφόρος ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπιστῇν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ κατατοπισθῆ δι' ὀλίγων ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται κύριως ὁ λογισμὸς τῶν πιθανοτήτων.

ΜΕΡΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Ἡ Συνδυαστικὴ ἀποτελεῖ σπουδαιότατον κεφάλαιον τῶν Μαθηματικῶν. Ἀσχολεῖται μὲ τὰς μεταθέσεις, τὰς διατάξεις καὶ τοὺς συνδυασμούς. Μεταθέσεις ἑνὸς ὀρι-

σμένου ἀριθμοῦ πραγμάτων καλοῦμεν τοὺς διαφόρους τρόπους καθ' οὓς τὰ πράγματα ταῦτα δύνανται νὰ τοποθετηθοῦν ἐπὶ μιᾶς γραμμῆς. Αἱ μεταθέσεις δύο γραμμάτων τῶν α καὶ ν π. χ. εἶναι δύο· μία ὅταν τὸ α προηγῆται τοῦ ν, ὡς ἐν τῇ λέξει αν καὶ μία ὅταν τοῦτο ἔπεται τοῦ ν, ὡς ἐν τῇ λέξει να. Αἱ μεταθέσεις τριῶν ἀριθμῶν 1, 2, 3 εἶναι αἱ ἀκόλουθοι ἔξ: 123, 132, 312, 213, 231, 321. Τὸ πλῆθος τῶν μεταθέσεων Μμ, ὅπερ αὐξάνει μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πραγμάτων μ, παρέχεται ὑπὸ τοῦ τύπου $M\mu = \mu!$ (ὅπου $\mu! = 1 \times 2 \times 3 \times \dots \times \mu$). Π.χ. προκειμένου νὰ εὕρωμεν κατὰ πόσους τρόπους δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν ἐπ' εὐθείας τὰ 10 παιγνιόχαρτα τοῦ καρρῶ, θὰ ὑπολογίσωμεν τὸ γινόμενον $1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 \times 8 \times 9 \times 10 (= 3,628,800 \text{ μεταθέσεις})$. Ἰσαριθμοὶ πρὸς τὸ αὐτὸ γινόμενον εἶναι καὶ αἱ «ἐλέξεις» ποῦ δύνανται νὰ σχηματισθοῦν ἐκ τῶν δέκα γραμμάτων τῆς λέξεως ἸΕΡΟΥΣΑΛΗΜ (ὅπου ὡς «ἐλέξιν» θεωροῦμεν κάθε συγκρότημα τῶν δέκα γραμμάτων γραφομένων κατὰ τινα σειράν). Οἱ τρόποι καθ' οὓς 12 πρόσωπα δύνανται νὰ καθίσουν ἐπὶ μιᾶς σειρᾶς 12 καθισμάτων ἀνέρχονται εἰς 479.001. 600. Ἐὰν τὰ πρόσωπα ταῦτα ἐξετέλουν μιαν μετάθεσιν κατὰ λεπτόν καὶ ἐὰν ἐθυσίαζον εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν 12 ὥρας ἡμερησίως καὶ 360 ἡμέρας κατ' ἔτος θὰ ἐχρειάζοντο, κατὰ τὸν Ε. Catalan⁽¹⁾ 1848 ἔτη διὰ νὰ τοποθετηθοῦν ἐπὶ τῶν καθισμάτων καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους. Διατάξεις τῶν μ πραγμάτων ἀνά ν καλοῦμεν τοὺς τρόπους, καθ' οὓς τὰ πράγματα ταῦτα, ἀνά ν λαμβανόμενα, δύνανται νὰ τοποθετηθοῦν ἐπ' εὐθείας. Αἱ διατάξεις π. χ. τῶν τεσσάρων ἀριθμῶν 1, 2, 3, 4 ἀνά δύο λαμβανομένων, εἶναι δώδεκα: Ἦτοι: 12, 13, 14, 21, 23, 24, 31, 32, 34, 41, 42, 43. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τετραγραμμάτων «ἐλέξεων» (τῶν μέτεσσαρα διάφορα γράμματα γραφομένων) ποῦ δύνανται νὰ σχηματισθοῦν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου εἶναι ἴσως μὲ $24 \times 23 \times 22 \times 21$ ἢ 255.024. Τὸν ἀριθμὸν τούτον δέον νὰ εἰκοσαπλασιασώμεν, προκειμένου νὰ εὕρωμεν τὸ πλῆθος τῶν πενταγραμμάτων «ἐλέξεων» κ.ο.κ.

Συνδυασμοὶ τῶν μ πραγμάτων

(1) Παρὰ Β. Niwenglowski: Cours d' Algèbre, t. 1 Paris 1931, p. 63.

ἀνά ν ονομάζονται αἱ ομάδες, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν ἐκ μ πραγμάτων λαμβάνοντες αὐτὰ ἀνά ν. Εἰς τοὺς Συνδυασμοὺς δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει κατὰ ποίαν σειράν τοποθετοῦνται τὰ πράγματα· μᾶς ἐνδιαφέρει ποῖα πράγματα τοποθετοῦνται. Εἰς τὰς Διατάξεις προσέχομεν καὶ τὰ δύο. Ἐάν διαθῆτω π. χ. ὑφάσματα 4 χρωμάτων, λευκόν, κυανοῦν, ἐρυθρόν, κίτρινον, γεννᾷται τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσους τρόπους δύναμαι νὰ συνδυάσω ἀνά δύο τὰ χρώματα αὐτὰ πρὸς κατασκευὴν διχρώμων ταινιῶν; Ἀπάντησις: Κατὰ ἕξ: Λευκόν-κυανοῦν, λευκόν-ἐρυθρόν, λευκόν-κίτρινον. Κυανοῦν-ἐρυθρόν, κυανοῦν-κίτρινον. Ἐρυθρόν-κίτρινον. Οἱ συνδυασμοὶ εἶναι ὀλιγώτεροι τῶν διατάξεων διότι ἐδῶ δὲν ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν σειράν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ συναρμοσθοῦν τὰ χρώματα, ἀλλὰ διὰ τὰ χρώματα ποῦ θὰ συναρμοσθοῦν.

ΤΙ ΕἶΝΑΙ ΠΙΘΑΝΟΤΗΣ;

Ἐάν κρίνη κανεὶς ἀπὸ τὴν εὐρείαν χρῆσιν τοῦ ὅρου «πιθανότης» πείθεται ὅτι ὅλοι ἔχομεν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν ἐννοίαν αὐτῆς. Πολλάκις δὲ καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς μᾶς συζητήσεις ὁμιλοῦμεν περὶ βαθμοῦ πιθανότητος (ὑπάρχει μικρὰ ἢ μεγάλη πιθανότης, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, σχεδὸν βέβαιον, ἐξάπαντος). Ἄλλ' ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ἐπισημονικός ὁρισμὸς τοῦ ζητήματος. Πιθανότης ἐνὸς γεγονότος καλεῖται ὁ λόγος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εὐνοϊκῶν περιπτώσεων διὰ τὸ γεγονός τοῦτο πρὸς τὸν ὀλικὸν ἀριθμὸν τῶν δυνατῶν περιπτώσεων (εὐνοϊκῶν καὶ δυσμενῶν), ὑποτιθεμένου ὅτι ὅλοι αἱ περιπτώσεις εἶναι ἕξ ἴσου δυναταί. Ἐάν F εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐνοϊκῶν περιπτώσεων καθ' ἃς δύναται νὰ συμβῇ ἓν γεγονός καὶ Y ὁ ἀριθμὸς τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς δὲν δύναται νὰ συμβῇ τοῦτο ἢ πιθανότης p καὶ ἡ μὴ πιθανότης q δίδονται ὑπὸ τῶν τύπων: $p = \frac{F}{T}$, $q = \frac{Y}{T}$ (ὅπου $T = F + Y$).

Ἐντεῦθεν ἔχομεν $p + q = \frac{F}{T} + \frac{Y}{T} = \frac{F + Y}{T} = 1$. Ὁ βαθμὸς τῆς πιθανότητος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀξίας τοῦ κλάσματος F/T . Ἡ πιθανότης καταντᾷ βεβαίωσις ὅταν τὸ κλάσμα τοῦτο γίνεται ἴσον μὲ τὴν μονάδα, ὅταν δηλαδὴ ἐλλείπουν παντελῶς αἱ δυσμενεῖς περιπτώσεις.

Ποία πιθανότης, ἵνα μετὰλλινον νόμισμα ριπτόμενον δεῖξῃ κορώναν; $\frac{1}{2}$, διότι αἱ δυναταὶ περιπτώσεις εἶναι δύο (κορώννα, γράμματα) ἐνῶ αἱ εὐνοϊκαὶ εἶναι μόνον μία (κορώννα). Ἐάν ἐκ κυτίου περιέχοντος τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου θέλω νὰ ἐξαγάγω ἓν οἰονδήποτε, ἀλλ' ὠρισμένον, π. χ. α, ἢ πιθανότης διὰ νὰ ἐξαχθῇ τοῦτο εἶναι

$\frac{1}{24}$. Διότι ἔχομεν μίαν εὐνοϊκὴν περίπτωσιν ἔναντι 23 δυσμενῶν. Ἐάν ὁμως ἐπιθυμῶ νὰ ἐξαχθῇ ἓν φωνῆεν οἰονδήποτε ἀορίστως ἢ ἓν σύμφωνον ἢ πιθανότης εἶναι $\frac{7}{24}$ τὴν α'. φοράν καὶ $\frac{17}{24}$ τὴν β'. δηλ. ἡ πιθανότης διὰ τὸ σύμφωνον εἶναι μεγαλύτερα.

Ὅταν ἐκφράζωμαι περὶ τοῦ πιθανοῦ καιροῦ τῆς ἀβρίον χωρὶς νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν τὰ σημερινὰ ἀτμοσφαιρικά δεδομένα τῶν γύρω σταθμῶν τὰ παρεχόμενα ὑπὸ ἀκριθῶν ὀργάνων, ἢ πιθανότης μου ἔχει πολὺ ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα. Εἶναι πιθανότης ἐξ ὑποκειμένου. Ἄλλ' ὅταν ἀποφαίνωμαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος κατόπιν ἐπισταμένης ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων τούτων ἔχω τὴν ἀντικειμενικὴν πιθανότητα, τὴν ἐπισημονικὴν μορφήν τῆς πιθανότητος. Ἡ πρώτη δὲν εἶναι παρά ἀτελῆς ὑπολογισμὸς τῆς ἀντικειμενικῆς πιθανότητος, βασιζόμενος εἰς τὴν προσωπικὴν μου πείραν. Ἐνῖστε δὲ ἡ ἀντικειμενικὴ πιθανότης ἔρχεται νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν ἐξ ὑποκειμένου, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ ἐξῆς παράδειγμα. Ζητεῖται ἡ πιθανότης, ἵνα τὸ τρίτον δεκαδικὸν ψηφίον ἐνὸς ἐκ τῶν 10.000 πρώτων λογαριθμῶν (τοὺς ὁποίους εὐρίσκω εἰς ἓνα πίνακα) εἶνε ἀρτίος ἀριθμὸς. Δὲν δυσκολεύομαι ν' ἀπαντήσω $\frac{1}{2}$, χωρὶς κανένα ὑπολογισμὸν (ἐξ ὑποκειμένου). Ἡ μαθηματικὴ βᾶσις τοῦ πράγματος μὲ πείθει ἀργότερα ὅτι ἡ ζητούμενη πιθανότης ἐλάχιστα ἀφίσταται τὸ $\frac{1}{2}$ (2). Ἡ ἀντικειμενικὴ πιθανότης ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐξ ὑποκειμένου.

ΑΓΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΙΘΑΝΟΤΗΣ

Ἄπο ἀπόφωας γενικότητος διακρίνομεν τὰ προβλήματα τῆς πιθανότητος εἰς τρεῖς βαθμοὺς. Τὸ πλῆθος τῶν δυνατῶν περιπτώσεων δύναται νὰ εἶναι πεπερασμένον, ὅπως συνέθη εἰς τὰ παρατεθέντα παραδείγματα, δύναται ὁμως νὰ εἶναι ἀπειρον ἢ ὑπεράπειρον. Ἡ πιθανότης ἵνα ἐσωτερικόν σημεῖον κύκλου εἶνε ἐσωτερικόν τοῦ ἐγγεγραμμένου τετραγώνου ἀνήκει εἰς τὸν β' βαθμὸν γενικότητος, ὅπου παρουσιάζεται ἀπλή ἀπειρία δυνατῶν περιπτώσεων. Ἡ πιθανότης ἵνα μία συνάρτησις ἱκανοποιῇ δεδομένη συνθήκη ἀποτελεῖ τὸν γ' βαθμὸν γενικότητος, διότι ἐδῶ κατὰ ὑπεραπειρους τρόπους δύναται νὰ φαντασθῇ κανεὶς διαφορὸς συναρτήσεως.

Τὰ προβλήματα τῆς πιθανότητος τὰ χαρακτηριστρίζει κάποιος βαθμὸς ἀγνοίας, διότι ἐν ἔναντι περιπτώσει θὰ ἐξετοπίζετο ἢ πιθανότης ὑπὸ τῆς βεβαιότητος. Ἐναλλαγῶς λοιπὸν τοῦ βᾶθους τῆς ἀγνοίας κατατάσσομεν αὐτὰ

(2) H. Poincaré: Ἐπιστήμη καὶ ὑπόθεσις. Μετάφρασις Παν. Ζερβοῦ σελ. 145.

εις τρεις βαθμούς. Ποια ή πιθανότητα, ίνα πενταψηφίος αριθμός διαιρήται διά 7; Βεβαίως $1/7$. Εις τὸ μαθηματικὸν τοῦτο πρόβλημα κατέχω ὄλα τὰ δεδομένα τοῦ προβλήματος, ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα, καὶ δύναμαι διὰ τῆς διαίρεσεως νὰ πειθῶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς λύσεως. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος βαθμὸς τῆς ἀγνοίας. Εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἡ ἀγνοία εἶναι μεγαλύτερα. Ἡ σημερινὴ κατάσταση ἐνὸς συστήματος ἐξαρτᾶται τὸ μὲν ἐκ τῆς ἀρχικῆς του καταστάσεως, τὸ δὲ ἐκ τοῦ νόμου, καθ' ὃν ἡ κατάσταση αὕτη μεταβάλλεται. Ὅταν γνωρίζω καὶ τὴν ἀρχικὴν κατάσταση αὐτοῦ καὶ τὸν νόμον ἔχω ἐνώπιόν μου πρὸς λύσιν μαθηματικὸν πρόβλημα. Εἶμαι καὶ πάλιν εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν ἀγνοίας. Ἀλλὰ συμβαίνει συχνά νὰ γνωρίζω κανεὶς τὸν νόμον καὶ ν' ἀγνοῦν τὰς ἀρχικὰς συνθήκας. Οὕτω εἰς τὸ πρόβλημα τῆς παρούσης διακομῆς τῶν μικρῶν πλανητῶν εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτοι ὑπακούουν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Kepler, ἀλλ' εἶναι ἀπολύτως ἀγνωστὸς ἡ ἀρχικὴ τὴν διανομὴ ἐν τῷ χώρῳ⁽³⁾. Ἰδού ὁ β' βαθμὸς ἀγνοίας. Ἐν παρὰ τὰς ἀρχικὰς συνθήκας ἀγνοοῦνται καὶ οἱ νόμοι ποὺ διέπουν τὸ φαινόμενον φθάνομεν εἰς τὸν γ' βαθμὸν τῆς ἀγνοίας. Τότε δὲν δύναται νὰ γίνῃ πλέον λόγος περὶ πιθανότητος, διότι εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητον, ἔστω καὶ ὀλίγον φῶς, διὰ τὸν ὑπολογισμὸν αὐτῆς.

Τὰ προβλήματα, ὡς πρὸς τὴν φύσιν των, διακρίνονται εἰς προβλήματα ἀποτελεσμάτων καὶ αἰτίων. Π. χ. Ποία εἶναι ἡ πιθανότης, ἵνα ὁ δείκτης τῆς ρουλέτας σταματήσῃ πρὸ μιᾶς ὑποδιαίρεσεως ἐρυθρᾶς; Πρόβλημα πιθανότητος ἀποτελεσμάτων. Ποία εἶναι ἡ πιθανότης ἵνα ἡ φαινόμενη προσέγγις δύο ἀστέρων ἐπὶ τῆς οὐρανόου σφαιρᾶς ἀνταποκρίνεται εἰς πραγματικὴν προσέγγισιν αὐτῶν; Πρόβλημα πιθανότητος αἰτίων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα προβλήματα ἐνδιαφέρουν πρὸ πάντων τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὴν Φιλοσοφίαν.

Ἡ εὕρεσις τοῦ ἐκάστοτε βαθμοῦ τῆς πιθανότητος δὲν εἶναι ζήτημα τὸσον εὐκόλον ὅσον εἰς τὰ παρατεθέντα χάριν διασαφήσεως παραδείγματα. Ἀπαιτεῖ βαθεῖαν μαθηματικὴν γνῶσιν, ἰδίως τὸν κεφαλαίου τῆς Συνδυαστικῆς καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὸ ζητημάτων. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις πολλὴν προσοχὴν περὶ τὸν καθορισμὸν τῆς ἐκάστοτε ἀκολουθητέας ὁδοῦ, ἥτις καθίσταται πλέον δυσερέτος καὶ δύσβατοτέρα, ἐφ' ὅσον τὰ προβλήματα γίνονται συνθετώτερα.

Ποία ἡ πιθανότης ἵνα 4 νομίσματα ριπτόμενα δείξουν 4 κορώνας; Μετρῶ τὰς δυνα-

τὰς περιπτώσεις τὰς ὁποίας καταγράφω εἰς τὸν πίνακα:

Κορώνες	4	3	2	1	0
Γράμματα	0	1	2	3	4
Περιπτώσεις	1	2	3	4	5

Ἐντεῦθεν συνάγω ὅτι ἡ ζητούμενη πιθανότης εἶναι $1/5$. Τὰς διαφόρους περιπτώσεις, ποὺ δύναται νὰ προκύβουν ἐπὶ ὁμοίου ζητήματος, ὅπου τὰ νομίσματα εἶναι ν, δύναμαι νὰ εὔρω ἐκ τῶν ἐκθετῶν τοῦ ἀναπτύγματος $(\alpha+\beta)^n$. Κάθε ὄρος ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν περίπτωσιν, ὅπου οἱ ἐκθέται τῶν α καὶ β παριστοῦν ὁ μὲν τὸ πλήθος τῶν κορωνῶν, ὁ δὲ τῶν γραμμάτων⁽⁴⁾.

Ἐάν ἐκ τοῦ, ὡς ἄνω, κυτίου, τοῦ περιέχοντος τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, ἀνασύρωμεν διαδοχικὰς ἐπτὰ γράμματα, ἡ πιθανότης ἵνα τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι ὄλα φωνήεντα εἶναι $1/346.104$. Ἐδῶ τὸ πλήθος τῶν περιπτώσεων εἶναι ἴσον μὲ τοὺς συνδυασμοὺς τῶν 24 πραγμάτων ἀνά ἐπτὰ. Ὁ βαθμὸς τῆς πιθανότητος γίνεται πολὺ μικρότερος ἐάν ἀπαιτῆται, ἵνα τὰ ἐπτὰ φωνήεντα ἐξαχθῶσι καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν ἐν τῷ ἀλφαβήτῳ σειρᾶν. Τότε εἶναι $1/1.744.364.160$, ὅπου ὡς παρονομαστής ἐτέθη τὸ πλήθος τῶν διατάξεων τῶν 24 πραγμ. ἀνά 7. Ἡ πιθανότης σμικρύνεται ἀκόμη μὲ τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραμμάτων, ὅταν ζητῆται νὰ ἐξαχθοῦν 12 ἢ 17 γράμματα κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν σειρᾶν. Οἱ παρονομασταὶ μου θά ἦσαν μεγαλύτεροι ἀσυγκρίτως καὶ ἡ πιθανότης μου θά ἐπιπλάζε ἀκόμη περισσότερο πρὸς τὸ μηδὲν ἐάν ἐπὶ τῶν ὁμοίων ζητημάτων ἐχρησιμοποιοῦν ἀλφάβητον μὲ περισσότερα γράμματα. Ἐάν τώρα, ἀντὶ τῶν γραμμάτων ποὺ ἔχουν μόνον μίαν ὄψιν, χρησιμοποιῆσω 30 κύβους μὲ ἔδρας ἀριθμομένους ἀπὸ τὸ 1-6 ἢ σμικρότης τῆς πιθανότητος προκαλεῖ ἐκπληξιν. Ἡ πιθανότης ἵνα οὗτοι, ριπτόμενοι, δείξουν ὄλοι τὸν αὐτὸν ὠρισμένον ἀριθμὸν π. χ. εὐρέθη ὅτι εἶναι ἀφαντάστως μικρὰ. Κατὰ τοὺς σχετικὸς ὑπολογισμοὺς, ἂν ἐπὶ 1.000.000 ἐτῶν ἐγενῶντο ἐτησίως 1.000.000 ἄνθρωποι, ἕκαστος τῶν ὁποίων νὰ ἐξῆ 10.000 ἐτη καὶ νὰ ἐριπτε τοὺς κύβους 20 φορές κατὰ λεπτὸν ἀκαταπαύστως, εἶναι πιθανὸν οὐτε μίαν φοράν νὰ παρουσιασθοῦν τὰ 30 ἐξάρια⁽⁵⁾. Τὰ παραδειγματα δεικνύουν ἐπαρκῶς τὸ ἐξαιρετικῶς ἐπίπονον ἔργον τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς πιθανότητος.

Παρὰ ταῦτα ὁ Λογισμὸς τῶν Πιθανότητων ἔχει πλείστα πρακτικὰς ἐφαρμογὰς. Δι' αὐτοῦ ἐξυπηρετοῦνται εἰς τὰ συμπεράσματα των αἱ θεωρίαι τῶν ἀσφαλειῶν καὶ

(4) C. W. Watkeys: An Orientation in Science, N. York 1938 p. 508.

(5) Α. Κουαίδου: Θεὸς καὶ Ἐπιστήμη. Ἀθήναι 1928 σ. 66.

(3) Πρ. H. Poincaré, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 143, 147.

ή στατιστική έν γενεί. Θά ήτο παράδοξος ή ίδρυσις και ή διατήρησις τών ασφαλιστικών Ίδρυμάτων και Έταιρειών αβτινες τακτικά διανέμουν εις τούς μετόχους των μερίσματα, χωρίς τήν χρησιμοποίησιν του λογισμού τών Πιθανοτήτων. Δι' αυτού σπουδάζονται άκόμη τά τυχηρά παιγνίδια, τών οποίων ανακαλύπτεται ή άνηθικότης, διά τής άνευρέσεως τών δικαίων κανόνων έκάστου παιγνιδίου και τών κανόνων που θέτουν τούς παίκτας έν ίσοις όροις. Παίζεται το έξής παιγνίδιον. Από έν κυτίον έντός του οποίου ύπάρχουν οι 90 πρώτοι άκέρατοι άριθμοί έξάγονται πέντε. Ποία ή πιθανότης ίνα μεταξύ τών έξαχθέντων ύπάρχουν και τρεις έκ τών προτέρων ώρισμένοι; 1/11.748. Έπί μιας δηλαδή ενούικλης περιπτώσεως 11.747 δυναμεις. Θά έπρεπε λοιπόν νά στοιχηματιζή εις έναντι 11.747 σωματικτών ή έπρεπε ή διαχείρησις μιας τούταύτης λοταρίας νά έθιδε 11.747 φορές τήν καταβολήν του εις τόν κερδίζοντα παίκτην⁽⁶⁾.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΙΘΑΝΟΤΗΣ

Άλλ' ο λογισμός τών πιθανοτήτων εισήλθεν έσχάτως και εις τήν Έπιστήμη. Η σημερινή κατεύθυνσις τής Έπιστήμης δέν είναι ν' άνευρή νόμους ισχύοντας άπόλύτως. Η λεπτότης τών νεωτέρων όργανων και ή τελειότης τών μεθόδων έρεύνης διέσεισαν τήν επί τήν άπόλυτον ισχύον των νόμων πεποίθησιν. Σήμερον τείνομεν προς άνευρέσιν στατιστικών νόμων, άναφερομένων εις τās μέσας τιμάς και έπομένως ισχύοντων εις τās μεμονωμένας περιπτώσεις μόνο κατά προσέγγισιν. Εις τήν έργασίαν δέ ταύτην πολύτιμον όργανον εις χείρας τής Έπιστήμης εισέρχεται ο Λογισμός τών Πιθανοτήτων. «Αφ' ότου ή Έπιστήμη άντελήφθη τήν αδυνασίαν της, γράφει ο καθηγητής κ. Π. Ζερβός, εις τό νά λύση όχι μόνον τά θεμελιώδη προβλήματα, τά επί μακρούς αιώνας άπασχολήσαντα τόν άνθρωπον, αλλά και πολλά έξ έκείνων, τά όποια έθεωρούντο εύχεροϋς λύσεως, ήναγκάσθη νά έγκωλυθη τήν θεωρίαν τών πιθανοτήτων επί τούσπου, ώστε σήμερον ή Πιθανότης νά εισέρχεται εις κάθε ζήτημα, έχον άνάγκην λύσεως σαφούς»⁽⁷⁾.

Άνευ αύτης ή Έπιστήμη θά ήτο αδύνατον νά σταθί. Τι μέ ύποχρεώνει νά δέχωμαι ότι ο Νόμος του Νεύτωνος, άληθής επί αιώνας ήδη, θά άληθεύη και μετά έν έτος, ώστε βασιζόμενος εις αυτόν νά καθορίσω από τούδε π. χ. τήν τότε θέσιν του Κρόνου; Άπλούστατα ότι το αντίθετον είναι

ελάχιστα πιθανόν. Και μέν δέν είμαι ποτέ άπόλύτως βέβαιος, ότι το πείραμα δέν θά διαφεύση τήν πρόβλεψίν μου, όσον σπερως έδραιωμένη και άν φαίνεται αύτη. Έν τούτοις όμως όλοι δέχονται αύτην, σπρηχθείσαν επί του Νόμου του Νεύτωνος, ως λίαν πιθανήν. Διότι ο νους μας άρνεϊται ν' άποδώσει εις τό τυχαίον τήν προς τήν παρατήρησιν συμφωνίαν του Νόμου, διαπιστωθείσαν τούσκιαν, επί λίαν μεγάλου άριθμού περιπτώσεων.

Εις τήν Έπιστήμη ο Λογισμός τών Πιθανοτήτων έχρησιμοποιήθη τοικιλοτρόπως. Ο Γάλλος μαθηματικός Leverrier, μεταξύ τών 40 λύσεων του υπό του Arago άνατεθέντος εις αυτόν προβλήματος, προτιμήσας τήν πιθανότεραν, κατόρθωσε ν' άνακαλύψη τόν Πλανήτην Ποσειδώνα. Ο δέ Γερμανός άστρονόμος Gauss διά τής άρχής τών ελαχίστων τετραγώνων, ήτις άποτελεί έτέραμ μέθοδον του λογισμού τών Πιθανοτήτων, έπανεύρε τήν Δημητραν, άνακαλυφθείσαν τό πρώτον υπό του Ιταλου άστρονόμου Piazzi, αλλά άπαλσεθείσαν εύθύς μετά τήν άνακάλυψιν, ως βυθισθείσαν έντός τών ήλιακών ακτίων.

Πολλάκις καλούμεθα έκ πεπερασμένου άριθμού παρατήρησεων νά εύρωμεν τόν νόμον ενός φαινομένου και νά χαραξώμεν τήν καμπύλην που τόν παριστά. Πρόκειται περί προβλήματος γ' βαθμού γενικότητος. Ζητούμεν έξ ύστέρου (a posteriori) τόν νόμον, ύποθέτοντες έκ προτέρου (a priori) ότι οδτος παριστάται πιθανότερον υπό συνεχούς συναρτήσεως. Από κάθε παρατήρησιν εύρίσκω έν άποτέλεσμα, προερχόμενον έκ συνδυασμού δύο αιτίων, του άληθοϋς νόμου και τών σφαλμάτων παρατηρήσεως, τό άποτέλεσμα δέ τούτο παριστάται δι' ενός σημείου. Αν χαραξώ καμπύλην μεταξύ τών σημείων τούτων εύρίσκω τόν πιθανότερον νόμον του φαινομένου. Διά τόν ύπολογισμόν τής πιθανότητος τών παρεισδυάτων τυχαίων σφαλμάτων, έκ τών οποίων δέν δύναμαι ν' άπαλλαγώ, έχω άνάγκην ένός πιθανού νόμου σφαλμάτων, ως τοιούτου γίνεται δεκτός υπό πάντων τών ύπολογιστών ο υπό του Gauss προταθείς, όστις παριστάται υπό τής ύπερβατικής καμπύλης, τής γνωστής υπό τό όνομα «courbe en choche»⁽⁸⁾.

Ο λογισμός λοιπόν τών Πιθανοτήτων άποτελεί άκρϊβεσάτην μέθοδον έρεύνης, χωρούσαν επί τή βάσει κανόνων και μονίμως έφαρμοζόμενν επί μαθηματικών και φυσικών προβλημάτων. Άλλ' έπειδή και τά φιλοσοφικά οικοδομήματα αίσθάνονται τήν άνάγκην νά έδράζονται επί τών πορισμάτων και τών μεθόδων τών θετικών έπι-

(6) Ποβ. Β. Niwenglowski: μν. έργ. σ. 68.

(7) Π. Ζερβού: Η άπάτη τής Σκέψεως και ή Τύχη, Πρωτανικός λόγος, Αθήναι 1937 σ.11.

(8) H. Poincaré ένθ' άν. σ. 155.

στημών, όπου τουλάχιστον είναι τούτο επιτευκτόν, αί μέθοδοι του λογισμού τών πιθανοτήτων έχρησιμοποιήθησαν επιτυχώς και υπό της Φιλοσοφίας επί ζητημάτων κατά τὸ φαινόμενον εξαρωμένων ἐκ τῆς τύχης, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφαρμόζεται ὁ λόγος τοῦ Poinearé ὅτι καὶ «τὸ τυχαῖον ἔχει τοὺς νόμους του»⁽⁹⁾. Ἄκομη καὶ εἰς τὴν ἔρευναν ἐπὶ μεταφυσικῶν προβλημάτων, ὄχι ὀλίγον συνεισφέρουν αἱ μέθοδοι αὐταί.

Ο ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ

ΜΙΑΣ ΑΠΙΘΑΝΟΥ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΟΣ

Εἶδομεν προηγουμένως πόσον καταπληκτικῶς αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν περιπτώσεων, ὅταν ἡ ἀπαίτησίς μας λαμβάνη καὶ κάποιον καλλιτεχνικὴν χροιάν, ὅταν ἀντὶ τῆς καθ' οἰανδήποτε τάξιν ἐξαγωγῆς τῶν φωνηέντων ἐπιζητεῖται καὶ ἡ «κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν σειρῶν ἐξαγωγή αὐτῶν! Πόσον ὁ βαθμὸς τῆς πιθανότητος κατέρχεται μὲ τὴν αὐξάνειν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πραγμάτων! Πόσον δὲ ἀφαντάστως... ἀπίθανος καταντῶ ἡ Πιθανότης, ἔνεκα τοῦ εἰς ὑπεραστρονομικὸν ἀριθμὸν ἀνερχομένου πλήθους τῶν περιπτώσεων, ὅταν τὰ πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα ἐργαζόμεθα εἶναι μόλις 30 κύβοι, μὲ ἕξ ἔδρας! Ἄλλ' ὁ κόσμος τῆς καθ' αἰσθησὶν πραγματικότητος μὲ τὴν γῆν καὶ τὰ οὐράνια σώματα, ὧν καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀσύλληπτος εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοισιν, ἀποτελεῖ συγκρότημα πολυμερὲς καὶ ποικιλόμορφον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βασιλεύει τὸ κράτος τοῦ Νόμου, ὅπως οὗτος ἀποκαλύπτεται εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἐρευνητῶν. Φέρει ἐπομένως ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγίδα τοῦ σκοποῦ. Ὁλόκληρον τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ ἱεραρχίαν ἐπὶ μέρους σκοπῶν, ὀηρητουμένων ἀνωτέρους σκοποῦς καὶ συνεργαζομένων μετ' αὐτῶν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ

ἐνὸς μεγάλου σκοποῦ, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ κόσμος εἶναι συγχρόνως καὶ κ α λ λ ι τ ἔ χ ν η μ α, ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ὁποίου κινεῖ τὸν θαυμασμόν. Κατὰ δὲ τὸν Κάντιον «μᾶς προσφέρει ἐν τῶσιν θαυμασίωσιν θεάτρον ποικιλίας, τάξεως, σκοπιμότητος καὶ κάλλους, ὥστε οἰαδήποτε γλῶσσα εἶναι ἀνίσχυρος νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐντύπωσιν πρὸ τοσούτων καὶ τοιοῦτων θαυμασίωσιν». Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἐξ ἀπείρων ἀτόμων (1 γραμμαρίον ὕδατος ἔχει 1.000.000.000.000.000.000 ἀτομα) Ποία ἡ πιθανότης νὰ ἔγινεν ὁ κόσμος αὐτὸς τυχαίως, χωρὶς τὴν ἐπιβλεψὶν Ὑψίστης Νοούσης Δυνάμεως;

Πρόκειται ἐδῶ ἀναμφιβόλως περὶ προβλήματος πιθανότητος τῶν αἰτίων, μάλιστα περὶ αὐτῆς τῆς πρώτης Αἰτίας, τῆς μητρὸς πασῶν τῶν ἄλλων.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπασχόλησεν ἐξαιρετικὰ πνεύματα διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἐδημιουργήθησαν πολυάριθμα φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἐξηνέχθησαν αἱ πλέον παράτολμοι, ἀντιφατικὰ καὶ παράλογοι πολυλάκις γνώμαι, χωρὶς νὰ δοθῇ καμμία θετικὴ ἀπάντησις.

Τὴν ἀπάντησιν ὁμως αὐτὴν δύναται νὰ τὴν λάβῃ κάθε σοβαρὸς, εὐθύς καὶ βαθὺς μελετητῆς τῆς φύσεως μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Λογισμοῦ τῶν Πιθανοτήτων. Τὸ σύμπαν πού μᾶς περιβάλλει πανταχόθεν καὶ ἀποτελεῖ τὸ θαυμάσιον αὐτὸ συγκρότημα πού οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες σοφοὶ τὸ ἐκάλεσαν «Κόσμον» εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀπίθανον, ἀλλ' ἀδύνατον νὰ ἔγινε μόνον του, διότι ἡ σχετικὴ πιθανὴ πιθανότης, προσεγγίζει καὶ λαμβάνει τὴν τιμὴν μηδέν. Μόνον ὑπερκόσμιος Δημιουργὸς ἦτο εἰς θέσιν νὰ κάμῃ τὸν κόσμον καὶ αὐτὸς εἶναι ἡ Πρώτη Αἰτία τῆς γενέσεως αὐτοῦ.

Δ. ΚΑΤ.

(9) Α. Κρουσίδου, μν. ἔργ. σελ. 37.

ΠΕΡ' ΑΠ' ΤΗ ΓΗ

Γενού ψυχὴ μου ἀνάλαφρη κι' ὡς τ' ἄστρα ὑψώσου πάλι,
ἔτσι σὰ μιὰ φορά,
ἔτσι σὰν τότες π' ἄνοιγες μὲ μιὰ χαρὰ μεγάλη
τ' ἀγγελικὰ φτερά.

Κ' ὑψώσου καὶ φτερούγισε πρὸς τοὺς μακάριους τόπους
καὶ τοὺς παντοταίνοῦς,
πέρ' ἀπ' τῆς γῆς τὰ σύνορα καὶ πέρ' ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους,
ψηλά στοὺς οὐρανοῦς.

Α. ΚΑΛΑΜΠΟΥΣΗΣ

“ΑΡΧΟΝΤΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ, Α. Ε.,”

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Τά βράδυα έτοῦτο τόν καιρό, συχνά μαζεψόμαστε στό «καφενεῖο μας», ὅπως τό λέγαμε, πού ἦταν γνήσιο παιδί τῶν περιστάσεων. Τό στέγαζε τό φιλόξενο σπίτι τοῦ φίλου μας τοῦ Δεγγίνη στόν Πειραιᾶ. Ἐρχότανε στό «καφενεῖο» τακτικά ὁ γιατρός ὁ Κωστάκης μέ τήν γυναίκα του, πού καθόντουσαν στό ἰσόγειο, ὁ Λύρας καί ἡ ἀδελφή του, πότε-πότε κι ὁ Δωρόπουλος ὁ συμβασιολογός. Καφές, βέβαια, δέν βρισκότανε στό... καφενεῖο. Ἀλλά ἡ εὐγενικά οἰκοδέσποινα, ἡ κυρία Δεγγίνη, στό ἐνδιαφέρον της γιά τά γράμματα καί τίς τέχνες περιελάμβανε καί τή «δημιουργική μαγειρική» ὅπως ἔλεγε. Ἔτσι, συχνά, ὁ δίσκος πού ἔφερεν ἡ ὑπηρετρία τοῦ Δεγγίνη, μάς προσέφερε καί μία νέα ζαχαροπλαστική «surprise», νέα σύνθεσι... μπουμποτέικ ὅπως κοροΐδευε μετριόφωνα ὁ Δεγγίνης πά κέικς τῆς γυναίκας του, πού εἶχαν βάσει—άν καί ἀριστα κρυμμένη κάτω ἀπό τή γευστική τους ἐπιτυχία—τήν ἀπλή καί ταπεινή μπουμποτά... Καί ἡ συζήτη—ἡ ὥραία ἐκείνη συζήτη τῆς ξεκούρασης—ἄρχισε ἀθίσαστα, πήγαινε ἐδῶ κι ἐκεῖ, μάς ἔβγαζε ἀπό τή ρουτίνα καί ἡ ὥρα περνοῦσε εὐχάριστα. Ἦτανε φορές πού ἀπ’ τ’ ἀστεῖα φτάναμε ὡς τά σοβαρότερα θέματα τῆς ζωῆς. Καί τότε ἡ ἀτμόσφαιρα ζέστανε, ὁ καθένας ἔλεγε κάτι ἀπ’ τήν εἰδικότητά του καί τό «καφενεῖο» γινότανε λιγάκι «ἀκαδημία».

Ἐνα βράδυ ὁ Λύρας, πού ἐργαζότανε στόν Πειραιᾶ, ἦλθε στό «καφενεῖο» καί τρίβοντας τά χέρια μάς εἶπε: «Ἔχω νά σᾶς διηγηθῶ σήμερα μία ἐνδιαφέρουσα ἱστορία».

*

Ὅποιος κατεβαίνει, ἄρχισε, στόν Πειραιᾶ τακτικά, θά ἔχη μάθει θέλοντας καί μὴ τό ὄνομα Ἀρχοντῆς. Στους σταθμούς, στίς μάντρες, παντοῦ, διαφημίζεται ὁ οἶκος Ἀρχοντῆ πού ἐμπορεύεται τήν ξυλεία. Εἶναι μία ἀπό τίς πιό παλιές καί στερεές φήμες πού κρατοῦνε τό ἐμπόριο ψηλά. Ὁ Ἀρχοντῆς μάλιστα ἦτανε καί ἀπό κείνους πού εἶχαν ἐνδιαφερθῆ γενικώτερα καί μέ ἀγάπη γιά τήν κοινωνία καί γιά τούς ὑπαλλήλους στόν Πειραιᾶ.

Στό γραφεῖο τοῦ Πειραιῶς εἶχε τρεῖς ὑπαλλήλους. Τόν Πετρόπουλο, παλιό ἐμπορο πού ἀτύχησε, ἐμπειρο καί στίς πιό μικρές λεπτομέρειες τῆς ἀγορᾶς καί τό δεξί του χέρι στήν ἐπιχείρησι. Τόν Καραγιάννη, ἕναν νέο λογιστή μέ πολλή ὄρεξι

γιά δουλειά, καί τόν Ζιρλῆ. Αὐτός ὁ Ζιρλῆς ἦταν περιεργός ἀνθρώπος. Ὅταν τοῦ μιλοῦσες, σοῦ ἔλεγε στερεότυπα «ναί, ναί, ἔτσι εἶναι» στήν πραγματικότητα ὅμως δέν εἶχε ἀκούσει καν τί τοῦ ἔλεγε. Φοροῦσε πάντα ἕνα μπλέ κοστούμι καί κόκκινα παπούτσια, πάντοτε ἀσουλούπτως. Μισοῦσε κάθε τι τό νέο καί ἰδίως τίς νέες δουλειές. Ἔλεγε πῶς ἦταν «συντηρητικός» καί δέν ἤθελε ἀλλαγές, μά στήν πραγματικότητα ἦτανε λίγο εὐλικρινῆς καί περισσότερο τεμπέλης. Τά φεραλιμάτα του ἦσαν πολλές φορές μυστηριώδη. Συχνά περνοῦσαν κάτι τύποι περιεργοί σάν κι αὐτόν καί, ὅταν ἔβλεπαν πῶς λείπει ὁ Ἀρχοντῆς, τοῦ ἐγγυφον ἀπ’ τό τζάμι, χωρίς νά μποῦν μέσα. Ἐκεῖνος ἔβγαλε τότε ἔξω καί κουβέντιαζε ψιθυριστά μαζί τους, ἐκεῖ στό πεζοδρόμιο, πολλή ὥρα.

Τήν κυρίως ἐργασία του—βοηθοῦσε τόν Πετρόπουλο καί τόν Καραγιάννη στίς λεπτομέρειες τῆς δουλειᾶς των—τή συχνότανε ὅπως τό ρετινόλαδο.

Ὁ Ἀρχοντῆς τόν εἶχε ὑπό αὐστηράν ἐπιτήρησιν. Ἄν τόν ἤξερε ἀπό πρῖν, βέβαια δέν θά τόν προτιμοῦσε γιά ὑπάλληλο. Μά τώρα πού βρέθηκε στό μαγαζί, τόν διατηροῦσε—δέν τοῦ ἔκανε καρδιά νά τόν διώξη—μέ μία ἐλπίδα μήπως καί διορθωνότανε σιγά-σιγά στό περιβάλλον αὐτό.

Κι ἑκεῖνος τό διασθανάτανε αὐτό. Καί τήν «ἐπιτήρησι» τοῦ Ἀρχοντῆ καί τή στοργή. Μά νευρίαζε καί μέ τά δυό. Στό ἤμερο καί σοβαρό πρόσωπο τοῦ Ἀρχοντῆ, στή διαπεραστική του ματιά, ἐνοιώθε, κάθε πρῶτ πού τόν ἀντίκρυζε, σάν ἕνα σιδερένιο χέρι νά τόν σφίγγη καί νά τόν ὑποχρεῶν νά περπατήσῃ ἴσια.

Αὐτός ἦταν ὁ Ζιρλῆς.

—Ἐπιπλέον ὄχι καί τόσο σπάνιος τύπος, διέκοψε ὁ Δεγγίνης.

Μιά μέρα, εἶναι τώρα ὡς ἐπτά χρόνια, συνέχισε ὁ Λύρας, φώναζε ὁ Ἀρχοντῆς στό ἰδιαίτερο γραφεῖο του τόν Πετρόπουλο, τόν Καραγιάννη καί τόν Ζιρλῆ, ὅλους μαζί. Κάτι ἀσυνήριστο θά ἦταν... Ὁ Ἀρχοντῆς τοῦς ἐξήγησε, σύντομα καί κοφτά ὅπως συνείθιζε νά μιλά, πῶς ετοιμάζεται νά φύγῃ στό ἐξωτερικό γιά μία σπουδαία ὑπόθεσι. Αὐτό δέν ἦταν τόσο περίεργο μία πού ὁ οἶκος του συνεργαζότανε μέ ἐξαγωγείς ξυλείας Σουηδικῆς. Ἐκεῖνος πού ἐάφνιασε τοῦς ὑπαλλήλους του ἦταν ἡ ἀπόφασί του νά διαλύσῃ τήν ἐπιχείρησι του ἐτούτῃ. «Θά σᾶς ἐξηγήσω, τοῦς εἶπε σάν

τούς ειδε να μένουν με τὸ στόμα ανοιχτό. Θέλω νὰ ἔχω τὰ χέρια μου ἐλεύθερα τώρα. Παίρνω μιά πολύ μεγάλη ἀντιπροσωπεία ἀπ' ἔξω. Τὸ μαγαζὶ τοῦτο θὰ τὸ πάρῃς ἐσὺ κ. Πετρόπουλε. Δὲν χρειάζεται νὰ τὸ πῶ κἀν πὼς στὸ ἔμπεiron χέρια σου δὲν θὰ εἶναι δύσκολη δουλειὰ ἢ διευθυνσί του.

Γιὰ τὸν κ. Καραγιάννη σκέφθηκα τὸ ὑποκατάστημα στοῦ Βάθουλα. Πιστεύω πὼς ἡ δουλειὰ αὐτὴ δὲν θὰ εἶναι ἀνώτερη ἀπ' τις δυνάμεις σου, κ. Καραγιάννη. Μὲ τὴν ὄρεξι πού ἔχεις γιὰ δουλειὰ θὰ τὰ καταφέρῃς καλά. Ὅσο γιὰ σένα κ. Ζιρλὴ σκέφθηκα...

Σταμάτησε λίγο κυττώντας τὸν ἀτά μᾶτια. Εἶχε σκεφθῆ ἰσὴν ἀρχὴ νὰ τὸν στείλῃ στὸ καλὸ θῆνοντάς του ἓνα καλὸ δῶρο. Μὰ ὕστερα εἶπε «ἀς δοκιμάσουμε γιὰ τελευταία φορὰ...».

...σκέφθηκα, συνέχισε, τὴν ἀποθήκη στὴν Πάτρα. Ἐργάσθηκες ἐσὺ κι' ἐκεῖ. Ἡ δουλειὰ εἶναι περιορισμένη, εἶσαι καὶ στοὺς συγγενεῖς σου κοντά. Δὲν θὰ χρειασθῆ μεγάλη κόπος. Γιατὶ τὸ σκέφθηκα κι' αὐτό—δὲν τὸ κρύβω κ. Ζιρλὴ, εἶναι κοινὸ μυστικὸ—ἡ πολλὴ δουλειὰ σὲ κουράζει. Καλύτερα λοιπὸν λίγα καὶ καλά».

Ἐκαναν τὰ συμβόλαια. Θὰ ἔργαζόντουσαν ὁ καθένας μὲ τ' ὄνομά του. Συνεταίρος καὶ στίς τρεῖς δουλειὲς ἔμεινε καὶ ὁ Ἀρχοντῆς. Τὸ ταξεῖδι θὰ κρατοῦσε, ὅπως λογάριάζε, πολύ. Ὁ μεγαλύτερος Σουηδικὸς ἐξαγωγικὸς οἶκος ξυλείας τοῦ ἔδινε τὴν γενικὴ ἀντιπροσωπεία γιὰ τὴν ἀνατολή.

Στὸν σταθμὸ τὸν κατευῶδωσαν καὶ οἱ τρεῖς. Ὁ παλαίμαχος τοῦ ἔμπορίου Πετρόπουλος ἦταν δακρυρμένος. Ἐνοιῶθε τί ἐσήμαινε ἓνα τέτοιο ταξεῖδι γιὰ ἓναν ἐπιχειρηματία. Ἡ ἐπιτυχία του θὰ ἦταν κατὰκτησι ὅλης τῆς ἀγορᾶς τῆς ξυλείας. Ὁ Καραγιάννης πλάι του, λίγο ὠχρὸς ἀπὸ τὴν συγκίνηση, σκέπτεται ὅλη τὴν ὥρα τὴ νέα του θέσι. Θέλει μ' ὅλη του τὴν καρδιά νὰ βγῆ ἀσπροπρώστως στὸν Ἀρχοντῆ καὶ νὰ γίνῃ τὸ ὑποκατάστημα στοῦ Βάθουλα τὸ καλύτερο μαγαζὶ τοῦ Πειραιῶς.

Ἐφτασε καὶ ὁ Ζιρλῆς μὲ τὸ μπλέ κοστοῦμι καὶ τὰ κόκκινα παπούτσια, ἴδιος ὅπως πάντα. Τούς εἶπε μιά ξερὴ «καλημέρα» καὶ ἔστριψε στὸ περίπτερο τοῦ σταθμοῦ νὰ πάρῃ τσιγάρα. Ὑστερα κάθησε ἀδιάφορος πλάι τους καὶ ἀνοῖξε τὴν ἔφημερίδα. Ἦταν δυσανεκτήστῃς ἀπ' αὐτὴ τὴν ὀπὸθεσι. Πρῶτα, γιατί πιστεύε ὅτι ὁ Ἀρχοντῆς πὸν ἀδίκησε θῆνοντάς του τὴν ἀποθήκη στὴν Πάτρα. Ὑστερα κι' ἐπειδὴ αἰσθάνεται κάποιον δειλίαν πού ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς δὲν θὰ κυττάξῃ τὴν δουλειὰ ἀπὸ πᾶν του ὁ Πετρόπουλος ἢ ὁ Καραγιάννης.

Ἦλθε ὁ Ἀρχοντῆς καὶ τὸν ἔσφιξε πὸ χέρι γελαστός. Ὁ Πετρόπουλος τοῦ εὐχῆθηκε, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἄλλων, κατευῶδιο...

Ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ βαγιοῦ, τὴν ὥρα πού τὸ τραῖνο σφυρίζει, ὁ Ἀρχοντῆς τούς σφίγγει ἄλλη μιά φορὰ τὰ χέρια κι' ἐνῶ ἡ δυνατὴ ματιά του τοὺς ψάχνει ὡς τὰ τριθῶσα, τοὺς ξαναλέει:

—Ἐμπορευθῆτε λοιπὸν ὅσο νάρθω!

Σὰν ξεκίνησε τὸ τραῖνο, ἔφυγαν οἱ τρεῖς ὑπάλληλοι μαζί. Ἀνεβαίνοντας τὴν ὁδὸ Γεωργίου τοῦ Ἀ' ἔφτασαν στὴν πλατεῖα Κοραῆ ὅπου ἔπρεπε νὰ χωρίσουν, ὁ Καραγιάννης γιὰ νὰ πᾶρῃ στὸ μαγαζὶ στοῦ Βάθουλα κι' ὁ Πετρόπουλος γιὰ τὸ κεντρικὸ στὴν Τερψιθέα. Ὁ Ζιρλῆς ἔμεινε μόνος. Ἐκανε μιά βόλτα κι' ὕστερα κατέληξε στὸ καφενεῖο, στὸ Πασαλιμάνι.—Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἦλθε ὁ μεσίτης ὁ Γιαννῆς. Ἦξερε τὴν ἱστορία.

—Λοιπὸν, πότε γιὰ τὴν Πάτρα; ρώτησε τὸν Ζιρλῆ.

—Ὁχ ἀδελφέ, εἶπε ἐκεῖνος βαρετά, δὲν εἶναι καὶ καμμιά βία. Ἐχομε καιρό. Ἄσε με τώρα πού ἤσυχασε τὸ κεφάλι μου ἀπὸ τὸν Ἀρχοντῆ καὶ τὰ κοπέλια του, νὰ χαρῶ τὴν ἐλευθερία μου.

—Τάμαθες τὰ νέα; τοῦ εἶπε ὁ μεσίτης ἀλλάζοντας τὴν κουβέντα.

—Τὶ νέα;

—Ἄμ θὰ σοῦ πῶ κάτι πού θὰ σ' εὐχαριστήσῃ.

—Γιὰ λέγε λοιπὸν.

Ἐκλείσε ὁ Γιαννῆς πονηρὰ τὸ μάτι.

—Δὲν θὰ τὰ βρῆ καὶ τόσο φῖνα τὰ πράγματα ἔξω τ' ἀφεντικὸ σου. Γίνεται ἐργασία ἔδῳ.

Ὁ Ζιρλῆς σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ κάρφωσε τὰ γκριζὰ μᾶτια του μὲ τις φιλὲς μαῦρες κόρες στὸν μεσίτη.

—Τί ἐργασία; ρώτησε μὲ ἀπορία.

—Ποῦ ζῆς βρέ λεθῆντη μου; Δὲν ἔξερες πὼς ἂν τὴν πάρῃ τὴν ἀντιπροσωπεία ὀριστικὰ ὁ Ἀρχοντῆς, πᾶνε, φουτάρανε οἱ μεγάλοι ἐυλέμποροι ἔδῳ;

—Καὶ τί μποροῦν νὰ κάνουν τώρα;

Δὲν μποροῦν νὰ κάνουν γιατί τὸ ἔκαναν. Στὸ γραφεῖο τοῦ Χρηστάκη τάκουσα, πὼς γράφανε ὕπερπεῖνον στὸ ἐξωτερικὸ πὼς ὁ Ἀρχοντῆς δὲν ἔχει πιά μαγαζὶ στὸν Πειραιᾶ. Πὼς ἔπρεσε ἔξω, καὶ τὰ πούλησε ὅλα, πὼς τοὺς κορόιδεψε καὶ ὁ πού νᾶνε θὰ βροντήξῃ τὸ κανόνι του!...

—Μωρὲ τί λές... Μωρὲ τί λές, ξανάλεγε ὁ Ζιρλῆς κτυπώντας τὰ βλέφαρα μὲ χαρὰ. Ἐξοχο εἶναι αὐτό.

Καὶ κύτταξε ἔξω τὴν θάλασσα προσπαθώντας νὰ φαντασθῆ τὸ ἀδάμαστο βλέμμα τοῦ Ἀρχοντῆ νὰ γέρνῃ στὴ γῆ νικημένο...

Πραγματικὰ λυσσάζανε οἱ ἐυλέμποροι

πού φθονούσαν τόν 'Αρχοντή, συνέχισε ό Λύρας, όταν μάθανε τό ταξίδι του και τό σκοπό του. Και τί δέ σοφίστηκαν. Δυό μεγάλα σπίτια πού είχαν συναλλαγές μέ τό έξωτερικό, τού Σγουρόπουλου και τού Χατζηκώστα και Φινλή, έσυκοφάντησαν επίμονα κι' άούστολα τόν 'Αρχοντή εκεί. Γινότανε μεγάλος άγώνας γιά νά ματαιώσουν τήν έπιτυχία τού 'Αρχοντή.

Πέρασε έτσι πολύς καιρός. 'Από τόν 'Αρχοντή όμως δέν ήλθε καμμιά είδησι. Καί έτσι, σιγά-σιγά, έπαφταν στήν αγορά νά μιλάνε γι' αυτό τό θέμα: και εχάσθηκε ή άντιπροσωπεία και ό 'Αρχοντής.

Ό Ζιρλής είχε κόψει μέ τόν Πετρόπουλο και τόν Καραγιάννη κάθε έπαφή. Τριγύριζε όλο εκεί κατά τού Σαγκανά και τή Μακρά Στοά. Γιά τήν Πάτρα όμως ούτε σκέψι. «Δέν βαρύνεσαι» έλεγε. «Τά ξύλα εκεί είναι. Καλά είναι κλεισμένα και φυλαγμένα. Καλό τούς κάνει πού μένουν. Ξεραίνονται!» Καί έμεινε άργός στόν Πειραιά.

Ό Πετρόπουλος και ό Καραγιάννης βλέπόντουναι σχεδόν κάθε βράδυ και τά λέγανε. Ό Καραγιάννης άμα εκλείνει τό μαγαζί στού Βάθουλα, έπαυρνε τόν Πετρόπουλο, και περπατούσαν λίγο πρός τό Ναυτικό Νοσοκομείο. Στήν κουβέντα τους ξαναθυμόντουναι τόν 'Αρχοντή. "Εθραζαν άπό άγανάκτησι γιά τό συκοφαντία και τίς άτιμίες τού Σγουρόπουλου και τών άλλων ξυλεμπόρων πού συναγωνίζόντουναι τόν 'Αρχοντή. Είχαν πεποίθησι πώς θά νικούσε τό δίκιο του και τό εύχόντουναι όλόψυχα. Μά ή έξασφάνισι τού 'Αρχοντή ήταν άνεξήγητη. Δέν είχαν καμμιά είδησι άπ' αυτόν.

Και ό καιρός περνούσε...

*

Μιά μέρα—κοντά δυό χρόνια άπό τότε πού έφυγε ό 'Αρχοντής—ό Πετρόπουλος πήρε ένα τηλεγράφημα.

Τό άνοιξε χωρίς νά δώση προσοχή. Μόλις όμως ή μάτια του έφτασε στήν ύπογραφή, τινάχτηκε πίσω, γουρλώνοντας τά μάτια... "Αρπαξε άμέσως τό τηλέφωνο.

—Τόν κ. Καραγιάννη θέλω!.. Γρηγόρη έσύ;...

—...Γ' αφεντικό!... "Ερχεται!.. πήρα τηλεγράφημα... φώναξε λαχανιασμένος, χάνοντας τά λόγια του άπ' τή συγκίνηση.

Τό τηλεγράφημα ήταν τού 'Αρχοντή...

Σέ δυό λεπτά ό Καραγιάννης άρμούσε από μαγαζί τού Πετρόπουλου, πού τόν περιμένε μέ τό τηλεγράφημα στο χέρι.

—"Ερχεται! τού φώναξε ό Πετρόπουλος και τόν χτύπησε μέ χαρά στίς πλάτες.

—Μωρέ πέ μου τα καλά! έππε εκείνος άρπάζοντας μέ τα δυό χέρια τό μπράτσο τού Πετρόπουλου.

Κάθησαν στού ιδιαίτερο γραφείο τού μα-

γαζείου και έπαυρνε κάθε τόσο ό ένας άπ' τά χέρια τού άλλου τό τηλεγράφημα και τό ξαναδιάβαζε γυρεύοντας νά μάθη όσα ό λίγες του λέξεις δέν έλεγαν...

...Γυρίζει μέ τήν άντιπροσωπεία; ψιθύριζαν... Καί τό πρόσωπό τους γινόταν ήλαρό.

...Μήπως άποτυχημένος; ρωτιόντουναι βουθά μέ τά μάτια μη θέλοντας νά πούνε τήν θλιβερή σκέψι. Καί ή μορφή τους σκοτεινιάζε.

...Τό σπουδαίο ήταν πώς ό άνθρωπος είναι καλά, συμφωνούσαν. "Όσο γιά τό άλλο, ό Θεός ήξερε. Καί καταλήγοντας έτσι ήσυχάζαν.

*

"Εδώ ό Λύρας σταμάτησε. "Εθήξε λίγο. "Υστερα τράσθηξε τό μαντήλι του, έβγαλε τά γυαλιά του, τά κυττάζει στού φώς και άρχίζει νά τά καθαρίζη μέ νωχέλεια, σάν νά είναι μόνος. "Εμείς περιμέναμε τή συνέχεια.

—Πές μας λοιπόν τί άπέγινε! φώναξε ύστερα από λίγο ό Δεγγίνης. Θά τελειώση κάποτε αυτό τό καθάρισμα τών γυαλιών ή όχι;

Γέλασε ό Λύρας. Τού άρεσε νά τους κάνη κάτι τέτοια άστεία.

—Δέν ξέρεις, έππε, ότι στού καιρίο σημείο κόβουν τίς έπιφυλλίδες γιά νά έπεται συνέχεια» στού έπόμεινο φύλλο;

Λοιπόν, έππε, άρχίζοντας πάλι τή διήγησι, έτρεξαν τότε ό Πετρόπουλος και ό Καραγιάννης νά βρουν και τόν Ζιρλή νά τού τό πουν. Είχαν άκούσει πώς σύχναζε στό καφενεϊά τού λιμανιού. Ό Καραγιάννης πήγε εκεί νά τόν βρή. Τόν κύτταζαν όμως μέ περίεργο τρόπο, όπου τόν ζητούσε. "Ενας καφετζής μάλιστα τόν ρώτησε άν είναι άστυνομικός. "Εκεί έμαθε πώς ό Ζιρλής είχε άνακατευθί σέ κάτι βρωμοδουλειές και τόν ζητούσε ή άστυνομία. "Αφρησε παραγγελία παντού νά τού πουν νά περάση έξάπαντος από τό μαγαζί τού Πετρόπουλου.

Πέρασαν μιá-δυό ήμέρες και έξαφνα ένα πρωί τηλεφωνούν στόν Πετρόπουλο από τό Κοντιναντάλ ότι ό κ. 'Αρχοντής έφθασε και τούς περιμένει τό μεσημέρι στού ξενοδοχείο.

Θά ήταν έντεκάμιση άκόμη, όταν οι δυό τους ανέβηκαν μέ χτυποκάρδι τίς σκάλες τού ξενοδοχείου. Στίς δώδεκα παρά δέκα—κάθε τόσο κύτταζαν τά ρολόγια τους—ήλθε ό 'Αρχοντής.

Ό ίδιος... Μεγαλόπρεπος, μέ τό σοβαρό παρουνισιακό πού μυρίζει άρχοντιά. Μέ τό άκαταπικό και διαπεραστικό βλέμμα..

Οί παληοί του ύπάλληλοι πετάχτηκαν όρθιοι:

—"Ω! ό κ. 'Αρχοντής!

Και τόν κυττάζουν στό μάτια, άφού

χαιρητήθηκαν, περιμένοντας με άγωνία να μάθουν τί έκανε.

Κατάλαβε ό Αρχοντής τη βουδή έρώτησι, και όρθιος άκόμη τούς λέει κοφτά και σύντομα:

—'Η άντιπροσωπεία είναι στα χέρια μου..

Νά φωνάξουν ζητωκραυγές ένοιώσαν την άνάγκη οι δυό υπάλληλοι...

*

'Η τελευταία σκηνή, συνέχισε ό Λύρας, παίχτηκε στο γραφείο του Αρχοντή, όπου έγινε ή έκικαθάρσις τών λογαριασμών τους.

*'Ηλθε πρώτος ό Πετρόπουλος.

—'Όταν φύγατε, άρχισε τόν άπολογισμό του, στο μαγαζί στην Τερψιθέα ήσαν περίπου δέκα χιλιάδες κυβικά ξυλεία. Τά έδωσα τότε γρήγορα. 'Η άγορά δέν ήταν σταθερή. Οι ξυλέμποροι άκολουθούσαν μιά τακτική που έμένα δέν με ήσυχάζε. Καλύτερα, είπα, νοικοκυρεμένη δουλειά... Δέν βγήκα στο τέλος ζημιωμένος. 'Επειτα άπό μερικά σάλτα, έπιασαν οι τιμές συνεχώς. Μετά σταθεροποιήθηκε τό εμπόριο και ή δουλειά γινότανε όμαλά. Τώρα έχω στο μαγαζί σχεδόν τά ίδια. 'Εχω καταθέσει και καθαρό κέρδος στην τράπεζα πέντε έκατομμύρια. Αυτή είναι ή κατάσταση σήμερα, είπε τελειώνοντας τόν άπολογισμό του ό καλός έμπορος, ευχαριστημένος.

'Ο Αρχοντής σηκώθηκε από την πολυθρόνα του. Πήρε τό χέρι του Πετρόπουλου στις μεγάλες παλάμες του και τό έσφιξε:

—Κύριε Θανάση, είπε, σέ συγχαίρω γιά όλ' αυτά! 'Οχι γιατί δέν τά περίμενα άπό τόν παλιό μου συνεργάτη και άφωσιωμένο βοηθό. Συγχαίρω όμως καλέ μου και τιμιά μου φίλε γιατί μπορώ σήμερα νά σέ ονομάσω μέτοχο τής δουλειάς που ώνειρεύτηκα. Σέ πέντε χιλιάδες μετοχές τής νέας έταιρείας θά γραφή τ' όνομά σου και τά όνόματα τών παιδιών σου... Μαζί θά δουλέψωμε και πάλι.

*'Ηλθε και ό Καραγιάννης. Τά μάτια του άστράφαιον. Από τόν ζήλο και την ευχαρίστησί του κουβάλησε μέσα σέ μιά βαλίτσα όλα τά βιβλία του μαγαζιού. Και έχει την όρεξι νά τά άνοιξη εκεί και νά μιλιο καί λεπτομέρειες γιά κάθε έγγραφή. Μά ό Αρχοντής τόν σταμάτησε γελώντας.

—Είμαι βέβαιος κ. Καραγιάννη, πώς κι' άπ' έξω νά τά πής δέν θά κάνης λάθος. Βάλε λοιπόν τά βιβλία σου στη βαλίτσα και κάθησε! Πές μας τώρα τί βρισκεται καθαρό κεφάλαιο και κέρδος στο μαγαζί στού Βάβουλα.

—Είχα παραλάβει στο μαγαζί όταν φύγατε τέσσερις χιλιάδες κυβικά: Τρεις λευκή και χιλία Σουηδίας. Κοντραπλακέδες έ-

βδομήντα. Στού Ανδρεάδη άγορασμένα δεκατέσσαρα, άπόννευλε με τηλεγραφική συντομία ό Καραγιάννης και πήρε άνάσα έτοιμος νά συνεχίση.

Γέλασε ό Αρχοντής.

—Δέν πρόφτασα νά σέ διακόψω, είπε, μά δέν τά χρειάζομαι όλ' αυτά. Μπορείς νά μου πής με δυό λόγια πόσα είναι τώρα ό,τι έχουμε νά μοιράσωμε, σύμφωνα με τό έταιρικό μας;

—Τά διπλά! Είπε με καμάρι ό Καραγιάννης, λέγοντας αυτή τη φορά δυό λόγια μόνον.

—Αυτό ήθελα, είπε ήσυχα ό Αρχοντής και σταμάτησε γιά λίγο, κυττάζοντας τό κρύσταλλο του γραφείου του, σάν νά σκεπτότανε.

Σήκωσε έπειτα τό μεγάλο του κεφάλι με τούς γκριζούς κροτάφους.

—Θά πώ και σέ σένα κ. Γρηγόρη ό,τι είπα πρό λίγοι στον κ. Πετρόπουλο—σπάνιο πράγμα στον Αρχοντή νά τούς μιλή με τό βαφτιστικό τους όνομα.—Δέν έχω παρά νά σέ συγχαρώ, καλέ μου και τιμια συνεργάτη. Στη μικρή αυτή έργασία δείχτηκες άξιος τής έμπιστοσύνης μου. Στην μεγάλη τώρα δουλειά που άρχίζομε θά είσαι μαζί μου. Δυό χιλιάδες μετοχές τής νέας έταιρείας μας σου άνήκουν άπ' αυτή πη στιγμή!...

'Ο Ζιρλής—που πέρασε στο διάστημα αυτό άπό του Πετρόπουλου—είχε κι' αυτός είδοποιηθί νά έλθη. Μά άκούη δέν είχε φανή. Πρίν φύγουν οι άλλοι, χτύπησε τό τηλέφωνο.

—'Εδώ Ζιρλής, είπε. Σέ δέκα λεπτά έρχομαι. Μου έτυχε κάτι, δικαιολογήθηκε.

*'Ηλθε πράγματι σέ λίγο. Φορούσε ένα γκριζό κοστούμι και μαύρα παπούτσια. Είχε άφίσει και μουσάκι. Δυσκολευότανε κανείς νά τόν γνωρίση.

—Καλημέρα σας, είπε ξερά και κάθησε.

—Καλημέρα, άπάντησαν οι άλλοι.

'Ακολουθήσαν λίγα λεπτά στενόχωρης σιωπής. 'Ο Ζιρλής κύταζε λοξά τόν Αρχοντή που κάθεται στο γραφείο του.. Δέν τολμάει ν' ανεβάση τό βλέμμα ός τό πρόσωπό του και τό σταματά στά πέτα του παλτού του. Στο δεξι πέτο ξεφεύγει μιά χρωματιστή κλωστούλα που γυαλίζει στον ήλιο και τρέμει όταν ό Αρχοντής άναπνεύει. Σ' αυτήν έχει καρφώσει τό βλέμμα ό Ζιρλής και μαζεμένος, στην άκρη τής πολυθρόνας, άκούωντας τόν άριστερό άγκώνα στο χέρι της, κρατάει σκεπτικός τό πηγούνι του και κουνάει νευρικά τά δάχτυλα σάν νά χαιδεύη ένα φανταστικό μουσι.

—Λοιπόν; Έκαμε τη σιωπή ή φωνή που βγαίνει από τό ήρεμο και φωτεινό πρόσωπο με τ' άκατάβλητα μάτια...

Λοιπόν; Ξαναρώτησε ό Αρχοντής. Τι έ-

γινε με την αποθήκη στην Πάτρα κύριε Ζιρλή;

«Ο Ζιρλής έστριψε το κεφάλι στα δεξιά φυσώντας την αναπνοή του, σαν να έλεγε «Ωχ αδελφέ». «Υστερα σήκωσε τους ώμους και άπάντησε αδιάφορα, πηδώντας τα μικρά γκριζά μάτια του με τις φιλέες μαύρες κόρες, τότε στο ένα πέτο του 'Αρχοντή, τότε στο άλλο με την κλωστούλα.

—'Εκεί είναι ή αποθήκη όπως μου την παράδωσες, είπε ξερά, σηκώνοντας τo κορμί στην παλυθρόνα. Και τὰ ξύλα εκεί... Δέν θέλουν να έχω νέους λογαριασμούς μαζί σου. 'Αρκετά! Ξέρω πώς ζητάς πάντα παραπάνω απ' ό,τι δύναται κανείς και έχεις τόν τρόπο να βγαίνεις πάντα κερδισμένος, είτε με πραχίες φωνή. Θα μπλέξω, είπα. 'Ο Ζιρλής θά φταιη στο τέλος!.. Φοθήθηκα και την άφησα την δουλειά όπως την βρήκα.

'Ετράθηξε από την πσέπη του έναν κρίκο με κλειδιά, σηκώθηκε και τὰ άφησε με κρότο στο κρύσταλλο.

—'Νά τα, όπως μου τάδωσες!...

«Ο 'Αρχοντής, που μασούσε τὰ χείλια ως έκεινη την ώρα συγκρατώντας τόν θυμό του, άπλωσε τὰ χέρια και τὰ στήριξε δεξιά και άριστερά πάνω στο γραφείο, ώχρος, με τó άσταλένιο βλέμμα του καρφωμένο πάνω στον Ζιρλή.

—'Εχεις να πής άλλο τίποτε; είπε.

«Ο Ζιρλής έπαυσε ένα-δυό φορές τὰ βλέφαρα νευρικά και κατέβασε τὰ μάτια στο πάτωμα χωρίς να πη λέξι.

Σηκώθηκε ο 'Αρχοντής όρθιος.

—'Ετσι, λοιπόν, ε; τού είπε με πικρή ειρωνεία, και σταματᾷ σαν να σκέπτεται... Βέβαια!... 'Ηξερεις είπε, πώς γυρεύω πάντα τó παραπάνω απ' τούς συνεργάτες μου και ξέρω να βγαίνω κερδισμένος.. Χμ!... και γι' αυτό... φοθήθηκες να δουλέψης! 'Αλλά τότε άφου όλη σου ή ένοια ήταν μπά και βρεθής έκτεθειμένος άπέναντί μου—γιατί δέν πουλούσες τουλάχιστον την ξυλεία για να μη μείνη νεκρό κεφάλαιο; Γιατί δέν ρωτούσες τόν Πετρόπουλο ή τόν Καραγιάννη τί σκεπτόντουσαν κι' αυτοί!..

«Ο 'Αρχοντής χτύπησε την παλάμη του στο τραπέζι του.

—...Πήγαινε από δω! φώναξε γεμάτος αγανάκτηση.

«Ο Ζιρλής είδε πάλι τó σιδερένιο χέρι, που ένοιωθε άλλοτε να τόν σπρώχνη στη δουλειά, να τόν άρπάξη τώρα για να τόν τιμωρήση. Μά δέν θά τόν πιάση. 'Οχι! Είναι έλευθερος τώρα από τόν ζυγό... Σηκώθηκε απ' την καρέκλα του. Κύτταξε στο πρόσωπο τόν 'Αρχοντή:

—'Ωραία λογική έτούτη, με βρίξεις κιόλας. Τó πράμμα σου εκεί δέν βρίσκεται; είπε γυρνώντας να φύγη. Και άνοιξε την πόρτα για να βγη.

Μόλις όμως σήκωσε τó κεφάλι πετάχτηκε πίσω βλαστημώντας. Οι δυό αυτοί άντρες, που περιμέναν στον διάδρομο, και κινούναι άμέσως καταπάνω του, βέβαια είναι άστυνομικοί!... Γνώρισε τόν ένα... Αύτὸν περιμέναν! Νά τόν πιάσουν!.. Πώς τó έμαθαν ότι θά έρχόταν έδω; Μήπως ο 'Αρχοντής;... σκέφθηκε με λύσσα...

Δέν πρόφτασε όμως να τελειώση τις σκέψεις αυτές που πέρασαν σαν άστραπή στο θολωμένο μυαλό του και αισθάνεται στος καρπούς τών χειριών του να τού περνούν τις χειροπέδες...

«Η σύλληψη του δέν ώφείλετο στον 'Αρχοντή όπως είχε σκεφθή ο Ζιρλής. 'Η άστυνομία καταζητούσε αυτόν και άλλους συνενόχους του για άπάτη και άλλες έκκρεμείς κατηγορίες. Με τó τηλεφώνημά του, πριν έλθη στού 'Αρχοντή, είχε δώσει χωρίς να θέλη ραντεβού ο κακοποιός με την άστυνομία που τó παρακολούθησε. 'Ηταν δραματική σύμπτωση να τόν συλλάβουν εκεί έξω από τó γραφείο του 'Αρχοντή, αυτή την ώρα...

«Ο 'Αρχοντής, ο Πετρόπουλος και ο Καραγιάννης παρακολούθησαν έκθαμβοι την σκηνη.

—Μάς συγχωρείτε κ. 'Αρχοντή, για την ένόχληση, είπε ο ύπαστυνόμος, μά αυτά έχει ή δουλειά μας... Χαιρέτησε και έφυγαν με τόν Ζιρλή.

«Ο 'Αρχοντής με τούς άλλους μπήκαν πάλι στο γραφείο.

—Βρίσκεϊ τή θέση του! είπε σά να άπαντούσε σε μιá σκέψη συμπαθείας για τόν Ζιρλή, ο 'Αρχοντής. 'Η φυλακή είναι γι' αυτόν ή τελευταία πιά έλπίδα γιατρείας!

—Τά τέλη του καθενός ξηγάνε τή ζωή του είπε σκεπτικός ο Πετρόπουλος.

—Μά είναι κι' άλλοι που θά τούς άξιζε τέτοιο τέλος, πρόσθεσε με αγανάκτηση ο Καραγιάννης. 'Εκείνοι που χάλασαν τόν κόσμο με κάθε είδους άτιμία για να καταστρέψουν τή δουλειά αυτή, έπειδη δέν την άξιζαν οι ίδιοι.

—Για τó Σγουρόπουλο λές και τούς άλλους; ρώτησε ήρεμα ο 'Αρχοντής και ή ματιά του ή άσταλένιο άστραψε με όργη. 'Υστερα ένα χαμόγελο πικρό μάκρυνε τó στόμα του.

—Πάνε αυτοί! είπε, κυττάζοντας στα μάτια τόν Καραγιάννη. Αυτή τή στιγμή κατεβάζουν τὰ ρολά τους για πάντα!...

Οι άλλοι άκουγαν τὰ λόγια του, γεμάτοι συγκίνηση.

—Μένει τώρα τó μεριδιο, που είχα προορίσει για τόν Ζιρλή, είπε άργά ο 'Αρχοντής. «Ο,τι ξεχώρισα για τούς τρεις απ' την άρχη, θέλω να μείνη στος συνεργάτες μου... Είναι δικές σου, Πετρόπουλε, συνέχισε, οι μετοχές αυτές που στάθηκε άνάξιός τους ο Ζιρλής.

« Ἐταί ἰδρῦθηκε ὁ οἶκος « Ἀρχοντῆς καὶ Σία Α. Ε. » εἶπε ὁ Λύρας καὶ σταμάτησε.

— Μὰς ἀφήσατε διμῶς ἓνα κενόν, εἶπε ἡ κυρία Δεγγίνη. Ποῦ ὠφείλετο ἡ ἔξαφάνισις τοῦ Ἀρχοντῆ στὰ δύο χρόνια;

Μάλιστα, εἶπε ὁ Λύρας, λησιμόνησα νὰ σὰς τὸ πῶ, ἐνῶ τ' ἀξίζει. Ἦταν κόλπο τοῦ Ἀρχοντῆ. Ἐπίτηδες τὸ ἔκανε, γιὰ νὰ βάλῃ σὲ μιά γερὴ δοκιμὴ τοὺς μελλοντικούς συνεργάτες του, πρὶν τοὺς πάρῃ κοντὰ του σὲ μιά τόσο σπουδαία θέσι.

— Δὲν εἶναι ἀσυνείδητη δοκιμὴ, εἶπε ὁ Δεγγίνης. Κάτι ἔχω ξανακούσει...

— Μὰ καὶ ὀλόκληρη ἡ ἱστορία ἔχει κάτι τὸ γνωστό, εἶπε ἡ κ. Δεγγίνη.

— Γνωστό..., βέβαια, ἀπάντησε ὁ γιατρός ὁ Κωστάκης. Μὰ ἡ νοσοτροπία τοῦ Ζιρλῆ εἶναι πολὺ διαδεδομένο νόσημα!

— Ἐγώ, εἶπε, παίρνοντας πόν λόγῳ ὁ Δεγγίνης, εἶχα τὴ διάθεσι νὰ συμπάθῃσω αὐτὸν τὸν Ζιρλῆ. Μοῦ φάνηκε τὸ φταίξιμό του λιγάκι.... ἄθῳο. Ἀλλὰ σκέπτομαι πῶς

δὲν θάλεγα τὰ ἴδια ἂν ἡ ἀποθήκη στὴν Πάτρα ἦταν δική μου!...

— Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἔμπορος, εἶπε ὁ Λύρας γιὰ νὰ καταλάβῃ τί θὰ πῆ σταμάτημα, νέκρωμα, τοῦ κεφαλαίου. Εἶναι θάνατος γιὰ τὸ ἔμπόριο...

— Μόνον γιὰ τὸ ἔμπόριο; ρώτησε ὁ γιατρός. Μήπως ὅταν ξεκοκκαλίζει κανεὶς ἐγωϊστικά γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του τὸ ταλέντο ποὺ τοῦχει δοθῆ, εἴτε πλοῦτος εἶναι αὐτό, εἴτε γνῶσεις ἢ τέχνη ἢ ὅταν τὸ θάβει στὴ γῆ, σὰν τὸν Ζιρλῆ δὲν εἶναι θανάσιμη ἀδικία στὴν κοινωνία;

— Μοῦ θυμίσατε μ' αὐτὰ ποὺ εἶπατε, εἶπε ἡ κ. Δεγγίνη, ποῦ ξαναεἶδα κάτι σχετικό: Δὲ νομίζετε ὅτι ἡ ἱστορία αὐτῆ μοιάζει καταπληκτικά μὲ τὰ τέλαντα;

Καὶ στὸ νοῦ τῶν καλεσμένων ἤλθε πάλι ἡ γνωστὴ παραβολὴ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκά....

«...ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δούλους καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ....».

Ε. ΖΕΥΓΟΛΑΤΗΣ

ΠΩΣ ΝΑ ΣΟΥ ΨΑΛΩ ΟΠΩΣ ΤΟ ΘΕΛΩ;

Στὸ εὐωδιασμένο τοῦτο δεῖλι
ποῦ ἀργοπεθαίνει μέσ' στὰ μύρα,
θέλω ν' ἀφήσω τὴν ψυχὴ μου
κάποιον τραγοῦδι νὰ σοῦ πῆ
μὰ ὡς νάρθη ὁ στίχος μου στὰ χεῖλη,
λυώνει καὶ γάνεται καὶ σθεῖ,
κι' οὔτε τὸν ἦχο πιάνει ἡ λύρα
κι' οὔτε τὰ λόγια τὸ κοντύλι.

Πῶς νὰ σοῦ ψάλω ὅπως τὸ θέλω,
Πλάστη δικέ μου καὶ τοῦ κόσμου;
Μέσα μου ἀνέκραστ' εἶναι πόθοι,
κι' ἔπρεπε νᾶχω ἄρπες ἀγγέλων;
ἦχο νὰ κάμω καὶ σκοπὸ μου
ὅτι γιὰ Σὲ ἡ ψυχὴ μου νοιώθει.
Τὸ πιὸ καλὸ δοξαστικό μου
θὰ μένη αὐτὸ ποὺ δὲν εἰπύθη!...

Α. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ

Τ Ο Σ Π Ι Τ Ι

Τὸ πατρικὸ τὸ σπίτι μου πανίερο μοναστηρι
κ' ἡ κάμαρα κελλί
Κι' ἀπὸ σεμνὰ τροπάρια ποὺ λὲν οἱ καλογῆροι
τὸ σπίτι ἀντιλαλεῖ.

Καὶ τὸ καντήλι εἶν' ἀσβυστὸ μπροστὰ στὸ εἰκονοστάσι
καὶ καίει τὸ θυμιατὸ
Κ' εἶν' ὅλα ἐδῶ πανίερα κ' ἐδῶ ἄγουν ὅλ' ἀγιάσει
κάτω ἀπ' τὸ Χριστό.

Α. ΚΑΛΑΜΠΟΥΣΗΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ἀπόψεις

Ἐπιφυλλίδες,

Γεγονός τῆς ἡμέρας εἶναι τώρα τελευταία τὸ ἐνδιαφέρο πὺν παρουσιάζεται γιὰ κάθε «πνευματικὴ» ἐκδήλωση, λογοτέχνημα, θεατρικὸ ἔργο ἢ μελέτη, καὶ πούχει κάμει νὰ γεμισοὺν ὡς κ' οἱ καθημερινές ἐφημερίδες ἀπὸ ἐπιφυλλίδες. Σχολιάζεται λοιπὸν μὲ κάθε τρόπο αὐτὴ ἢ ἀπροσδόκητη συρροή τοῦ κοινοῦ γύρ' ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ ὄνόματα τοῦ τόπου, κί ὄλοι εὐχονται νὰ μὴ σταματήσῃ μαζί μὲ τὰ ἔκτακτα περιστατικά πὺν τὴν ἔχουν προκαλέσει.

Εἶναι ἀλήθεια πὺς πρόκειται γιὰ κάποια πρόοδο: Καταλαβαίνει καθένας πὺς τὸ ἐνδιαφέρο πὺν πήρε τώρα αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, δὲν ἐξοικονομήθηκε ἀπὸ κάτι καλύτερο, πὺς ὁ καιρὸς πὺν ξοδεύεται σήμερα ἔτσι, πῆγαινε ἄλλοτε ὀλίτελα χαμένος, ἢ δινόνταν σὲ πολλὴ κατώτερα πράγματα. Θάχῃ λοιπὸν κανεὶς νὰ εὐχῆσθῃ «καὶ σ' ἀνώτερα», ποτὲ ὅμως ἕνα γύρισμα πρὸς τὰ πίσω, πὺν θὰ εἶναι, σίγουρα, γύρισμα πρὸς τὸ καφφενεῖο, τὸ ἐπιθεωρησιακὸ θέατρο καὶ τὰ παρόμοια.

Τὶ θὰ βοηθοῦσε, λοιπὸν, τὴ διατήρησι τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς, μεταξὺ τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς πέννας;

*

Ἐνα εἶναι βέβαιο: Πὺς θὰ συνεργοῦσε γιὰ τὴ διατήρησί τῆς τὸ ν' ἀνταποκριθοῦν αὐτοὶ πὺν γράφουν, σὺν αἴτημα πὺν ἀνάγκασε τὸ κοινὸ νὰ προσέξῃ τὰ ἔργα τους. Καὶ ποῖν νὰν' αὐτὸ ἀρὰ γε; Ἐδῶ μετατοπίζεται τὸ ζήτημα.

Γιατὶ ὑπάρχει σὺν βάθος ἰκάποιο αἴτημα. Οἱ τεχνικοὶ λόγοι πὺν ἀναφέρθησαν—οἱ σημερινές συνθήκες ζωῆς, ἢ δυσκολία τῶν ἐκδρομῶν καὶ τῶν ἄλλων τρόπων διασκέδασεως, μπορεὶ νὰ βοηθοῦν, ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐξηγήσουν ἕνα παρόμοιο κίνημα, πὺν τὸ χαρακτηρίσαμε κίνημα πρὸς τὸ παραπάνω σκαλοπάτι. Τέτοιοι τεχνικοὶ, ἐξωτερικοὶ λόγοι δὲ φέρνουνε μόνου τους ποτὲ καμμιὰν ἀνοιξι: Ὁ γλετζές πὺν θαῦρισκε κλειστὸ τὸ γνώριμὸ του κέντρο, δὲν θ' ἀποφάσιζε νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν παρακολούθησι... μιὰς ἀρχαίας τραγωδίας, ἢ κί' ἂν τὸκανε δὲν θάνοιωθε καμμιὰ ἰκανοποίησι. Ἄν οἱ ἐσωτερικὲς

διαθέσεις, τὰ γούστα του, εἶχαν μείνει τὰ ἴδια, θαῦρισκε κατὶ ἄλλο, συμφωνο μ' αὐτά. Ὑπάρχει λοιπὸν μιὰ ἐσωτερικὴ ἀλλαγὴ—τὸ αἴτημα πὺν εἴπαμε παραπάνω. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ μοντέψῃ κανεὶς:

Ἐζούσαμε ἕνα αἰῶνα μεγάλων ζυμώσεων. Ἀφοῦ γκρεμίσαμε τὸ σπῆτι μας—ὄλη τὴν κληρονομιά τῶν περασμένων αἰῶνων—γοητευμένοι ἀπὸ τὰ μεγάλα λόγια κάποινων τσαρλατάνων, δῆθεν οἰκοδόμων, βρεθήκαμε σὺν ὑπαιθρο, δίχως τὴν προστασία τῆς σταγῆς. Κί' ἐκεὶ πὺν, γεμάτου ἀγωνία γιὰ τὸ γύρω μας καὶ μέσα μας χάος, ἀναζητοῦσαμε κατασφύγιο, κατεύθυνσι μέσα στὴ ζωῇ, αἰφνιδιαστικά κί' ἀπροσδόκητα μὰς ἐπλάκωσε ἢ βαρυχειμωνιά. Σκοτάδι. Ἡ ζωῇ κυλάει στὰ μουγγὰ, κομματιασμένη, πεσοκομμένη σὲ μοναχικά ἀτομα, ἀγριεμένα ἀπ' τὸ φόβο. Κανένα γενικώτερο σύνθημα δὲν φωτίζει τὴν ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα.

Ἄν ἄλλοτε, σὲ ὁμαλές συνθήκες, μποροῦσε νὰ ζῆσῃ κανεὶς κουτσά-στραθὰ τὴν ἐξωτερικὴν ζωῇ ἔστω καὶ χωρὶς πνευματικὸν προσανατολισμὸν, κί' ἔτσι οἱ γενικώτερες ἀναζητήσεις ἦταν προνόμιο μόνου γιὰ μερικές ὀπωσθήποτε διαλεκτὲς προσωπικότητες, τώρα καὶ γιὰ τὴν ἀπλή ὑπαρξι στὴ ζωῇ, γιὰ νὰ σηκώσῃ κανεὶς τὸ βάρος τῶν φόβων τῆς, προβάλλει ἀπαραίτητο τὸ ἠθικὸ ἔργα. Νὰ λοιπὸν τὸ αἴτημα πὺν μεγάλωσε τώρα τελευταία τὸν κύκλο ἐκείνων πὺν παρακαλοῦσθου τὴν «πνευματικὴν ζωῇ» τοῦ τόπου.

*

Καὶ τώρα ἂς ἴδοῦμε τί προσφέρεται, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ποιότητά του θὰ ἐξαρτηθῇ τὸ ἂν θὰ φαρδύνῃ ἀκόμα περισσότερο ἢ θὰ στενέψῃ πάλι ὁ κύκλος ἐκείνων πὺν ζητοῦν.

Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, καὶ εἶναι καλὸ, τὸ ὅτι μπῆκαν σὲ κίνησι ὄλοι πάνω κάτω ὄσοι μποροῦν νάχουνε σήμερα τὸ ὄνομα πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ. Ψάχνουνε μέσα τους νὰ βροῦν κάτι νὰ δώσουν, πασχίζουν νὰ φέρουνε στὴν ἐπιφάνεια ὄτι ἔχουν καὶ δὲν ἔχουν. Ὅταν ἢ κριτικὴ δὲν ξεπέφτει σ' ἕνα μέσον γιὰ νὰ ἰκανοποιηθῇ κάποιο αἰσθημα παθολογικῆς κακίας, ἀλλὰ στέκει στὴ θέσι τῆς καὶ κινεῖται ἀπὸ ἀγάπη καὶ διαθέσι συμβολῆς, δὲν μπορεὶ πορὰ νὰ χαρῆ γιὰ τὴν κίνησι αὐτὴ, πὺν εἶναι ζωῇ: Ἡ ζωῇ εἶναι ἢ πρώτη, ἀπαραίτητη προϋπόθεσι τῆς καλῆς δημιουργίας—ἀπ' τὴ νέκρα καὶ τὴν ἀκίνησια εἶναι βέβαιο πὺς τίποτα καλὸ δὲν μπορεὶ νάβῃ.

Ἄλλὰ—ὡς τὰ τώρα τοῦλάχιστον—δὲν φαίνεται νὰ προχωρήσαμε πάρα πέρα. Ὅπως ἄλλοτε, ἔτσι καὶ τώρα, οἱ περισσότε-

ροι ἀπ’ τούς ἀνθρώπους τῆς πέννας δέρονται ἀπό μιάν ἐξοργιστική μωπία στά πνευματικά ζητήματα. ‘Ο κόσμος χαλάει σέ δυό μέτρα ἀπόστασι, πυρκαγιές καί φουρτούνες φρενιάζουν, κι’ οἱ μουσικοὶ ἀρχηγοί, πού δέν ἔχουν πάρει εἰδησι, κάθονται καί φιλοκοσκινίζουν μ’ ἄλη τὴν ἡσυχία τους κάτι γελοῖα ψιλοπράγματα. Κι’ ἂν ἀκόμη εἶσαι ὁ πιό πρῶτος ἀνθρώπος τοῦ κόσμου, δέν μπορεῖς παρὰ ν’ ἀγανακτήσης βλέποντας νά βγαίη σὸ μαλακόνι του γιὰ νά μιλήσῃ ὁ σημερινὸς «διανοούμενος», πού σάν τέτοιος ἔχει τὴ θέσι πνευματικῶ ἀρχηγοῦ, τὴν ὥρα τῆς μεγάλης ἀνάγκης, κι’ ἐνῶ τόσα κύματα λαοῦ κρέμονται ἀπ’ τὸ στόμα του, αὐτὸς ν’ ἀρχίζῃ νά τούς μιλάῃ —μὲ τὸ ζόρι διώχνω τὰ τόσα πραγματικά παραδείγματα, γιὰ νά μείνῃ ἀπρόσωπο τοῦτο τὸ σημεῖωμα—περί... ἀνέμων καί ὑδάτων!

“Υστερα πολλοὶ εἶναι κι’ ἐκεῖνοι πού δέν ἔχουν τίποτα νά ποῦν, δέν ἐμάζεψαν μέσα τους κανένα ζωϊκὸ θησαύρισμα, ὁμως ἀπὸ σκέτη πονηρία κατέλασθάν ὅπως κάτι μεγάλο συμβαίνει παρά-πέρα, ἀρπάξαν καί «ἀτὶ λέξεις καί πολέμῳ με δαῦτες νά «βολέψουν τὴν περίστασι». “Ἡ, ἄλλοι, δέν κινουῦνται ἀπὸ πονηρία, ἀλλὰ δέρνονται ἀπὸ μιὰ τραγελαφικὴ σύγχυσι. Σβουρίζουνε ἀκατάπαυστα μέσα σὸ ὀπτικὸ πεδίο τῆς ψυχῆς τους ἀνακατεμένα, μπερδεμένα—κουβάρι—ἔλων τῶν εἰδῶν τὰ προβλήματα, τὰ πιὸ ἐπισησοδικὰ καὶ τιποτένια διπλά στὰ κεντρικώτερα καί βαρύτερα, τὰ πιὸ ἀνόμοια τὸ ἕνα πλῆθι σὸ ἄλλο, χωρὶς νάχη γίνῃ καμμιὰ ἀπόπειρα κἂν νά μῆθι κάποια τάξι σ’ αὐτὸ τὸ χάος! Κι’ ἔτσι μένουσι γιὰ καλύτεροι ἐκεῖνοι πού ἔχουν καταλάβει τὸ ψυχικὸ δράμα τῆς γενεᾶς τῆς ἐποχῆς μας: Πὼς δέν ἔχουμε σπῆτι, καταφύγιο, θεμελίω, ἔρμα, κατεῦθουσι, τὴν ὥρα πού οἱ ἀνάγκες κι’ οἱ κίνδυνοι μεγαλώνουν καί πιέζουν ἀφάνταστα. Πὼς δέν ξέρουμε πού νά πάμε, οὔτε κἂν τί θέλουμε καί τί ζητᾶμε. Πὼς βουσαυίζομαστε. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς καί κυριώτερη γραμμὴ μέσα στὰ τεζογραφήματα πού εἶδαν τὸ φῶς στῆ μεσοπολεμικὴ περίοδο, ἀλήθεια ὡστόσο πού ὡς τώρα δέν εἶχε ἴσως ὑπογραμμισθῆ καὶ δέν εἶχε προσεχθῆ ἀρκετὰ ἡ κεντρικὴ σπουδαιότητά της, τούζεται πολὺ τώρα τελευταία, τόσο πού ἔγινε κι’ αὐτὴ κατὰ κάποιον τρόπο θέμα τῆς ἡμέρας.

Σ’ ἄλλες σελίδες τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ἔχει ἀναπτυχθῆ πόσο χρήσιμη εἶναι αὐτὴ ἡ δουλειά, πού φωτίζει τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ψυχῆς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καὶ κάνει σ’ ἄλλους γνωστὸ τὸ δράμα της: “Ἡ πληροφορία θὰ προφυλάξῃ ἄλλους—νεώτερους—νά γελαστοῦν ἀπὸ τὶς ἴδιες θεωρίες τῆς ἀπάτης κι’ ἡ συναίσθησι τῆς ἀρρώστειας εἰ-

ναι ἡ πρώτη, κι’ ἀπαραίτητη, προϋπόθεσι γιὰ τὴ θεραπεία της.

*

Ναί, ἀλλὰ ἂν πάντα πρέπει νάχη κανεῖς ἀνοιχτὰ κι’ ἀγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου, νά μὴ ἀρκῆται σ’ ἕτι κέρδισε ἀλλὰ νά ζητᾶ νά προχωρήσῃ, πόσο ἀπαραίτητο εἶναι αὐτὸ γιὰ κείνον πού δέν ἔχει βρῆ τίποτε καί χτυπάει τὶς πόρτες σὸ σταυροδρόμ.—Κι’ ὁμως αὐτὴ τὴν αὐτονόητην ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια πὼς δέν μπορεῖ νά σταματήσῃ κανεῖς καί νά «ἐπανασταθῆ» στὸ... ψάξιμο, ὅταν ἀκόμη δέν εὑρῆκε τίποτε, ἀφῆτὴ τὴν αὐτονόητην ἀλήθεια τὴν ἔχουν καταχωριάσει κάτω ἀπὸ πλοῦσια λόγια—τὸ πολὺ κάτω ἀπὸ τὴν ὀμορφιά κάποιας καλλιτεχνικῆς μορφῆς—καὶ τὴν ἔχουν ὀλότελα ξεχάσει. Δέν μπορεῖ, βέβαια, νά κατηγορηθῆ κανένας μόνο καί μόνο γιὰτὶ δέν εὑρῆκε ἀπάντησι στὰ μεγάλα προβλήματα πού βουσαυίζουν τὸν ἀνθρώπο αὐτὸν αἰῶνα. “Ἄλλο ὁμως τὸ νά ψάξῃ καὶ νά μὴ βρῆ, κι’ ἄλλο τὸ νά θεωρήσῃ τέρμα τοῦ δρόμου του τὴν ἀναζήτησι, λύσι τῆς θέσι τοῦ ἐρωτήματος. Αὐτὸ πὴν εἶναι μιὰ ψυχολογικὴ διαστροφή, πού ἔχει ἀρχίσει νά ἐκδηλώνεται κι’ ὑπάρχει φόβος νά νεκρώσῃ τοὺς οὐσιαστικὰ ἀξιολογώτερος ἀπ’ τοὺς «φτασιμένους» ἀνθρώπους τῆς πέννας. Εἶναι στ’ ἀλήθεια ψυχολογικὴ διαστροφή, νά θεωρήσῃ ὅτι τέλειωσες πιά καὶ δέν ἔχεις ἄλλο τίποτα νά κάμῃς, νά ἡσυχάσῃς καὶ νά ἱκανοποιηθῆς μάλιστα, ἐπειδὴ κατάλαθες πὼς... εἶσαι ὀλότελα ἄδειος καὶ κούφιος ψυχικά. “Εξηγεῖται, βέβαια, πολὺ εὐκόλα αὐτὴ ἡ κατάστασι, ἀπὸ τὴν κούρασι πού δίνουσι παρόμοιες ἀναζητήσεις, ἀπὸ τὴν τριθῆ πρὸς τὴν καθημερινὴ ζωὴ πού κοιταίνει τὴ ματιά καὶ τὴν κάνει νά τρυγίξῃ γύρω ἀπ’ τὴ μύτη μας, ἀνικανὴ νά σκίξῃ τὰ μεγάλα πλάτη, ἀπὸ τὸ καλλιτεχνικὸ ντύμα πού δώσαμε σὸ δράμα μας, ἀπ’ τὴ συναίσθησι πὼς ἔμεῖς, πάλι καλὰ πού καταλάθαμε τοῦλάχιστου τὴν ἀγνοια καὶ τὴν πλάνη μας, πού πετάξαμε ἀπὸ πάνω μας τὴν ἀπάτη.

Ναί, ἀλλὰ ἡ ἐξηγησι δέν δικαιολογεῖ. ‘Ο ἀρχηγὸς θὰ πάψῃ νά εἶναι ἀρχηγός, τὴ στιγμὴ πού θὰ τὸν πιάσῃ ἕνας παρόμοιος ναρκισσομανὸς καὶ θεληματικὰ θὰ παρατήσῃ τὴν προσπάθεια καὶ τὴν ἔρευνα. “Ἀν θέλῃ νά μείνῃ ἀρχηγός, πρέπει ν’ ἀνονεῶνεται. Ναί, ἔχουμε τόσο πολὺ ζωντανὴ μέσα μας τὴν τάσι νά χαϊδεύουμε τὰ κερδισμένα. Καὶ φέρνει τόση εὐσφορία ἡ προσπάθεια νά προχωρήσουμε πρὸς τὸ ἀγνωστο, νά κερδίσουμε, νά κάμουμε δικὸ μας ἕνα ἀκόμη κομμάτι του. “Ἄλλὰ ἐδῶ βρίσκεται ἡ μεγαλύτερη ὀμορφιά τῆς ζωῆς κι’ ὁ πιὸ ὕψηλός κληρὸς ὄχι μόνο τοῦ ἀρχηγοῦ ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνθρώπου!

ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΘΗΡΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΟΙ ΠΑΝΔΕΚΤΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΚΡΙΤΙΚΟΙ

Κύριε Διευθυντά,

Κάποια παραπομπή εἰς τοὺς Πανδέκτας, τὴν ὁποῖαν εἶδα εἰς τὸ τελευταῖον σας φύλλον (σ. 11, ὅπου 3) ἀπετέλεσε δι' ἐμὲ πρόκλησιν, ἢ, καλύτερα, «προσεπίκλησιν» εἰς παρέμβασιν ἐπι ἐνός θέματος, τὸ ὁποῖον ἄλλως θὰ ἐφαίνετο ξένον πρὸς τὸ εἰδικὸν ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον ἐνός νομικοῦ, ὅσος καὶ ὁ ὑποφαινόμενος. Τὸ θέμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ συνεργάτης σας ἀναφέρεται, ὀνάγεται εἰς τὴν ἀπογραφὴν ἣ ὁποία ἐγένεε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν ἀπογραφὴν αὐτὴν ἀναφέρει ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς (κεφ. β' στ. 1-3) προσθέτων ὅτι λόγος αὐτῆς «ἐτορευόντο πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν». Ἡ εἰς τοὺς Πανδέκτας ἐξ ἄλλου παραπομπή εἶναι: Dig. 50, 15 de censibus 4 § 5, ἀπὸ αὐτὴν δὲ καλούμεθα νὰ συμπληρώμεν (κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν κριτικῶν τὴν ὁποῖαν ὁ συνεργάτης σας ἀναφέρει) ὅτι τὸ γραφόμενον ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ δὲν εἶναι ἀληθές. Τοῦτο δὲ διότι ἡ διάταξις τῶν Πανδεκτῶν, περὶ ἧς-ἣ παραπομπή, περιέχει χωρίον τοῦ Ρωμαίου νομικοῦ Οὐλπιανοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον «ἐπρεπε κάθε ένας νὰ μείνῃ ἐκεῖ πού εἶχε τὰ κτήματά του καὶ τὴν μόνιμη κατοικία του»—ὄχι ἐπομένως εἰς τὴν «ἰδίαν πόλιν», ὅπως λέγει ὁ Λουκᾶς.

Περὶ τὸν νόμον νὰ ἴδω πῶς ἐξήγεται τοιοῦτο συμπέρασμα, ἤνοιξα τοὺς Πανδέκτας καὶ διέτρεξον ὅλον τὸν περὶ ἀπογραφῶν (de censibus) «τίτλον». Ἄλλὰ χωρίον ὅπου νὰ ὀρίζεται ὅτι κατὰ τὴν ἀπογραφὴν «ἐπρεπε κάθε ένας νὰ μείνῃ ἐκεῖ ὅπου εἶχε... τὴ μόνιμη κατοικία του» δὲν εὗρηκα, οὔτε τοῦ Οὐλπιανοῦ, οὔτε ἄλλου κανενός νομικοῦ, οὔτε ἄλλως τε ἦτο δυνατόν νὰ εἴρω, διὰ λόγους πού δὲν ἀξίζει νὰ ἐκτεθοῦν ἐδῶ. Μένει τὸ ζήτημα τῶν κτημάτων, δηλ. τῶν ἀκινήτων. Ὡς πρὸς αὐτὰ ἐπάρχει πράγματι μία διάταξις. Εἶναι τοῦ Οὐλπιανοῦ, ἀπὸ τὸ τρίτον του περὶ ἀπογραφῶν βιβλίον καὶ ἀποτελεῖ τὸν νόμ. 5 § 2 τοῦ τίτλου (ὄχι 5 § 4 ὅπως ἐσφαλμένως αναγράφεται εἰς τὴν παραπομπήν). Εἶναι, ἄλλως τε, εἰς ὅλον τὸν περὶ ἀπογραφῶν «τίτλον» ἡ μόνη πού θὰ ἤμποροῦσε ὀπωσδήποτε νὰ συσχετισθῇ μετὰ τὸ θέμα. Ἴδου ἡ διάταξις:

«Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγρὸν εἰς ἄλλην πόλιν ὀφείλει νὰ κάμῃ τὴν δήλωσίν του εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποῖαν κεῖται ὁ ἀγρὸς. Διότι ὁ φόρος τοῦ ἀγροῦ θὰ εἰσπραχθῇ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς ὁποίας κατέχεται». Ἄν θέλετε καὶ τὸ κείμενον, ἴδου αὐτό: «Is vero, qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet, in qua ager est: agri enim tributum in eam civitatem debet levare, in cuius territorio possidetur».

Θὰ μὲ συγχωρήσετε τώρα, διότι δὲν ἤμπορῶ νὰ ἐννοήσω πῶς ἀπὸ τὸ χωρίον αὐτό, ἤμπορεῖ νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα πού θέλει ἡ κριτική. Ἄγρῶς τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας καὶ εἰσοδήματά του δὲν ἀναφέρει, ἂν δὲν κάνω λάθος, οὔτε ὁ εὐαγγελιστὴς, οὔτε ἡ κριτική, ὥστε ἡ ἱερὰ οἰκογένεια νὰ μάλιστα ὀπωσδήποτε εἰς τὰ χωράφια τῆς διατάξεως αὐτῆς. Εἶναι ὅμως ἀντιθέτως κατὰ τοῦτο ἐνδιαφέρουσα ἡ διάταξις τῶν Πανδεκτῶν: Ὑπερθυμίζουσα ἀπὸ μιάς ἀπόψεως τὴν «δωσιδικίον τοῦ ἀκινήτου» δεικνύει ὅτι τὴν δήλωσιν εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ διάταξις ἀναφέρεται δὲν θὰ τὴν ἔκανε καθένas ὅπου ἐτύχαιε νὰ διαμείνῃ, ἀλλὰ ἐχρειάζετο νὰ μεταβῇ εἰς τὸν τόπον, μετὰ τὸν ὁποῖον εἶχε κάποιοι νομιμώτερον σύνδεσμον, προκειμένου περὶ ἀκινήτου εἰς τὸν τόπον τῆς τοποθεσίας τούτου. Ὁ τόπος λοιπὸν τῆς ἀπογραφῆς καθενός καθορίζετο ἐπὶ τῇ βάσει ὀρισμένων ὑπὸ τοῦ νόμου συνδετικῶν σημείων, πού συνδέον τὸν ἀπογραφόμενον μετὰ ὀρισμένον τόπον. Ἐνὰ ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ δὲν εἴμπορεῖ νὰ μὴ ἦτο, προκειμένου περὶ λαῶν μετὰ πατριαρχεικὴν συγχρότητα καὶ διαίρεσιν εἰς φυλάς, καὶ ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς. Καὶ ἂν δὲν τὸ ἔλεγεν ὁ Λουκᾶς, καὶ ἂν δὲν ἀπεδεικνύετο ἀπὸ τὸν πάπυρον, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ συνεργάτης σας, θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ συναγάγωμεν ὡς τὴν φαικιοτέραν λύσιν. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ νομικοὶ σήμερον ἀντὶ νὰ ἀμφισβητοῦν, ὅπως εἶχε γίνει, χρησιμοποιοῦν, ἴσα ἴσα, τὴν ἀφήγησιν τοῦ Λουκᾶ ὡς βοήθημα εἰς τὴν μελέτην τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀπογραφῆς. Ἄρκει διὰ τὸ προχειρότερον νὰ παραπέμψω εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τοῦ K ü b l e r (σ. 226), ὅπου ἀναφέρεται καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἦρξει ὅμως νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο: Ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς ἀπογραφῆς ὑπέστη εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ἀλλεπαλήθως μεταμορφώσεις, καὶ μάλιστα χωρὶς τὴν συνοχὴν, πού εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ Ρωμ. Δικαίου. Τὸ δίκαιον πού βλέπομεν εἰς τὸν de censibus τίτλον τῶν Πανδεκτῶν δὲν ἐνθυμίζει τὸ ἀξίωμα τῶν censoris τοῦ κλασικοῦ δικαίου. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπὶ Καίσαρος Λυγούστου πρώτη καθολικὴ ἀπογραφὴ ἦτο κατὰ τὸ νέον, ἐλαγορευθὲν ἀπὸ γενικωτέρας ἀνάγκας τῆς αυτοκρατορίας, ἀλλὰ κατόπιν μετεβλήθη καὶ αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἀπογραφῆς, ἣ ὁποία ὑπενθυμίζει τὰς συγχρόνους ἀπογραφὰς τοῦ πληθυσμοῦ μιάς χώρας, πού γίνονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, κατήνησεν εἰς ἓνα σύστημα δηλώσεων φορολογικῶν, ὡς ἐκείναι τὰς ὁποίας κάμνομεν σήμερον εἰς τὴν ἐφορείαν. Εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ σημεῖον πλέον εὗρισκόμεθα ἐπὶ Καρακάλλα, εἰς τὸν καιρὸν τὸν ὁποῖον ἐγράφη ὁ Οὐλπιανός, τὸ δὲ «profiteri» τοῦ χωρίου εἰς τοιαύτην δήλωσιν ἀναφέρεται, ὅπως, ἄλλως τε, καὶ τὸ ὅλον χωρίον. Ὡστε ὡς πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τὸ δίκαιον πού ἴσχυεν ἐπὶ Καρακάλλα δὲν ἀποδίδει καθόλου τὸ περιεχόμενον τοῦ δι-

ατάγματος τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὸ ἀποδίδει τὸ εἰς τοὺς Πανδέκτας χωρίον τοῦ Οὐλλιανοῦ, τὸ ὁποῖον, ἂν δὲν εἶναι ἐντελῶς «παρῆμβλημα» τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἔχει πάντως ὑποστῆ ἐπεξεργασίαν σύμφωνα μὲ τὸ Ἰουστινιανὸν πλὴν φροολογικὸν σύστημα. Ἐπομένως καὶ ἂν ἀκόμη ὑπῆρχεν ἀντίθεσις μεταξύ τῶν δύο χωρίων, τοῦ Οὐλλιανοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Λουκᾶ ἀφ' ἑτέρου, τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον μᾶς καλοῦν οἱ κριτικοὶ νὰ καταλήξωμεν θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀσφαιρέτων. Αὕτη καὶ μόνη ἡ σκέψις θὰ ἦσκει, νομίζω, διὰ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ παραπομπὰς εἰς τοὺς Πανδέκτας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντέχουν εἰς σοβαρὸν καὶ ἀμερόληπτον ἐπιστημονικὸν ἐλεγχόν.

Μετὰ τιμῆς
Α. Ν. Τ.

Ἀξιότιμε κύριε Διευθυντά,

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐν Ἀγκύρᾳ ἀνευρεθὲν ἀντίγραφον τῶν πράξεων καὶ διατάξεων τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου (Monumentum Ancyranum) περὶ οὗ ἡ περισοπούδαστος μελέτη «Ἀρχαιολογία καὶ Καινὴ Διαθήκη» ἢ δημοσιευομένη ἐν τῷ ΛΔ' (1943) τελευταίω τεύχει τῶν «Ἀκτιῶν», παρακαλῶ, ὅπως μοὶ ἐπιτραπῶσιν ὀλίγαι γραμμαὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἐνστάσεις τῶν ἀμφισβητούντων τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν τῆς εὐαγγελικῆς ἀφηγήσεως περὶ τῆς ἐπὶ Αὐγούστου κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Οἱ ἀμφισβητούντες διατείνονται, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἀντίγραφον, ὅπερ ὀμιλεῖ περὶ τριπλῆς μάλιστα ἀπογραφῆς, ἀφορᾷ ἀπογραφὴν μόνον Ῥωμαίων πολιτῶν (civium Romanorum) καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν πρόκειται περὶ ἀπογραφῆς καὶ τῶν Ἰουδαίων δεδομένου ὅτι ἐπὶ Ἡρώδου ἢ Ἰουδαία δὲν ἀπετελεῖ ἀκόμη ἐπορχίαν Ῥωμαϊκὴν.

Τοὺς ἰσχυρισμοὺς ὁμως τούτους ἀνατρέπων καὶ ἔμμεσοι ἄλλαι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, αἵτινες ἀναγκάζουν πάντα καλῆς πίστεως συζητητὴν, ὅπως δεχθῆ ἄνευ διαταγῆ τὴν ἐν λόγῳ ἀπογραφὴν, ὡς ἱστορικὸν γεγονός.

Τοιαῦται δὲ μαρτυρίαι τυγχάνουν αἱ τοῦ Τακίτου (Annal. I. II) καὶ τοῦ Σουητηρίου (Octav. 28. 101), ἐφ' ὅσον ἀμφότεροι ἀναφέρουν inventarium ἢ rationarium imperii, δηλαδὴ ἀπογραφικὸς καταλόγος ἢ πίνακας τῆς Αὐτοκρατορίας ἰδιοχείρου γεγραμμένους ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, εἰς τοὺς ὁποίους κατὰ τὸν Τάκτιον περιείχοντο «Opes publicae quantum civium sociorumque in armis» τούτῃσι κατάστασις ὄχι μόνον «πολιτῶν Ῥωμαίων», ἀλλὰ καὶ «συμμάχων ἐν ὀπλοῖς». Ὡσαύτως δὲ ἐμμέσως μαρτυροῦν περὶ τῶν δημοσίων τούτων ἀπογραφικῶν καταλόγων καὶ οἱ ἀρχαιότεροι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας Ἰουστίνος (Ἀπολογία β') καὶ Τερτυλλιανός (Μαρτυρικόν 4. 7) ὅτινες

παραπέμπουν εἰς τοὺς καταλόγους τούτους τοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς Ἐθνικούς ἵνα πληροφορηθοῦν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας τῆς ἀφηγήσεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ.

Μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ Τακίτου (Annal. 9. 41) ἐξιστοροῦντες ὅτι οἱ Κλίτοι, ὄρεντος λαοῦ τῆς Κιλικίας, διατελοῦντες ὑπὸ τὸν βασιλεῦσα Ἀρχέλαον καὶ μὴ ἀποτελοῦντες μέρος Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς ἀπογραφὴν, παρέχεται καὶ ἕτερον στοιχεῖον πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας τῆς ἐνεργείας ἀπογραφῆς ἐν Ἰουδαίᾳ, μὴ ὄσης εἰσέτι Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, ἀν' μάλιστα ληφθῆ ὅτ' ὄνιν καὶ ὁ δουλικὸς χαρακτῆρ τοῦ Ἡρώδου ἐναντι τοῦ Αὐγούστου.

Μετ' ἐξαιρέτου ἐκτιμήσεως
Κώστας Α. Ἀντωνιάδης

ΕΠΙ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ

Κύριε Διευθυντά

Μὲ εὐάρεστον ἐκπλήξιν ἀνέγνωσα εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος τῶν «Ἀκτιῶν» εὐφημον κριτικὴν περὶ τοῦ ἐναρκτηρίου καὶ εἰς τεύχος ἐκδοθέντος μαθήματος τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γεν. Βιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Θρ. Βλησίδου ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς νεωτέρας Βιολογίας». Ἐμελέτησα τὸ τεύχος καὶ εἶδον, ὅτι ὁ κ. Βλησίδης κατέρχεται ἀποφασιστικῶς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν στίβον διὰ νὰ διακηρύξῃ παρρησίᾳ ὅτι «ἡ φυσικὴ νομοτέλεια δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὄργανισμοῦ», ὅτι πρὸ πάσης ζωῆς πρέπει νὰ τίθεται ἡ ζωὴ, διότι «δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ ἡ ζωὴ εἰς μηχανικὰς δυνάμεις», καὶ νὰ ὑπερμαχηθῆ τῆς ψυχῆς τῆς τεκμηριωμένης ἐκ τῆς ἐρεῦνης τοῦ ἑσωτερικοῦ μας κόσμου, καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ διαπιστουμένου ἐκ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ σκοπιμότητος.

Ἄλλ' ὁ κ. Βλησίδης ἔχει ἀπὸ μακροῦ ἰδιαιτέραν ἀδυναμίαν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελιξεως, τὴν ὁποίαν μάλιστα καὶ ἐπροθυμοποιήθη ἐπανειλημμένως διὰ διδακτικῶν βιβλίων νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν μαθητικῶσαν νεολαίαν. Οὕτω καὶ εἰς διδακτικὸν ἐκδοθὲν τὸ 1940 διαστέλει 17 ὄλας σελίδας ἐπὶ συνόλου 91 σελίδων, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν κατοχύρωσιν τῆς θεωρίας αὐτῆς. Καλεῖ λοιπὸν τὸν ἄωρον μαθητὴν νὰ ἐκμάθῃ τὰς σχετικὰς «ἐνδείξεις» τὰς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι παρέχει ἡ Παλαιοντολογία, ἡ Συγκριτικὴ, ἢ Ἄνατομία, ἢ Ἐμβρυολογία, ἢ Εἰδικὴ Βιολογία καὶ ἢ Συστηματικὴ, ὅτι ὑπῆρξαν ποτε ἐνδιάμεσοι τύποι, ὅτι τὰ ἔμβρυα τοῦ κοινικοῦ, τοῦ πηθήκου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζουν, ὅτι ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἄνω

ἄκρα τῆς υκτερίδος καὶ οἱ πρόσθιοι πόδες τοῦ ἀσπάλακος ἔχουν τὴν αὐτὴν γενικῶς κατασκευὴν κλπ. κλπ. Ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ ἐποπτικοποιεῖ διὰ προσφῶρων εἰκόνων. Ἐπειδὴ δὲ καθὼς ὁμολογεῖ, οὔτε ὁ Λαμάρκ, οὔτε ὁ Δαρβίνος οὔτε ἄλλοι τινεὶ δὲν παρέχουν ἱκανοποιητικὰς ἐξηγήσεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταβολῆς τῶν εἰδῶν, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «τὸ πρόβλημα τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιον γίνεταί ἡ μεταβολὴ τῶν εἰδῶν παραμένει ἄλυτον».

Κατὰ πόσον εὐσταθοῦν τὰ ὄσα γράφει ὁ κ. καθηγητῆς δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ εἰπωμεν. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον πρέπει νὰ τονισθῆ εἶναι τὸ ὅτι παρέχονται εἰς τὸν νεαρὸν μαθητὴν ὡς ἐπιστημονικὰ «συμπεράσματα» ὑποθέσεις καὶ εἰκασίαι, αἱ ὁποῖαι ἀντιστρατεύονται ἀμέσως καὶ ἑμμέσως εἰς βασικὰς μεταφυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας. Αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Βλησίδης γράφει εἰς ἓν ἐκ τῶν ἔργων του ὅτι ἡ Δαρβίνειος θεωρία ἐχρησιμοποιήθη «διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς σκέψεως ἀπὸ «κάθε θρησκευτικῆν προκατάληψιν», ἐσχετίσθη πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Μάλθου, καί, προσθέτομεν, ἀπετέλεσε μετὰ τῆς αὐτομάτου γενέσεως τὰς δύο πολυτίμους βάσεις τοῦ ὕλισμου.

Οὕτω λοιπὸν ὁ κ. καθηγητῆς εἰς μὲν τὸν ἐναρκτήριον λόγον του παρουσιάζεται φανερός ὑπέρμαχος τῶν βασικῶν μεταφυσικῶν ἀληθειῶν, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ ἔργα του ὡς ἑμμέσως αὐτῶν ἀντίπαλος. Δὲν θὰ ἦτο λογικὸν καὶ δυνατόν νὰ ἀρθῆ ἡ ἀντινομία αὕτη;

Μὲ ἄκραν ἐκτίμησιν
Ι. Θ. Κολιτσάρας
καθηγητῆς Γυμνασίου

Σημ. Διευθύνσεως: Δημοσιεύοντες, διὰ νὰ φαίνονται καὶ αἱ δύο πλευραὶ, τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν, παραπέμπομεν, ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελέξεως ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀπόψεως, εἰς βιβλιογραφικὸν σημείωμα τοῦ συνεργάτου μας Β. Πλ. εἰς σελ. 124, 125 τοῦ πρώτου τόμου (1938) τῶν «Ἀκτίων».

ΒΑΘΕΙΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ

Κύριε Διευθυντά,

Θά μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπανέλθω στὸ «Θέατρο τῆς ζωῆς» τοῦ τελευταίου τεύχους τῶν «Ἀκτίων» καὶ εἰδικῶς στὸ σημεῖο πού γίνεται λόγος γιὰ τὴν πλήρη ἄγνοια πού ἐπικρατεῖ σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ πίστεως σὲ μεγάλη μερίδα ἀνθρώπων πού φέρουν μὲ ἐξαιρετικὴ ὑπερφάνεια τὸν τίτλο τοῦ μορφωμένου καί, φυσι-

κά, διδασκάλου τῶν ἄλλων. Ἔτσι μοῦ ἐρχεται στὸ νοῦ τὸ περιστοιχισθὲν καθηγητοῦ πού ἐπάνω σὲ μιὰ σχετικὴ συζητήσι ἐκφράζοντας παρουσίᾳ καὶ τοῦ ὑποφαινομένου τὰ εἰρωνικὰ του αἰσθήματα γιὰ τὴ Βίβλου ἀπεκάλυψε τινεὶ βαθειὰς γνώσεις πού εἶχε σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα ὑποστηρίζοντας ὅτι τὰ Εὐαγγέλια εἶναι... δώδεκα! Καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται, κατὰ τὸν καθηγητὴ, πανηγυρικώτατα, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν Μεγάλην Πέμπτη διαβάζονται τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια!

Καὶ οὕτῃ μὲν εἶναι ἡ εὐθυμὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος. Τὸ θλιβερὸ ὅμως εἶναι ὅτι δὲν ξεσκεπάζεται πάντα κατὰ τόσο πανηγυρικὸν τρόπο ἡ γυμνότης καὶ ἡ ἄλλειψις κάθε βίου τῶν δεινῶν αὐτῶν συζητητῶν!

Μὲ ἰδιαίτερη ἐκτίμησι
Κ. Σ. Λουκος

ΔΑΝΤΗΣ, ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Κύριε Διευθυντά

Μὲ συγχωρεῖτε πού παίρνω πάλι τὸ θάρρος νὰ σᾶς ἀπασφαλίσω μ' ἐπιστολή μου. Ἴσως φταίτε κι' ἐσεῖς, πού μὲ τὰ φιλόξενα αἰσθηματὰ σας μοῦ δίνετε τὸ θάρρος αὐτό!

Τὸ ζήτημα γιὰ τὸ ὅποιον ἤθελα νὰ σᾶς γράψω αὕτη τὴ φορά, εἶναι τοῦτο: Ἐδῶ καὶ κάμποσες μέρες ἔτυχε ν' ἀκούσω μιὰ ὁμιλία κάποιου λογοτέχνη, εἰδικοῦ στὰ ζητήματα τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς διανοήσεως, γιὰ τὰ ὅποια μιλοῦσε. Ἰκαὶ σίγουρα αὕτη ἡ εἰδικότης θὰ εἶναι κι' ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιον δὲν μπόρεσα νὰ καταλάβω, πῶς, ξαφνικά, ὁ ὁμιλητῆς, ἐκεῖ πού μιλοῦσε γιὰ τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, τὰ κατάφερε νὰ δημιουργήσῃ μιὰ εὐκαιρία, γιὰ νὰ πεταχθῆ μιὰ στιγμοῦλα ὀχτώ-δέκα αἰῶνες πίσω, καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ βρίζῃ τοὺς βυζαντινοὺς πατέρες μας, γιατί, λέει, ἔμεναν στὰ δεσμὰ μιᾶς στενοκέφαλης θρησκοληψίας. Προσπάθησα νὰ καταλάβω τί νόημα εἶχεν αὐτὸ τὸ σάλτο, ἀλλὰ στάθηκε ἀδύνατον. Μπόρεσα μόνο νὰ ἐκτιμῆσω τὴ σβελτώσυνη τοῦ ὁμιλητῆ, καί, φαντάζομαι, θὰ συμφωνήσετε καὶ σεῖς πῶς κι' αὐτὸ κάτι εἶναι.

Ἐκεῖ ὅμως πού δὲν κατάφερα ἀπολύτως τίποτα—ὁμολογῶ χωρὶς ντροπῆ—ἦταν τοῦτο δῶ. Λίγο πῶ ὕστερα μᾶς εἶπεν ὁ ὁμιλητῆς, ὅτι ὁ ὀρθολογισμὸς ἦταν ἐκεῖνος πού ἐλευθέρωσε τὸν «κόσμο ἀπ' τὴ θεοκρατία καὶ τὸ μυστικισμὸ τοῦ Μεσαίωνα. Κι' ἐπρόσθεσε πῶς, ὁ πρῶτος καὶ καλύτερος κάρπος τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἦταν ἡ «Θεῖα Κωμῳδία» τοῦ Δάντη.

Οἱ λίγες ἱστορικῆς καὶ δαντολογικῆς μου γνώσεις ἔγιναν ἀνω-κάτω, καθὼς ἀ-

κουσα τις βεβαιώσεις αὐτῆς τοῦ ὁμιλητή. Σκεπτόμουνα μὲ τὸ μικρὸ μου μυαλό. Τί ἀρά γε νὰ ἐννοῆ ὁ ὁμιλητὴς λέγοντας ὀρθολογισμό; Νὰ ἐννοῆ τὸν ὀρθολογισμό ὡς εἰδικὸ φιλοσοφικὸ αὐτισμα, ὅπως εἶναι γνωστὸ μὲς σ' τὴν Φιλοσοφία; Μὰ ὁ Ἰδρυτὴς του, ὁ Καρτέσιος, ἔζησε τρακόσα χρόνια μετὰ τὸν Δάντη. "Ἀθελά μου θυμήθηκα τὸν Καραγκιόζη ποὺ ἔλεγε πὼς ὁ Ἄλῃ πασὰς ἔστειλε κάποτε τὸ Βεληγκέκα νὰ πιάσῃ τὸν Μέγ' Ἀλέξανδρο.

Μήπως ὁμως ὁ ὁμιλητὴς, λέγοντας ὀρθολογισμό, ἐννοοῦσε αὐτὸ ποὺ ἐπεκράτησε νὰ ἐννοοῦμε συνήθως ὄλοι μας, δηλαδή τὴν περιφρόνησι τῆς θεικῆς ἀποκαλύψεως καὶ κάθε ὑπερφυσικῆς ἀλήθειας ποὺ δὲ μπορεῖ ν' ἀντιληφθῇ τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ, περιφρόνησι ποὺ κατανατᾷ ἰσοδύναμη μὲ τὴν ἀρνησι καὶ τὴν ἀπιστία; Μὰ ὁ Δάντης, Ἰσα-Ἰσα, εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς βαθύτερες θρησκευτικὰ φύσεις, κι' ἡ ποιήσι του θεωρεῖται ἀπ' ὄλους ἡ συνολικώτερη καὶ καθολικώτερη, στὴ σφαῖρα τῆς λογοτεχνίας τῆς ἐποχῆς του, ἔκφρασι τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅπως τὴν ἐνοιῶσαν οἱ λαοὶ τοῦ Μεσαίωνα καὶ τὴν κληροδότησαν στοὺς νέους χρόνους. Ἄλλως τε φθάσει κι' ἕνα πρόχειρο ξεφύλλισμα τῆς «Θείας Κωμωδίας» νὰ πληροφοροῦν περίφημα γι' αὐτὸ. Καὶ τὸ ξεφύλλισμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ ἀκόμα καὶ

"Ενας μὴ εἰδικός.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Μὲ πολλὴ χαρὰ ὑποδέχθηκαν ὅσοι ἀγαποῦν τὴ χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ Τέχνη τὸν πρῶτο τόμο τῆς Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας, τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωρ. Α. Σωτηρίου. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἔρχεται ν' ἀναπληρώσῃ ἕνα μεγάλο κενὸ τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας στὸ εἶδος του. Γιατί μέχρι τώρα πάνω στὸν κλάδο αὐτὸ μὲ τὴ σημερινὴ του ἔννοια εἴχαμε μόνον μονογραφίες, ποὺ ἕνα πλῆθος ἀπ' αὐτὲς ἀνήκουν στὸν ἴδιον ἀστυγραφικὸν τοῦ παρόντος τόμου.

Ὁ τόμος αὐτός, ποὺ θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ δεῦτερος καὶ ἕνα Παράρτημα, μ' ὄλο ποὺ τυπώθηκε μέσα στὴν πολεμικὴ περίοδο, μὲ τὶς περισσότερες ἀπὸ πεντακόσιες (κβ+518) σελίδες του καὶ τὶς πάνω ἀπὸ τριακόσιες ωραιότατες εἰκόνες καὶ σχέδιά του, μὲ τὸ καλὸ, «προπολεμικὸ» του χαρτί, δὲν ὑστερεῖ καθόλου σὲ ἐμφάνισι. Περιγράφει τὰ χριστιανικὰ κοιμητήρια καὶ τὴν παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ.

Τὸ ἔργο, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, δείχνει ὅτι

ἔχει γραφῆ ὕστερα ἀπὸ πλατεῖα γνώσι τῆς σχετικῆς ἑλληνικῆς καὶ ξένης βιβλιογραφίας καὶ, τὸ σπουδαιότερον γιὰ ἕνα ἀρχαιολογικὸ ἔργο, μὲ ἀκριβῆ γνώσι τῶν μνημείων ποὺ περιγράφει, ποὺ τὰ περισσότερα τῆς χώρας μας τάχει ἀνασκάψει κι' ἀναδείξει ὁ ἴδιος ὁ σ. "Εταὶ ὁ ἀναγνώστης μὲ πολλὴ εὐκολία κατατοπίζεται στὴ θέσι κάθε ζητήματος καὶ παίρνει μιὰ σαφῆ εἰκόνα τῆς προόδου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, γιατί καὶ τὸ ὕφος καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς ὕλης δὲν ἔχουν ἐπηρεασθῆ στὴν ἀπλότητά τους καθόλου ἀπ' τὴν ἐπιστημονικότητα τοῦ ἔργου. Ὁ σημερινὸς ὁμως ἀναγνώστης ἀποζητᾷ καὶ κάτι ἄλλο πὺ βαθὺ καὶ πὺ πλατὺ ἀπ' τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ ἴδια τὰ μνημεῖα. Θὰ ἤθελε νὰ ἰδῇ ἀκόμα πὺ ζωντανὰ τὴν κινητήρια δύναμι, ποὺ θέρμαινε τοὺς χριστιανούς στὶς ἀπλὲς ἢ μεγάλης δημιουργίας των. Ἀναπνέοντας τὴν ὕγρην ἀτμόσφαιρα τῶν κατακομβῶν, μέσα στὸ σκοτάδι τῶν ὑπογείων στοῶν των, πρέπει νὰ οδηγηθῆ νὰ βρῆ τὸ φῶς ποὺ ὡδηγοῦσε τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνων, ποὺ ἔβιναν τὸ κάθε τι, κι' αὐτὴ τὴ ζωὴ των, γιὰ νὰ φωνάξουν σ' ὄλο τὸν κόσμον πὼς αὐτοὶ ἤρσαν τὴν Ἀλήθεια καὶ τὸ φῶς. Κάτω ἀπ' τὶς πλώριες σκέπες τῶν τεράστιων ναῶν ν' ἀκούσῃ τὸν κτύπο τῆς καρδιάς ἐκείνων, ποὺ κτίζοντας τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτὰ οἰκοδομήματα, ἤθελαν μὲ κάθε τρόπο νὰ δάσουν σ' ὄλους νὰ καταλάβουν ὅτι στὸ τέλος ἡ Ἀλήθεια, ὅσο καιρὸ καὶ νὰ κρύβεται καὶ νὰ καταδιώκεται, θάρθῃ ἡ μέρα ποὺ θὰ φανῆ καὶ θὰ λάμψῃ καὶ ποὺ ἡ ψευτιά θὰ νικηθῇ. Τέλος νὰ ξανακούσουν ἀπ' τὶς γωνιὲς καὶ τὰ πλακόστρωτα τῶν μικρῶν Ναῶν, ποῦναι παντοῦ σπαρμένοι μ' ἀφρονία ὡς ἡσυχὰ λιμανάκια μέσα στὸ τρικυμισμένον πέλαγος τῆς ζωῆς, τὶς τόσες καὶ τόσες σιωπηλὲς προσευχῆς, ποὺ φιθυρίστηκαν πρὸς τὸν Παντοδύναμον Πλάστη, ποὺ μὲ τὴν εὐμῆνεια ἔβλεπε κι' ἐδέχονταν τὴν προσευχὴ τῶν ταπεινῶν καὶ θαλασσοδαρμένων παιδιῶν Του. Γιατί κι' ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία γιὰ τὸν ἀληθινὰ μορφωμένον ἀνθρώπον δὲν πρέπει νὰ μὲνῃ μιὰ ξερὴ γνώσι, ποὺ ἱκανοποιεῖ ἄπλως μιὰ περιέργεια ἢ τὸ πολὺ-παλὺ κολακεύει μιὰ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια. Πρέπει νὰ μᾶς βοηθῆ νὰ ἐπικοινωνοῦμε μὲ τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος, γιὰ νὰ παίρνωμε ἀπ' αὐτὸν ὅτι καλὸ καὶ πολὺτιμο ἔχει νὰ μᾶς δώσῃ γιὰ τὴ σημερινὴ μας ζωὴ. Ἄλλως τε τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ κ. Σωτηρίου, ὅπως λέγεται στὸν πρόλογό του, δὲν προορίζεται μόνον γιὰ τοὺς φοιτητὰς, ἀλλὰ καὶ γι' ἄλλες κατηγορίας μορφωμένων ἀνθρώπων, ποὺ γιὰ νὰ μωρέσουν στὸν κλάδον τους νὰ γίνουν πραγματικοὶ πνευματικοὶ ὁδηγοὶ, δὲν πρέπει νὰ σταματήσουν στὴν ἐξωτερικὴ μόνον μορφὴ τῶν μνημείων ποὺ μελετοῦν, ἀλλὰ νὰ κα-

τανοήσουν καὶ τὸ βαθύτερό τους νόημα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μέσα στὴν ὁποία δημιουργήθηκαν κι' ἀναπτύχθηκαν.

* Ἐρ. Ὀλυμπίας.

Φώτης Κόντογλου: «Φημισμένοι ἄντρες καὶ λησμονημένοι».

Πάλι παράξενες ἱστορίες γιὰ κουράρους, θαλασσομάχους, πολεμάρχους μὲ λογιῶν-λογιῶν πάθια καὶ ἀνδρείες τῶν παλιῶν καιρῶν καὶ τῶν παραμυθένιων τόπων, βρίσκει ἀφορμὴ νὰ ἱστορήσῃ καὶ μὲ ἰδιόχειρο πλουμιά νὰ διακοσμήσῃ στὸ βιβλίο πού μὲ τὸν τίτλο «Φημισμένοι ἄντρες καὶ λησμονημένοι» ἔφερε στὴ δημοσιότητα ὁ Φώτης Κόντογλου. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρείας» τοῦ περιοδικοῦ πού μὲ τὴν ἀλιγόχρονη ζωὴ του ἔμεινε στὰ χρονικά τοῦ περιοδικοῦ μας τύπου μὲ ἔντονα χαραγμένη τὴν προσωπικὴ σφραγίδα τοῦ Διευθυντῆ του Φώτη Κόντογλου—εἶτανε γνωστὴ ἡ ἀγάπη τοῦ συγγραφέα γιὰ τοὺς παράξενους καὶ τοὺς περιφρονημένους, γιὰ τοὺς κουράρους καὶ τοὺς ἥρωες τῆς παλιᾶς ἐποχῆς. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ παλαιότερα, σὲ κάθε λογῆς ἔντυπα καὶ περιοδικά, πλούσια σκόρπισε ὁ Κόντογλου τίς μὲ παράξενα θέματα ἱστορίες του, τίς γραμμένες σ' ἓνα ἰδιότυπο ὄφος, ἐντελῶς προσωπικῶς.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες (τοὺς πτωχοὺς στὸν συγγραφέα) περίμεναν νὰ δοῦν στὸ καινούργιο βιβλίο καὶ κάποιες ἱστορίες, ἀπ' αὐτὲς πού τόσο καλὰ ξέρεי ὁ Κόντογλου νὰ διηγῆται καὶ πού δὲν ἦταν μόνο στὸ διάβασμα εὐχάριστες ἀλλὰ ἐκλείναν μέσα τους τὴν Πίστη καὶ τὴν Ἀρετὴ καὶ ὅλους τοὺς κόσμους τῆς ἀγνῆς ζωῆς καὶ πού δὲν τοὺς συνήθιζαν παρά σὲ ἀιγοστὲς μονάχα σελίδες τοῦ καινούργιου τοῦ βιβλίου. Ἀθελα φέρνανε στὴ μνήμη τους τίς πλούσιες ἀπὸ τὴν ἀποψι αὐτῆς σελίδες τῆς «Βασάντας» καὶ τῶν «Ταξειδιῶν». Ἀνάμεσα στὰ δύο τοῦτα βιβλία καὶ τοὺς «Φημισμένους ἄντρες καὶ λησμονημένους» αἰσθητὴ εἶναι ἡ διαφορὰ, ἰδίως ὅταν ὁ ἀναγνώστης θυμηθῆ τοὺς ἐξάστερους στοχασμοὺς τῆς «Βασάντας», πού μὲ τὸν ἀντίκειο τῆς ἐπιλόγου παρουσιάζει σὰν μαχητὴ τὸ δημιουργὸ τῆς, ἐκεῖνον ἀκριβῶς πού διάλεξε γιὰ μετάφρασι κομμάτια ἀπὸ τὸν Ἰώβ καὶ τοὺς ψαλμοὺς, ἐκεῖνον πού τόσο ζωογόνα περιγράφει τὸ μοναχτῆρι τοῦ «Ὁσίου Λουκά», τὸν Μυστρά ἢ κάποιο ἐρημοκκλήρι τῶν Κυκλάδων ἢ κάποια σκῆτη τοῦ Ἄθω. Στὸ καινούργιο τοῦ βιβλίο ὁ Κόντογλου λὲς καὶ ἀδυνάτισε, λὲς κι' ἔχασε κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Κι' ὅπως θάλεγε ἓνας ἄνθρωπος τοῦ καλοῦ καιροῦ, ἀπ' αὐτοὺς πού τόσο ἀγάπησε ὁ Κόντογλου καὶ πού τόσο ὁμορφα ξέρει νὰ περιγράψῃ, σὰν νάφυγε ἡ Χάρη ἀπὸ πάνω του. Δὲν εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸ γιὰ τὸν Κόντογλου

τὸ καινούργιο βιβλίο. Καὶ τὰ πλουμιά καὶ οἱ ζωγραφίες κατωμένες ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ συγγραφέα δὲν ἔχουν τὴ χάρι τῶν «Ταξειδιῶν», τοῦ «Πέντρο Κάζας» καὶ τῆς «Βασάντας». Ἀδύνατες κι' αὐτὲς, ὅπως ὅλο τὸ βιβλίο, δὲν προκαλοῦν τὸν θαυμασμό, οὔτε σπρώχνουν τὸν τρίτο νὰ σταθῆ πρωτόγονα νὰ τὰ χαρῆ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ προηγούμενα βιβλία πού μὲ ἐξαιρετικὸ κέφι καὶ μὲ ζωντανὴ ψυχὴ μᾶς χάρισε ὁ συγγραφέας.

Σ. Καλ.

*

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν πραγματειῶν πού δημοσιεύονται μὲ τὸν τίτλον Βίος καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν θεωρητικὴν Βιολογίαν, τὴν ἱστορίαν τῆς ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ὀργανικῶν φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἔχουν καταχωρηθῆ πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέται ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνονται π. χ. ἔργα τοῦ καθηγητοῦ Α. Meyer-Albich «Ἰδέαι καὶ ἰδεῶδες τῆς βιολογικῆς Γνώσεως» τοῦ καθηγητοῦ J. von Uexküll «Ἡ θεωρία τῆς σημασίας» κ. ἄλ. Εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ ὁ πρό τινος ἀποθιβάσεως γνωστὸς εἰς ὅλους βιολόγος καὶ φιλόσοφος Hans Driesch ἐδημοσίευσε τὰς ἀκολουθοῦσας μελέτας:

1. Die Maschine und der Organismus (Ἡ μηχανὴ καὶ ὁ ὀργανισμὸς).

2. Biologische Probleme höherer Ordnung (Βιολογικὰ προβλήματα ἀνωτέρας τάξεως).

Ἐκ τούτων, ἡ δευτέρα, ἐκδοθεῖσα τῷ 1941, ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου του, ἀποτελεῖ καὶ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ὑπερβουδομηκτοῦτης ἔφερον εἰς φῶς. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν, ἐκδοθεῖσα τῷ 1935, ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς μηχανῆς πρὸς τὸν ὀργανισμὸν. «Τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Φύσεως, γράφει ἐν τῷ πρόλογῳ, πρέπει πάντοτε νὰ ἐπανεξετάζονται καὶ νὰ μὴ ἀρκῆται κανεὶς εἰς ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον πιστεύει ὅτι ἔφθασε διὰ τῶν ἐργασιῶν του καὶ νὰ ἡσυχάζῃ εἰς αὐτό, ἀλλ' ὀφείλει πάντοτε νὰ πειραματίζεται ἐκ νέου, νὰ τὸ συμπληρώσῃ, νὰ τὸ θελιώσῃ καὶ νὰ τὸ παρέχῃ πάλιν ὑπὸ νέαν μορφήν».

Τὸν δρόμον αὐτὸν ἀκολουθῶν ὁ διαπρεπὴς βιολόγος καὶ φιλόσοφος, διακρίνει ἐν αὐτῷ καλύτερον τὴν διαφορὰν μεταξὺ «μηχανῆς» καὶ «ὀργανισμοῦ» ὅπως ἐπίσης διασαφηνίζει τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως ὀλότης (Ganzheit) ἢ ὁποία διαφέρει τελείως τῆς ἔννοιᾶς τοῦ ἀθροίσματος τῶν μερῶν (Gesamtheit). Μεταξὺ ζωτικοκρατῶν (Vitalisten) καὶ μηχανοκρατῶν, ἐξακολουθεῖ, λέγει, ὁ ἀγὼν διὰ τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς Βιολογίας, τὸ πρόβλημα τῆς αὐτονομίας τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Καὶ εἰς

τὴν διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ συμβάλλει τὰ μέγιστα διὰ τῶν πρωτοτύπων ἐργασιῶν τοῦ ἄποθανόν καθηγητῆς, ὅστις, εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1934 συνελθὼν ἐν Πράγᾳ Διεθνὲς Φιλοσοφικὸν Συνέδριον ἐδέχθη τὰς σφοδρὰς ἐπιθέσεις τῶν καθηγητῶν Schlick καὶ Carnap διὰ τὰς καθαρῶς μεταφυσικὰς του ἀντιλήψεις. Ἰδία ὁ Schlick, ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν θετικῶν, ἦτο φυσικὸν ὡς ἀπορρίψῃ κάθε μεταφυσικὴν θεωρίαν τῶν θεμελιωδῶν περὶ τοῦ κόσμου προβλημάτων, καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Driesch, ἀλλ' οὗτος ἀπαντᾷ εὐστόχως εἰς τὸ μνημονευθὲν ἔργον του, εἰς ὅλας τὰς ἐπικρίσεις.

Ἐξ ἄλλου, τὸ τελευταῖον δημοσίευμα τοῦ Driesch: «Βιολογικὰ προβλήματα ἀνωτέρας τάξεως» εἶναι τῆ ἀληθείᾳ τὸ ἔργον ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζει τὰ ἀνωτέρας τάξεως προβλήματα τῆς Βιολογίας. Πρῶτης τάξεως πρόβλημα εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ Βιταλισμοῦ, δηλ. τὸ πρόβλημα ἐάν καὶ κατὰ πόσον ἡ ὀργανικὴ ζωὴ εἶναι αὐτόνομος ἢ δύναται νὰ ἀναλυθῇ εἰς φαινόμενα ἀνοργάνου μορφῆς. Καὶ ἂν μὲν τὰ ζωικὰ φαινόμενα εἶναι ἀπλῶς μηχανικὰ κινήσεις, τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει βαθύτεραν σημασίαν. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον τὸ ζήτημα δὲν λύεται διὰ τῶν μηχανοκρατικῶν θεωριῶν, τότε δεῖν νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ τὴν βιταλιστικὴν ἔποψιν ὁπότε «προκύπτουν πολυάριθμα προβλήματα ἀνωτέρας τάξεως». Ἀκριβῶς δὲ ἡ μελέτῃ αὐτῇ ἀφιερῶται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ζητημάτων αὐτῶν.

«Τὸ θεμελιῶδες ἐρώτημα, γράφει (σελ. 79) εἶναι τοῦτο: Εἰς τὰ ὄλκα συστήματα, εἰς τὰ «πράγματα» ἀπεικονίζονται ἀσφαλῶς ὅλα ἐκεῖνα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν «ζωὴν». Ἀρκεῖ ὅμως ἐκεῖνο ποῦ γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῆς ἀνοργάνου φύσεως περὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν νόμων τῆς μεταβολῆς τῆς, διὰ νὰ κατανοήσωμεν αὐτήν; Ἡ ἀπάντησις εἶναι: Ὁχι. Εἰς τὸ κράτος τῶν ὀργανικῶν ὄντων, κοντὰ εἰς τὰς ὀσθῦσας δυνάμεις (Agentien) ποῦ γνωρίζομεν ἐκ τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας, ὑπάρχει καὶ μιὰ «ἄλλη» ἐντελῶς διάφορος... Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ καλῶ προβλήματα ἀνωτέρας τάξεως».

Μεταξὺ τῶν προβλημάτων αὐτῶν κατατάσσει: α) Τὸ πρόβλημα τοῦ δυναμικοῦ ἐἶδους καὶ τρῶπου καθ' ὃν ἐπιδρᾷ ἡ «ἄλλη» τάσις (Agens) ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ὕλης. β) Σχέσις τοῦ ὅλου πρὸς τὰ μέρη τοῦ ὅλου. γ) Συνέπεια τοῦ δευτέρου προβλήματος εἰς τὸ ἐρώτημα: Ἄρκεῖ πρὸς κατανόησιν τοῦ ὀργανικοῦ μηχανισμοῦ ἡ εἰσαγωγή μιᾶς μὴ μηχανικῆς οὐσίας ἢ πρέπει νὰ εἰσαγαγῶμεν δύο τοιαύτας, ἐξ ἧν ἡ μία εἰσάγει τὴν οὐσία τοῦ ἐγῶ καὶ ἡ ἄλλη τῆς ἐνδελεχείας; δ) Ἐκ τοῦ τρίτου πηγάζει τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου.

ε) Τὸ πρόβλημα τῆς φιλογενείας καὶ στ) Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Τὰ προβλήματα αὐτὰ εἶναι ἐν μέρει καὶ μεταφυσικὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα τίθενται σήμερον πρὸς μελέτην ὑπὸ τῆς βιολογικῆς ἐπιστήμης ἢ ὁποῖα, μαζί με τὴν Φυσικὴν, εὐρίσκεται περισσότερον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Μεταφυσικῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἐξακολουθοῦν νὰ ἀγνοοῦν μερικὸι ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας «εἰδικούς».

Δ. Κ.

*

Δυὸ χαριτωμένα βιβλιαράκια, τελευταῖες ἐκδόσεις τοῦ Οἴκου Herder: Τὸ ἓνα, τοῦ Franz Herwig, ἔχει γιὰ τίτλον του τὸ ὄνομα τοῦ θαλασσοπόρου Fernando de Magellan, στὸ ἄλλο ἔχουν περιληφθῆ διὸ διηγήματα τῆς Henriette Fernholz (ψευδώνυμο τῆς συγγραφέως Σοφίας Schwarz, ποῦ πέθανε στὰ 1937) με τὸς τίτλους: «Josi» καὶ «Der Kellner Johannes». Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ βιβλιαράκια, ἂν ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν τους, χαίρεται κανεὶς νὰ τὰ πάρῃ στὸ χέρι, τόσο ὠραῖο εἶναι τὸ, φθνὸ ἐν τούτοις, ἀπὸ χαρτί, δέσιμό τους. Ἄλλα καὶ τὸ περιεχόμενον κάθε ἄλλο παρά διαφεύδει τὴν πρώτην ἐντύπωσιν. Τὸ πρῶτον, ἡ ἱστορία τοῦ Μαγγελάνου, ποῦ εἶχε δημοσιευθῆ καὶ στὰ 1922 στὴ συλλογὴ «Der Fahrman», κυκλοφορεῖ τώρα καὶ χωριστὰ, στολισμένο με σκίτσα τοῦ Leo von Weiden. Ὁ Franz Herwig, ποῦ τὸ ἔχει γράφει, εἶναι γνωστός γιὰ τὴν ἱκανότητά του νὰ παρουσιάσῃ ζωντανεμένες μεγάλας μορφῆς τῆς ἱστορίας, ἰδίως ἐξερευνητῆς καὶ ἄλλα πρόσωπα ποῦ ἔζησαν μέσα στὸς περιπέτειες. Ἔτσι καὶ ἡ ζωὴ τοῦ μεγάλου θαλασσοπόρου, ἀπὸ τὰ πρῶτα νεανικά του χρόνια ποῦ τὰ πέρασε στὰ Πορτογαλλικὰ βουνά, ὡς τὸ θανάτου του, σὲ μιὰ μάχῃ με τοὺς Ἰθαγενεῖς στὶς Φιλιππίνες, εἰκονίζεται ἀδρά. Ἰδιαίτερη ἐντύπωσιν κάνει τὸ ἥρωικὸ χρῶμα ποῦ ἔχει ἢ προσωπογραφία αὐτῆ, προσωπογραφία ἑνὸς ἀνθρώπου με σιδερένια θέλησι, ποῦ ἤξερε ν' ἀντέχῃ σ' ὅλα τὰ χτυπήματα.

Τὰ δυὸ διηγήματα τοῦ ἄλλου τοῦμου μαρτυροῦν τὸ ποιητικὸ χάρισμα τῆς γυναίκας ποῦ τὰ ἔγραψε, καθώς καὶ πλατεῖα γνώσι τῶν μυστικῶν τῆς ἀνθρωπίνης καρδιάς.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ δεύτερον, ποῦ ἱστορεῖ τὸ σοβαρὸ, σὲ τραγικῆς ἀναλογίας ἀνεθασμένο, πεπρωμένο ἐνὸς νέου ποῦ θυσίασε τὴ ζωὴν του γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ τοὺς κερδίσῃ στὴ χριστιανικῆ πίστι. Παρουσιάζει λοιπὸν τὴν ἀνάγκη δικαιοσύνης τῆς παλληκαριᾶς καὶ τοῦ ἥρωϊσμοῦ, ποῦ—πολὺ σωστὰ ἄλλως τε—γοητεύουν τὰ νεῖατα, καὶ δειχνεῖ πῶς οἱ ἥρωϊκῆς αὐτῆς διαθέσεις μποροῦν νὰ χῶν τὴν ἀπαραίτητη ἐσωτερικὴ δικαιοσύνη.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Τό Θεάτρο—όταν δέν πρόκειται γιά ένα έργο πού δέν έχει άλλες αξιώσεις παρά νά κάμψι τόν θεατή νά γελάσῃ—τό θεατρικό έργο δηλαδή πού δίνει έκφρασι σ' ὅ,τι βαθύτερα συγκινεῖ τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξί, κάθε ἄλλο παρά ἀδιάφορο εἶναι γιά τόν Χριστιανισμό.

Ἄν οἱ ἀνθρώπινοι πόνοι προβάλλονται πάνω στή σκηνή, ὁ Χριστιανός τῆς ἐποχῆς μας ἀλλά καί τῆς κάθε ἐποχῆς, θά ἐνδιαφερθῇ καί θά θεωρήσῃ τό έργο χρήσιμο, γιατί ἂν δέν ἀνέθῃ κανένας πάνω ἀπό τή ρουτίνα τῆς κατώτερης βιοτικῆς προσπάθειας πάνω ἀπ' τή μακαριότητα τοῦ κτήνους πρὸς τή συνείδησι τῶν πόνων αὐτῶν, δέν θά νοιώσῃ καμμίαν ἀνάγκη ἀπολυτρώσεως καί θά τοῦ λείπῃ ἔτσι κάθε προϋπόθεσι γιά νά νοιώσῃ τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ (κι' ἄς εἶναι αὐτή ἡ πιδ βέβαιη πραγματικότητα), θά τοῦ λείπῃ ἐκεῖνο πού τό εἶπαν «θρησκευτικό αἰσθητήριο».

Δέν εἶναι ἀνάγκη νά ἐξηγηθῇ πόσο χρησιμο θά θεωρηθῇ τό έργο πού θάθασε σέ σωστό δρόμο τήν προσπάθεια γιά τή θεραπεία τῶν πόνων αὐτῶν. Ἄλλά καί σφαλερές ἂν εἶναι οἱ ὑποδείξεις του, πάλι ἀδιάφορο δέν θάτταν, ἀφοῦ θάπρεπε νά πολεμηθῇ ἡ κακή του ἐπίρροή.

Χρειαζεται μόνον—πρῶτα-πρῶτα—νά ἐνισχυθῇ ἡ ἀναμοχλευτική, ἄς τήν ποῦμε ἔτσι, ἐπίδρασι ἐνός ἀξιόλογου έργου. Γιατί μέ τά «μεγάλα» έργα συμβαίνει τοῦτο τό περίεργο: Ὁ μορφωμένος θεατής, ἐπειδή ξέρει πὸς δέν χωράει καμμίαν συζήτησι γιά τήν ἀξία τους, δέν ἀφίνει τόν ἑαυτό του ν' ἀντιδράσῃ ἐλεύθερα στήν ἐπίδρασί τους, ἀλλά σφιχτομανταλώνεται μέσα σέ μιά ψυχρότητα κι' ἔτσι λιγοστεύει πολύ (ἂν δέν τήν ἐξουδετερώνει κι' ὀλότελα) τήν ἀπήχησι πού θαύρησκε μέσα του τό έργο. Παρακαλοθεῖ τότε καί κρίνει μόνον τή σκηνοθεσία, τήν ἐπίδοσι τῶν ἠθοποιῶν, τίς σκηνογραφίες, (τίς περισσότερες φορές ἀντιγράφοντας ξένες γνώμες) κι' ἔτσι περνάει ἀπό πάνω του σχεδόν στά μουγγά, ἀχρηστος, ὁ πνευματικός κόσμος τοῦ έργου. Ἀξιοθρήνητη παρεξήγησι, πὸς ἡ ἀντίδρασί μας σάν θεατῶν θά ἐκφρασθῇ μόνον μέ μιά βαθμολόγησι τῆς ἀξίας, καί πὸς δέν ὑπάρχει περιθώριο γιά τέτοιαν ἀντίδρασι ἔξω ἀπ' αὐτή τή βαθμολόγησι. Καί τό χειρότερο, πού αὐτή ἡ παρεξήγησι ἀρχίζει ἀπό πάνω, ἀπό κείνους πού κάνουν τήν «κριτική» τοῦ θεάτρου: Ἡ καλλιτεχνική ἐκφρασι τραβάει κυρίως τήν προσοχή τους. Μόνον ἂν πρόκειται γιά κανένα καινούργιο έργο, θά εἰποῦν ἴσως κάτι καί γιά τήν οὐσία του. Καί ὁμως τά μεγάλα κλασσικά έργα εἶναι ἀναμφισβήτητα θετικά κέρδη

τοῦ ἀνθρώπου, σίγουρα καφάλαια, πηγές χαρᾶς, καί καθέννας πού μπορεί, ἔχει χρέος νά βοηθήσῃ τήν ἐπίδρασι τους. Τό ὅτι στό πέρασμα τῶν χρόνων ἢ τῶν αἰώνων ἔχει γίνει ἀπ' ὄλες τίς μεριές ἡ ἀνάλυσι τους, δέν σημαίνει πὸς εἶναι περιττό νά ἐρευνησῃ κανεὶς μέ τίς σημερινές προποθέσεις τό ἐσωτερικό τους: Καινούργιες, φρέσκες καρδιές στέκονται σήμερα μπροστά τους. Δέν θάναι ποτέ λοιπόν ἐντελῶς ὁμοια ἡ ἀντίδρασι πού θά δοκιμάσουν, ἢ θέσι πού θά πάρουν ἀπέναντί τους.—Ὁπωσδήποτε αὐτή ἡ πλάνη κάνει ὡστε οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι (οἱ ἀμόρφωτοι, αὐτοὶ πού δέν ἔξερουν πὸς πρόκειται γιά ένα «κλασσικό» έργο καί γι' αὐτό βλέπουν ἀνυποψίαστα, μέ ἀπλότητα κι' ἀφέλεια) αὐτοὶ νά τό χαίρωνται ἴσως περισσότερο, γιατί ἐπικοινωνοῦν μέ τό ἐσώτερο βάθος του καί προσδέχονται τόν μεγαλύτερο ἢ μικρότερο ψυχικό του πλοῦτο.

Ἐτσι διαγράφονται οἱ ἀπλές προθέσεις τῆς στήλης αὐτῆς: Ἀφίνοντας κατά μέρος τή «βαθμολόγησι» τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας, παραμερίζοντας κάθε ἰδέα «κριτικῆς», νά συζητηθῇ τήν οὐσία τῶν έργων πού σηκώνουν παρόμοια συζήτησι—κάτι δηλαδή πού, ὑποθέτω, περισσότερο ἀπό κάθε τι ἄλλο θά τό θέλησαν οἱ δημιουργοὶ τους.

*

Τώρα τελευταία δυὸ ἀθηναϊκά θέατρα ἔπαιζαν καί τὰ δυὸ "Ίψεν, γιά ν' ἀποδειχθῇ ἀκόμα μιά φορά πὸς, ὡσο κι' ἂν τό λεγόμενο «λαφρὸ» θέατρο ἔχει τίς περιφνημες πιένες, δέν λείπουν ὅμως ποτέ θεατές καί γιά τό σοβαρὸ θέατρο.

Γιά τόν "Ίψεν γίνεται συχνά συζήτησι ἂν τό έργο του ἔχει πιά παληώσει μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ—καί δέν φαίνεται ὀλότελα ἀδικίῃ ἡ καταφατικὴ ἀπάντησι. Καί μόνον ἄλλωστε τό γεγονός ὅτι γίνεται συζήτησι γύρω ἀπ' αὐτό τό θέμα, δείχνει πὸς κάτι τέτοιο συμβαίνει.—Καί ὁμως τό "Ίψενικό θέατρο συγκινεῖ καί σήμερα καί θά συγκινή ἴσως πάντα. Πὸς συμβιβάζεται λοιπόν αὐτή ἡ ἀντινομία;

Τήν ἀπάντησι θά τῆ βροῦμε εὐκολα, ἂν προσπαθῆσομε νά ξεχωρίσομε τί μέσα στό έργο τοῦ "Ίψεν δίνει τήν ἐντύπωσι πὸς ἡ ἐποχή μας τόχει ξεπεράσει, καί τί, πάλι, εἶναι ἐκεῖνο πού συγκινεῖ. Δίχως ἄλλο, τό στοιχεῖο πού πάληωσε εἶναι κάποιες ἰδέες, κάποιες θεωρίες πού τριγυρίζουν μέ πολύ τουτέπε στήν ἱπενικὴ σκηνή. Ὅχι πὸς ἔλειψαν ὀλότελα κι' ἀπ' τήν ἐποχή μας οἱ ἰδέες αὐτές, ἀλλά τώρα σέρνουν ἐδῶ κι' ἐκεῖ τὰ κουρέλια τους (τό πολύ-πολύ πρόχειρα μεταλωμένα) ἐνῶ στήν ἀτμόσφαιρα τοῦ ἱπενικοῦ έργου καμαρώνουν μέσα στίς ὀλοκαινούργιες φορεσιές τους, πού δέν εἶχε δοκιμασθῇ ἀκόμα στή σκληράδα τῆς

πράξης ἢ ἀντοχή τους κί' ἢ ἀξία τους. Αὐτὸ εἶναι, περισσότερο κί' ἀπ' τὰ παλιὰ κοστούμια καὶ τὰ σκηνικά, πού κάνει ἀπόλυτα αἰσθητὴ τὴν ἀπόστασι πού χωρίζει τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς σκηνῆς ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πλατείας: Ἡ διασπῆτὴ ἀρνησι, πού τότε ἀκόμα ἀνέβαινε, ἢ ἰδέα πώς, γιὰ νὰ λυτρωθῆς ἀπ' ὅλα σου τὰ δεινά, ἀρκοῦσε μόνο νὰ βγάλῃς ἀπὸ πάνω σου τὴ θρησκευτικὴ πλίστι!

Καὶ ποῖο εἶναι τὸ στοιχεῖο πού συγκινεῖ;—Τὸ ὅτι τὸ ἱπενικὸ ἔργο—παρ' ὅλο πού ἀνθῆσε σ' ἕνα τέτοιο περιβάλλον—δὲν ἐξηγήκε ἀπόνα ψυχρὸ ἔργουστάσιο, «χαλκεῖο» ἔργων κατωμένων ἐπιτήδες γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν ὠρισμένη θέσι, ἀλλὰ εἶναι ἐξανασταμένη ζωῆ, ζωὴ ἀνθρώπων, πού ἔχουν μέσα τους τὴν ἴδια καρδιά, ὅ,τι ρούχα κί' ἂν φοροῦν, κί' ὅ,τι ἰδέες κί' ἂν γέμισαν τὸ κεφάλι τους.

Ζωὴ λοιπὸν πραγματικὴ, ὄχι ψευτιά. Ἐνας καλλιτέχνης, ἕνας ἄνθρωπος, ἐστάθηκε ἀμερόληπτα μπροστά στὴν ἐποχὴ του—δὲν ἀνέλαθε α ἠριεὶ νὰ τῆς κάμῃ τὸν συνηγορο, οὔτε τὸν κατήγορο. Τὴν ἔβαλε μέσα του, τὴν ἔζησε, καὶ μᾶς ἔδωσε τὸ καταστάλαγμα τῆς ζωῆς αὐτῆς: "Ὅ,τι καὶ νᾶναι αὐτὸ τὸ καταστάλαγμα, ὅσο κί' ἂν ἔβαλαν πόδι ὡς μέσα ἐκεῖ οἱ πλάνες τῆς ἀγορᾶς, πάντα θάχῃ ἕνα γερὸ σκελετὸ κατωμένων ἀπὸ ἀλήθεια. Οἱ θεωρίες τῆς πλάνης, πού εἶναι ἀπειρες σάν τὴν ἀνθρώπινη ἐφευρετικότητα, περνᾶνε μὲ τὸν καιρὸ, παλῶνουν. Ἄλλὰ ἡ ἀλήθεια πού εἶναι μιὰ, αὐτὴ δὲν γεραίνει ποτέ, δὲν παλῶνει.

Παλιὸ λοιπὸν, σάν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς του, τὸ ἔργο τοῦ Ἰπεν, γιὰ τὸν μεγάλον «ἀέρα» πού ἔχουν οἱ «προσδευτικὲς» ἰδέες. Ἄλλὰ ζωντανὸ, φρέσκο, σημερινὸ, ἐκεῖ ὅπου δείχνει τὴ φθορὰ καὶ τὸ γκρέμισμα πού προκαλοῦν.

Εἶναι, ἀρὰ γε, καὶ ξεπερασμένο, μὲ τὴν ἔννοια πὼς ἀσχολεῖται μὲ προβλήματα πού τὰ λύσαμε πιά, καὶ τώρα ἔχουμε μπροστά μας ἄλλα; Νομίζω πὼς στὸ βασικὸ τοῦ μέρους δὲν ξεπεράστηκε οὐσιαστικά. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἰπεν ἢ ἀπάτη ἐσοκεπάστηκε πολὺ περισσότερο, ξεγυμνώθηκε πέρα γιὰ πέρα, κί' οἱ γελασμένοι ὕψωσαν ἀπειράριθμους συγκινητικὸς γόους. Ἄλλὰ, ἔξω ἀπὸ ἀρκετές, ἀξιόλογες, πολὺ ἐλπίδο, φόρες, ἀλλὰ σκόρπιες προσπάθειες, ἢ ἀνθρωπότητα στὸ σύνολο τῆς δὲν εὔρηκε ἀπάντησι, δὲν προχώρησε στὴ θέσιν.

*

Στὸν «Μικρὸν Ἐὐολφ», τοῦ Ἰπεν, παρουσιάζεται ἕνας σύζυγος καὶ πατέρας, ὁ Ἄλφρεντ Ἄλμερς πού, συγγράφοντας ἕνα βιβλίον γιὰ τὴν «ἀνθρώπινη εὐθύνη», ἔχει... ξεχάσει ὀλότελα τίς εὐθύνες πού τὸ δημιουργεῖ ἢ διπλῆ αὐτὴ ἰδιότητα του. Ἀρ-

γότερα θυμᾶται τὸ παιδί του, τὸν μικρὸ σακάτη Ἐὐολφ, καὶ παρατῶντας τὸ βιβλίον θέλει ν' ἀφοσιωθῆ σ' αὐτὸν καὶ τὴ μόρφωσί του, ἀλλὰ τότε τὸ παιδάκι πνίγεται καὶ τοῦ ἀφίνει τὴν πίκρα πὼς ὅσο ζοῦσε τὸ εἶχε ἀγνοήσει.—"Ὅσο γιὰ τίς ὑποχρεώσεις τοῦ συζύγου, αὐτὲς δὲν φαίνεται νὰ τίς ἔνοιωσε ποτέ. Ἡ γυναίκα του, ἢ Ρίτα Ἄλμερς, ὑποφέρει βαθεῖα τὴν ἀποξένωσι τοῦ ἀντρα τῆς, εἶναι μάλιστα ἕνας τόπος πού ξεφεύγει ἀπ' τὸ συνηθισμένο, γιὰτὶ δὲν ἀνέχεται τὴν ἀφοσίωσι τοῦ ἀντρα τῆς οὔτε στὸ ἴδιο τὸ παιδί τους, πού τὸ αἰσθάνεται σάν ἐμπόδιο καὶ τὸ μισεῖ. Ἐτοῖ ὁ θάνατός του ἐμπᾶ καὶ σ' αὐτὴν τύψεις, τὴν ἰδέα πὼς τὸ μίσος τῆς, τὸ «κακὸ μάτι», ἦταν ἢ αἰτία τοῦ θανάτου του, ἀφοῦ μάλιστα μὲ τὴν ἀνώμαλη αὐτὴ, τὴν παθολογικὴ, προσκόλλησι στὸν ἀντρα τῆς ἔχει συνδεθῆ καὶ τὸ ἀτύχημα πού εἶχε κάμει σακάτη τὸν μικρὸν Ἐὐολφ.

Δυὸ γονεῖς λοιπὸν πού δὲν θρηνοῦν μονάχα ἐπειδὴ ἔχασαν τὸ παιδί τους, ἀλλὰ κί' ἀπὸ τίς τύψεις πού νοιώθουν ἐπειδὴ δὲν τὸ ἀγάπησαν καὶ τὸ παραμέλησαν—ἀδίκημα πού ὁ θάνατος ἤρθε νὰ τὸ κάμῃ ἀνεπανόρθωτο πιά. Βλέπουν ὀλοένα «δυὸ μεγάλα ὀρθάνοιχτα μάτια» νὰ τοὺς κυττάζουν ἀπ' τὸ βάθος τοῦ νεροῦ.

Ὁ Ἰπεν ἔχει ἀρπάξει ἐδῶ τὸ συνταρακτικώτερο σημεῖο τοῦ ἀνθρώπινου δράματος. Ὅταν οἱ δυὸ γονεῖς πνίγονται κάτω ἀπὸ τὸ ἀσκήκωτο βάρος τῶν τύψεων γιὰ ἕνα ἔγκλημα πού εἶναι πιά ἀνεπανόρθωτο, ὁ θεατῆς, ἂν ἔχῃ προσωπικὴ πείρα τῆς σωτηρίας πού δίνει ὁ Χριστὸς, αἰσθάνεται πὼς αὐτὴ τὴ στιγμή, συμπονῶντας τὴν ἀπόλυτη αὐτὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία, ἢ θεῖα εὐσπλαγχνία θ' ἀνοιξῇ μὲ θαυματουργικὸν τρόπο τὰ οὐράνια, γιὰ νὰ κάμῃ νὰ λάμψῃ μπροστά στὰ μάτια τῶν δυστυχισμένων αὐτῶν ἢ λύτρωσι.

Ὁ Ἰπεν δὲν ἦταν Χριστιανὸς κί' εἶται δὲν παρουσιάζει τὸν εὐτυχισμένον αὐτὸ δρόμο. Ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐκεῖ κατευθύνει τοὺς ἠρώες του: Βρίσκουν ἕνα μονοπάτι γαλήνης γιὰ τίς ἀγρία θαρμένες καρδιές τους, τὸ νὰ φροντίσουν γιὰ τὰ φτωχὰ παιδάκια τοῦ τόπου τους.

*

Στὸ ἔργο τοῦ Ἰπεν «Ρόσμερσχολμ», ὁ πᾶστωρ Γιόχανες Ρόσμερ, ἀπόγονος μεγάλης καὶ πλούσιας οικογένειας, ἰδιοκτήτης τοῦ Ρόσμερσχολμ, ἀποδέχεται τίς «νέες ἰδέες» τῆς ἐποχῆς του κί' ἐγκαταλείποντας τὸ ἐκκλησιαστικὸ του ὑπόργημα πιστεύει πὼς μ' αὐτὲς θὰ μὴν πορέσῃ νὰ καλλιτερέψῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς δώσῃ τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἀπολύτρωσι. Δείχνεται ἄνθρωπος τίμιος, ἰδεολόγος, χωρὶς ἰδιοτέλεια.

Στὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ του

κόσμου ἔπαιξε καθὼς φαίνεται σηµαντικό ρόλο µιά «χειραφετηµένη» γυναίκα πού μένει στό σπίτι του, ἡ δεσποινίς Ρεβέκκα Βέστ.

Ἄλλα πρόσωπα τοῦ ἔργου εἶναι ὁ καθηγητὴς Κρόλλ, κουνιάδος τοῦ Ρόσμερ, ὁ Πέτερ Μόρτενσγκορντ κι' ὁ Οὐλρικ Μπρέντελ. Ὁ καθηγητὴς Κρόλλ ἐκπροσωπεῖ τίς «παλιές» (κατὰ τὴν ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς πού ἐγράφηκε τὸ ἔργο) ἰδέες, κι' ἀνάµεσα σ' αὐτὲς καὶ τὴ θρησκευτικὴ πίστι. Ὁ Μόρτενσγκορντ πάλι εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τῶν «νέων» ἰδεῶν, καὶ δουλεύει γιὰ τὴν ἐπικράτησί τους µὲ τὴν ἐφηµερίδα του. Εἶναι ἕνας τύπος ὀλοτέλεια ἀντι-ἰδεολογικός, ὁ ἀνθρώπος πού ἔβαλε στὴ ζωὴ του ἕνα σκοπὸ καὶ δουλεύει γι' αὐτόν. Δὲν ἔχει «ῥυθµὸς» αὐτός, µόνον ἡ σκοπιµότητα ρυθµίζει κάθε του ἐνέργεια. Ὁ Οὐλρικ Μπρέντελ εἶναι τὸ ἀνάποδο, ἕνας φιλελεύθερος διανοούµενος, ὁ φιλόσοφος πού ζῆ ἴσως µέσα στίς ἰδέες του, ὁ πέρα ὡς πέρα ἰδεολόγος πού, χωρὶς νὰ συλλογίζεται τὴ σκοπιµότητα, τραβάει ὡς τὴν ἀκρὴ τὶς συνέπειες τῶν ἰδεῶν πού πιστεύει, ὁ ποιητὴς πού δὲν κάνει συµφιδασίµους γιὰ χάρι τῆς ἐξωτερικῆς ζωῆς: ἔτσι εἶναι πάντα ἐρηµοσπίτης, κουρῆλης κι' ἀπένταρος.

Ἡ σκηνικὴ ἐξέλιξι φέρνει στὴν ἀποκάλυψι πὼς ἡ γυναίκα τοῦ Ρόσμερ πού αὐτοκτόνησε, παρακινήθηκε ἀπ' τὴν Ρεβέκκα Βέστ. Ἡ τελευταία αὐτή, ὅπως ἀργότερα ὁµολογεῖ, δὲν ἐδίωξε ὅτε μπροστά σ' ἕνα τέτοιο ἔγκληµα, γιὰ νὰ ἐπιτύχη τὸ σκοπὸ τῆς.

Αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψι εἶναι ἕνα καίριο χτύπηµα γιὰ τὸν Ρόσμερ, πού πίστευε στὴ Ρεβέκκα Βέστ, ἰενσάρκως τῶν καινούργιων ἰδεῶν. Τώρα πιά δὲν πιστεύει ὅτε στὸν ἑαυτὸ του, πὼς ἔχει τὴ δύναµι νὰ φέρνῃ πρὸς τὸ καλύτερο τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ζῆ κι' αὐτὸς τὸ δράµα τοῦ «κενοῦ», πού τόσο πολὺ ἀπλώθηκε στὴν ἐποχὴ µας. Τὴν ἐσωτερικὴ αὐτὴν ἀπογοήτευσι τὴν μεγαλώνει στὴν ψυχὴ τοῦ θεατῆ ἡ ἐρηρότητα πού παρουσιάζει ὁ τύπος τοῦ Μόρτενσγκορντ, τοῦ ἐκπροσώπου τῶν καινούργιων ἰδεῶν. Δὲν ἔχει καµµιά δροσιά, καµµιάν ἀνωτερότητα, καὶ διαφεύδει τίς ἐλπίδες πού εἶχαν στηριχθῆ σ' αὐτόν. Ἀκόµα, ὁ Οὐλρικ Μπρέντελ, στὴ δευτέρη ἐµφάνισί του, µιλᾷ πολὺ ἐπιτυχηµένα καὶ χτυπητὰ, ἀπὸ τὸνα μέρος γιὰ τὴ διάφεισι αὐτὴ τῶν ἐλπίδων καὶ τὴ χρεωκοπία τῶν ἰδανικῶν του (ἰδανικῶν τῶν «προοδευτικῶν» τοῦ περασµένου αἰῶνα) κι' ἀπὸ τ'

ἄλλο γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀνάγκη τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς νὰ φωτίξη τὸ δρόµο τῆς κάποιου ἰδανικό: Ἀπὸ τὸν Ρόσμερ, τὸν πλούσιο γαιοκτῆµονα πού τοῦ «δάνειζε» μεταχειρισµένα ροῦχα καὶ χρήµατα, ζητάει τώρα νὰ τοῦ δανείσῃ ἕνα-δύο—ἄς εἶναι καὶ μεταχειρισµένα—ἰδανικά!

Αὐτὴ φαίνεται νᾶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἔργου: Νὰ παρουσιάσῃ τὸ δράµα τοῦ πνευµατικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἰδεολόγου πού πίστεψε στίς φιλελεύθερες ριζοσπαστικὲς ἰδέες κι' ἀρνήθηκε τὴ θρησκευτικὴ πίστι—κι' ἀπόµεινε µὲ τὸ ἀβάσταχο βάρος τοῦ κενοῦ.

Ἡ τελικὴ ἔκθασι τοῦ ἔργου δὲν δίνει καµµιά δικαίωσι στίς ἀρνητικὲς ἰδέες: Ἡ Ρεβέκκα Βέστ ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἔγκληµα τῆς βρῖσκει τὴ δύναµι νὰ τὸ ὁµολογήσῃ, ἔχει ἀκόµα καὶ τὸ κουράγιο νὰ πνιγῆ κι' αὐτὴ στό φιορδ (ὅπως ἡ γυναίκα τοῦ Ρόσμερ), κι' αὐτὰ κρίνονται σὰν ἀπόδειξι πὼς ὁ Ρόσμερ µπορεῖ «νὰ καλύτερῆ τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων». Ἀλλὰ ἐκτός πού εἶναι θλιβερό καὶ θανάσιµο τὸ δραµατικὸ αὐτὸ κατόρθωµα, δὲν προέρχεται ἀπ' τίς ἀρνητικὲς ἰδέες τοῦ Ρόσμερ, ἀλλ' ἀπὸ τὴν εὐλικρίνεια καὶ τὴν καθαρὴ του καρδιά. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν δικαιώνεται—ὁ ἀρνητικὲς ἰδέες σπρώχνουν τὴν αἰδα ἀπὸ ἐλπίδα καὶ πίστι ὑπαρξί τοῦ Ρόσμερ στὰ νερά τοῦ ἴδιου φιορδ.

Ἄξιος νὰ προκαλέσῃ σκέψεις εἶναι κι' ὁ τύπος τοῦ καθηγητῆ Κρόλλ. Αὐτὸς εἶναι, ὅπως εἶπαµε, ὁ τύπος τοῦ ἀπὸ ἰδιοτέλεια συντηρητικοῦ καὶ ἀπὸ συντηρητικισµὸ µόνον πιστοῦ. Δὲν ἔχει καµµιά φρεσκάδα, καµµιάν ἀνωτερότητα, καµµιά συμπόνια καὶ ἀνθρωπιά. Εἶναι ὄλος ἔπαρσι καὶ συµφέρον καὶ φεύτικη κοσµιότητα. Εἶναι ὁ τύπος ἐκείνος τῶν ἀνθρώπων, ὁ τύπος πού µόνον ὁ Χριστιανισµὸς τὸν ἐπολέησε, ὁ φαρισαῖος. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι καὶ σῆµερα δὲν λείπουν παρόµοιοι φαρισαῖοι, καὶ στὴν ἐποχὴ πού γράφηκε τὸ ἔργο ἦταν πολὺ περισσότεροι. Αὐτὸ µπορεῖ νᾶναι µιά ἐπίκρισι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία ἐκείνων πού λένε ὅτι εἶναι ἀλλὰ δὲν εἶναι Χριστιανοί, ἐπίκρισι πού οἱ ἀληθῖνοι Χριστιανοὶ τῆ δέχονται καὶ τὴν ἀναγνωρίζουν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι θλιβερό νὰ µπερδεῖ κανεὶς τόσο πολὺ µιά ὁποιαδήποτε πίστι µὲ τοὺς ἀνάξιους δῆθεν ὁπαδοὺς, ὅταν µάλιστα αὐτοὶ οἱ δῆθεν ὁπαδοὶ ἔχουν πάρει γιὰ πάντα τὴ σφραγίδα τοῦ «μόνου ἀπόλυτου ξένου» πρὸς τὴν πίστι αὐτὴ, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀρχηγὸ τῆς...

ΠΕΤΡΟΣ ΚΛΩΝΑΡΗΣ

Περιοδικὸν «Ἀκτινές», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστηµόνων»—Συνδρομὴ ἔτησι: ἐσωτερικὸν δραχ. 1000, τιμὴ φύλλου δραχ. 200—Τιτῆθνος: Δ. Γ. Σταµάτης, Κάρυστος 14—Προστάθμενος τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντῖνου, Μαυρομυχάλη 176—Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβόσµατα: Γεωργ. Ἀλεξίου, Κάρυστος 14, Ἀθήνας (1)—Χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.